
namn og nemne

Tidsskrift for
norsk
namnegransking

UTGJEVE AV NORSK NAMNELAG
REDAKTØRAR:
GUNNSTEIN AKSELBERG, GUDLAUG NEDRELID,
AUD-KIRSTI PEDERSEN OG INGE SÆRHEIM

ÅRGANG 29 – 2012

NORSK NAMNELAG, BERGEN

namn og nemne

Tidsskrift for
norsk
namnegransking

UTGJEVE AV NORSK NAMNELAG
REDAKTØRAR: GUNNSTEIN AKSELBERG, GUDLAUG NEDRELID,
AUD-KIRSTI PEDERSEN OG INGE SÆRHEIM

ÅRGANG 29 – 2012

NORSK NAMNELAG, BERGEN

Redaksjon:

Gunnstein Akselberg, Universitetet i Bergen,
Gudlaug Nedreid, Universitetet i Agder
Aud-Kirsti Pedersen, Universitetet i Tromsø
Inge Særheim, Universitetet i Stavanger

Manuskript og bøker til melding:

Gudlaug Nedreid, Universitetet i Agder,
Serviceboks 422, 4604 Kristiansand.
gudlaug.nedreid@uia.no

Abonnement gjennom Norsk namnelag,
UIB, LLE, Postboks 7805, N-5020 Bergen.
Årsabonnement for 2012 kr. 200,-
Bankkonto 6501.41.08704

Abonnementet gjeld til det blir sagt opp skriftleg.
«Namn og Nemne» vert utgjeve av Norsk namnelag.
Utgjeve i 2012.

Artiklane i Namn og Nemne kan etter ei bindingstid
på to år leggjast ut på heimesida til Norsk namnelag.
Eventuell reservasjon må meldast til redaksjonen.

Trykt med støtte frå Noregs forskingsråd.

© Den enkelte forfattaren
ISSN 0800-4684

Grafisk produksjon: Sats Montasje Design AS

Innhald

Benedicta Windt-Val: Fra <i>Pollemann</i> til <i>Paulus</i> . Navnenes betydning i Sigrid Undsets konversjonsromaner	7
Vidar Haslum: Navngivingsprinsipper og språkutvikling	31
Inge Særheim: <i>Marselius på Rudlebakken</i> og <i>Asseline Justine Gustava på Dokkeholen</i> . Namnebruken i Torvald Tus Jær-stubbar og hugnadsoger	47
Frode Korslund: Navnet <i>Varteig</i>	65
Staffan Fridell: <i>Skjaldbreið(r)</i>	71
Stig J. Helset: Om fjellnamn på Sunnmøre	75
Kjell Furuset: Hva betyr øynavnet <i>Tranøya</i> ?	89
Ragnvald Lien: <i>Abbor-</i> , <i>Åbor-</i> og <i>Tryte-</i> i navn på tjern	93
Eldar Heide: <i>Håja</i> /* <i>Håey</i> i Troms og Finnmark – høgøya og hai(finne)øya?	101
Gunnstein Akselberg: Socioonomastics – a critical approach	107
Bokmeldingar	119
Tilsend litteratur	135
Medarbeidarar i årgang 29	137

Forkortingar

AB	= Aslak Bolts Jordebog ... udg. af P. A. Munch. Christiania 1852
ANF	= Arkiv för nordisk filologi
BK	= Björgynjar kálfskinn. Edidit ... P. A. Munch. Christiania MDCCCXLIII
da.	= dansk
DN	= Diplomatarium Norvegicum. I–. Christiania/Kristiania/Oslo 1847–
DS	= Danmarks Stednavne. I–. København 1922–
fi.	= finsk
frank.	= frankisk
gda.	= gammaldansk
geng.	= gammalengelsk
germ.	= germansk
gfr.	= gammalfransk
gfri.	= gammalfrisisk
ghty.	= gammalhøgtysk
gind.	= gammalindisk
gir.	= gammalirsk
gltý.	= gammallågtysk
gno.	= gammalnorsk
gnord.	= gammalnordisk
got.	= gotisk
gprov.	= gammalprovençalsk
gr.	= gresk
gsv.	= gammalsvensk
gæl.	= gælisk
ie.	= indoeuropeisk
isl.	= islandsk
KLNM	= Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder. 1–22. Oslo 1956–78
lat.	= latin
lett.	= lettisk
mlty.	= mellomlågtysk
MM	= Maal og Minne
mnl.	= mellomnederlandsk
NE	= O. Rygh: Norske Elvenavne. Kristiania 1904
NG	= O. Rygh et al.: Norske Gaardnavne
nl.	= nederlandsk
NLR	= Norske lensrekneskapsbøker 1548–1567. I–VI. Oslo 1937–39
NN	= Namn og Nemne
no.	= norsk
NO	= Ivar Aasen 1873: Norsk Ordbog med dansk Forklaring. Christiania: Mallings
NoB	= Namn och bygd
NPL	= K. Kruken og O. Stemshaug: Norsk personnamnleksikon. 2. utg. ved K. Kruken. Oslo 1995
NRJ	= Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16 ^{de} Aarhundrede. Udg. ... ved H. J. Huitfeldt-Kaas og O. A. Johnsen. I–V. Christiania/Oslo 1887–1966/83
NS	= O. T. Beito: Norske sæternamn. Oslo 1949

NSL	= J. Sandnes og O. Stemshaug (red.): Norsk stadnamnleksikon. 4. utg. Oslo 1997
NYN	= Nynorskordboka. Marit Hovdnak o.fl. (red.). Oslo: Det Norske Samlaget.
OE	= Olav Engelbrektssøns jordebog. ... Udg. ... ved Chr. Brinchmann og Johan Agerholt. Oslo 1926
RB	= Biskop Eysteins Jordebog (Den røde Bog). Fortegnelse over det geistlige Gods i Oslo Bispedømme omkring Aar 1400. ... udg. ved H. J. Huitfeldt. Christiania 1879
SAS	= Studia anthroponymica Scandinavica
seinlat.	= seinlatin
st.	= stamme, stomm
TR	= Trondhjems Reformats 1589. Norske kyrkjelege jordebøker etter reformasjonen. 2.1–104. Utg. ... Anne-Marit Hamre. Oslo 1983
ØK	= Økonomisk kartverk

Uttale

Uttalen er attgjeven i fonemisk transkripsjon, mellom skråstrekar. IPA-symbol er nytta.

Forklaring av nokre symbol:

/ ¹ /	= tonem 1 (i nontonemiske målføre: hovudtrykk)
/ ¹¹ /	= tonem 2
/./	= bitrykk

Fra Pollemann til Paulus. Navnenes betydning i Sigrid Undsets konversjonsromaner

Av Benedicta Windt-Val

The Subject of Literary Onomastics may be defined as the study of how authors make use of names as part of their literary and creative strategies. The names chosen by the author in any given text will add meaning to the text in any number of different ways. Personal names and place names are some of the most important tools of the author in the creation of credible characters placed in a literary universe that gives the impression of being authentic. The names in the novel generally will convey important information on many different aspects of the persons – family history, social setting, environment, self-image, personal ambitions, social status, and relationships between the characters. The list is more or less never-ending.

*The Norwegian Nobel laureate Sigrid Undset was very interested in names and their many possibilities, and she made increasingly use of them throughout her authorship. The intention of this article is to show the meaningful use of personal names and naming traditions in one of her contemporary novels consisting of two volumes, *Gymnadenia* (1929) and *Den brændende busk* (1930).*

INNLEDNING

Konflikten mellom egenviljen og gudsviljen er et kjent motiv i Sigrid Undsets forfatterskap. I dobbeltromanen *Gymnadenia* (1929) og *Den brændende busk* (1930) er denne konflikten tematisert i en moderne kontekst, i et borgerlig miljø i Kristiania gjennom de tre første tiårene av 1900-tallet. Konflikten speiles i livs-

historien til verkets mannlige hovedperson, Paul Selmer. Hans oppvekst og oppdragelse demonstrerer det moderne individets totale frihet i en sekularisert verden. Paul står fritt til å velge sitt eget verdisyn og sin egen identitet. Romanens handling skildrer de paradoksale konsekvensene en slik moderne valgfrihet kan ha.

Tobindsverket inneholder flere dimensjoner enn Undsets øvrige samtidsromaner – religiøse, politiske, ideologiske, kulturelle, sosiale og psykologiske. Verket er blitt betegnet på ulike måter: som en realistisk roman, en omvendelses- og konversjonsroman, en fortelling om «en sjelelig reise» (Bliksrud 1995: 191), en idéroman som tar et oppgjør med arven fra Ibsen og det 19. århundres gudløse individualisme (Bliksrud 1997: 123), en moderne utviklingsroman, historien om et ekteskap (Amadou 1994: 62) og en katolsk propagandaroman. Den siste påstanden er blant annet fremsatt av Finn Thorn, som mener at man til en viss grad kan si at «Sigrid Undset her setter sitt forfattertalent i den katolske propagandas tjeneste» (1982: 62). Mange av samtidens lesere og kritikere vurderte romanen som et påtrengende forsøk fra Sigrid Undsets side på å legitimere egen konversjon i 1924. Romanen ble lest som en apologi, sterkt preget av polemikk mot den protestantiske kirke og propaganda for den katolske, og mange kritikere avskrev den derfor som litterært kunstverk. Andre har vært opptatt av verkets selvbiografiske trekk og hevder at Paul Selmers liv i større eller mindre grad speiler Sigrid Undsets egen vei frem til den katolske kirken.

Konversjonsromanene skiller seg på flere måter ut fra Undsets øvrige nåtidsromaner. Når Undset skriver fra samtiden, formidler hun vanligvis en kvinneerfart virkelighet, og det er påfallende få samtidsbegivenheter som setter spor i denne diktningen. Konversjonsromanene bryter med dette mønsteret. For det første er hovedpersonen en mann, og for det annet spiller samtidige politiske begivenheter i betydelig grad inn på handlingsforløpet (Amadou op.cit.). Tidsforløpet i *Gymnadenia* strekker seg fra ca. 1900 til utbruddet av første verdenskrig i 1914. *Den brennende busk* åpner i 1916, og handlingen føres helt frem til ca. 1930, da boken kom ut. De to bindene gir et levende og medrivende bilde av politiske og kulturelle forhold i Norge de første tiårene av 1900-tallet, og ikke minst av den mentaliteten som preget samfunnet etter løsrivelsen fra Sverige. Nasjonsbygging, optimisme, liberalisme og fremskrittstro preger befolkningen. I verket er Pauls mor Julie den fremste representant for disse moderne idéene, som hun var med på å kjempe frem i 1880-årene. Men den nye tid møter sin første virkelige krise ved utbruddet av den første verdenskrig, og forvirringen og panikken som følger, blir for Paul et bevis på at liberalisme og modernitet gir det enkelte individ lite å holde fast i når tidene blir vanskelige. De ytre omstendigheter blir en medvirkende faktor til at han søker til Den katolske kirke. De faktiske samfunnsforhold trekkes dermed inn i handlingen på en helt annen måte enn det som har vært tilfellet i Undsets tidligere verker med emne fra samtiden.

Som nevnt lever hovedpersonen Paul i et sekularisert samfunn som gir ham muligheten til fritt å velge verdisyn og identitet. Pauls søken etter et bærekraftig livsgrunnlag utgjør verkets overordnede tematikk og strukturerer handlingen i verket. Den er utformet som en spenning mellom to former for lengsel, den religiøse lengselen og kjærlighetslengselen. Begge deler er uttrykk for en moderne, eksistensiell søken etter mening i tilværelsen.

KORT SAMMENDRAG AV HANDLINGEN

Paul og de tre yngre søsknene hans er født inn i en solid embetsmannsfamilie med god økonomi. Faren, Erik Selmer, er jurist og byråsjef. Moren, Julie, er datter av en distriktslege. Hun er utlært bokbinder, noe som var et temmelig uvanlig yrke for en kvinne rundt forrige århundreskifte. Det er et pussig, men utvilsomt bevisst valg fra forfatterens side – muligvis for å understreke at Julie er en kvinne som det ikke går tretten på dusinet av. Hennes selvstendige, frigjorte natur gjør det vanskelig for henne å avfinne seg med ekteskapets rammer, og hun bryter ut mens barna ennå er ganske små. Etter skilsmissen utviser hun stor selvstendighet i yrkeslivet og forsørger barna på beste måte. Paul beundrer sin mor og har henne som forbilde i ett og alt, og forholdet mellom dem er nært og godt. Han er hennes «lille Pollemann» eller «Paulinus», og hun er like stolt av ham som han er av henne. Men det siste året Paul går i gymnasen, inntreffer det et par episoder som får ham til å forstå at morens livsgrunnlag kanskje likevel ikke holder mål. Dermed begynner han løsrivelsesprosessen og letingen etter et eget verdisyn. Omstendighetene fører ham i retning av den katolske kirke, blant annet ved at han rent tilfeldig kommer til å bo på hybel hos en katolsk familie.

Etter hvert som Pauls følelser for ungdomskjæresten Lucy Arnesen blir stadig dypere og til slutt resulterer i et seksuelt forhold, plages Paul av en fornemmelse av det ansvarsløse og moralsk forkastelige i dette. Slik forsterkes hans behov for å få tilværelsen inn på rett spor igjen for dem begge, og skape et solid fundament som de kan bygge videre på. Men da Lucy forsvinner ut av Pauls liv, forsvinner også drivkraften bak hans åndelige søking. Han konsentrerer seg i stedet om å komme videre med livet sitt, og etablerer seg som forretningsmann. Etter noen år gifter han seg med Bjørg Berge, nærmest ved en ren misforståelse, og får tre barn med henne. Ekteskapet gir ham lite eller ingenting, men farsansvaret vekker den religiøse lengselen i ham igjen, og denne gangen går han veien fullt ut og konverterer. Et gjensyn med Lucy Arnesen mange år senere utløser en religiøs krise hos Paul. Han *vet* hva Guds vilje er, men han har ikke noe *ønske* om å følge den. Bitter og opprørsk går han inn i en kirke og opplever sitt personlige møte med den brennende busk. Dette møtet fullfører hans konversjon, som hittil har vært rent intellektuell, i den forstand at han nå også overgir seg emosjonelt.

Pauls utvikling som menneske og mann skildres i verket først og fremst

gjennom hans forhold til ulike kvinneskikkelser, som dermed blir symbolske bærere av Pauls modning og vekst (Amadou 1982).

De kvinnene som får avgjørende betydning for Paul på hans vei gjennom livet, er moren Julie, hans livs store kjærlighet, Lucy Arnesen, hans kone Bjørg og hans datter Synne. Også kusinen Ruth og en klassevenninne fra gymnaset, Randi Alme, får innvirkning på ham som menneske. Det vil derfor være fruktbart å nærme seg Paul og hans liv og utvikling gjennom disse kvinnene, og da spesielt gjennom navnene deres, ved hjelp av litterær onomastikk – læren om bruk av navn i litteraturen.

LITTERÆR ONOMASTIKK

Litterær onomastikk baserer seg på antagelsen om at personnavn kan ha en rekke funksjoner i et litterært verk, først og fremst relatert til skikkelsenes personlige karakter og deres funksjon i verket. Forfatteren befinner seg i en enestående situasjon når hun skal velge navn til sine litterære personer. Hun har muligheten til å planlegge hvilken skjebne som vil bli dem til del, hvilke berøringspunkter de vil få til andre personer, hvilken rolle de skal spille i handlingen og hvilken tematisk funksjon de skal fylle. Ut fra dette kan hun velge et navn som beskriver, antyder eller utdyper disse forholdene. Og det er ikke bare selve personnavnene, de «offisielle» døpenavnene, som er av interesse i litterær onomastikk. Kjælenavn, kallenavn, kortformer av navn, tiltaleformer – alle disse variasjonene forsyner leseren med ulike opplysninger om den litterære skikkelsen, om vedkommendes oppfatning av seg selv, om andres oppfatning av vedkommende, og ikke minst om personlig utvikling. Navnene vil med andre ord knytte personen både til egen identitet, til andres oppfatning av vedkommendes personlighet og rolle, og til samspillet mellom de enkelte personene i fortellingen.

HVORDAN KAN ET NAVN FORTELLE SÅ MYE OM ET MENNESKE?

Navn som språk tegn er sosialt konvensjonaliserte – det vil si at vi har en generell, felles forestilling om hvilke språk tegn som har gyldighet som navn innenfor det språksamfunn eller det geografiske området vi tilhører. Men samtidig eksisterer navnene som mentale forestillinger. Vi knytter mange forskjellige assosiasjoner og forestillinger til dem, vi liker noen navn og misliker andre, vi forbinder dem med positive og negative egenskaper, og vi knytter dem til andre litterære skikkelser i vår kulturelle arv, helt tilbake til Bibelen. Dette er noe de fleste forfattere utnytter i skriveprosessen, og bruken av navn som et tematisk virkemiddel og retorisk grep har røtter langt tilbake i litterære tradisjoner.

Undset har gått frem på mange ulike måter for å fylle navnene med innhold og gjøre dem betydningsbærende innenfor verkets univers. I tillegg til å benytte seg av navnenes etymologi – deres språklige betydning, har hun gjort bruk av navne-

type, konnotasjoner og intertekstuelle referanser der navnene i seg selv utgjør bindeleddet mellom hovedteksten og referansetekstene. Slik oppnår hun å tilføre teksten nye dimensjoner, samtidig som hun knytter navnebæreren til flere lag eller nivåer i teksten.

Et gjennomgående trekk ved Undsets verker er at persongalleriet er meget omfattende. I konversjonsromanene *Gymnadenia* og *Den brennende busk* forekommer det 257 personer med totalt 211 ulike navn. Med et slikt persongalleri å forholde seg til kan man vanskelig forestille seg at forfatteren skulle gi alle de litterære skikkelsene i hver enkelt roman et meningsbærende og tematisk relevant navn. Som regel vil navnene i sentrum av handlingen være sterkere motivert og mer «litterært funksjonelle» enn perifere navn. Dette viser seg også å være tilfelle hos Sigrid Undset. De viktigste personene i verkene har for det meste fått navn som bidrar til å belyse den enkeltes karakter og handlemåte, samt den tematiske rollen vedkommende fyller. Det samme kan gjelde for enkelte bipersoner dersom de har en utslagsgivende rolle i handlingen. I en realistisk roman bør hovedpersonenes navn være tidsriktige, men samtidig bør de skille seg ut på den måten at de ikke hører til de mest brukte i den aktuelle perioden. Det er viktig at hovedpersonene peker seg klart ut, slik at leseren ikke har problemer med å «holde styr på dem». Bipersoner eller personer som befinner seg lenger ute i periferien i handlingen, vil derimot ofte ha navn som hører med blant epokens mest brukte, og det vil være flere personer som bærer samme navn – slik det også er i den virkelige verden.

Også verkets tittel kan i høy grad være meningsbærende, ofte sett i kombinasjon med verkets eksposisjon – innledningen der de viktigste personer presenteres og problemstillingen skisseres. Konversjonsromanenes titler rommer en symbolikk som forteller noe vesentlig om hovedpersonens utvikling.

TITTEL OG EKSPOSISJON I DE TO ROMANENE

Eksposisjonen i *Gymnadenia* strekker seg gjennom hele første kapittel, og sammen med tittelen rommer den hele tematikken i dobbeltromanen i et nøtteskall. I denne gåtefulle tittelen, *Gymnadenia*, ligger en symbolsk tolkningsnøkkel til den erkjennelsesteoretiske problemstillingen som følger hovedpersonen gjennom livet: det vanskelige forholdet mellom drøm og forventning på den ene siden, og virkelighet og realisme på den andre siden. Paul har vanskelig for å skjelve mellom tingenes gitte vesen og egenskaper, og de forutinntatte forestillingene han selv har dannet seg om dem (Bliksrud 1995: 191 f.)

Verktittelen *Gymnadenia* er også nøye forbundet med Pauls forhold både til moren og til virkeligheten, ikke minst den virkeligheten som moren har representert gjennom hele oppveksten hans. Hun har vært hans ideal, selve den rettesnoren han har innrettet sine egne oppfatninger og holdninger etter. Når Julie fremholder

noe som riktig og godt og vakkert, må det nødvendigvis også være det. Dette har nesten vært en naturlov for Paul.

Gymnadenia er det latinske navnet på en liten fjellorkidé som på norsk heter *kvitkurle*.¹ Pauls mor planter noen av disse orkideene i hagen. Hun beskriver blomstene som hvite, velluktende og vakre, og vekker derved uforholdsmessig store forventninger hos Paul om blomstens utseende og skjønnhet. Han er en følsom ung mann i den mest romantiske alder, og når han tenker på disse blomstene, gir han seg helt over til drømmene og forventningene:

«Gymnadenia,» hvisket han sakte.

Det var sånt vakkert navn. Han tenkte sig høie skafter med lysende vokshvite blomster innunder de mørke enerbusker. Han så dem stå og skinne over gresset, der det var finest og skyggen gjennemrislet av lyspletter. De duftet vel som nattfioler –.

«Gymnadenia,» blev han ved å hviske. [–]. «Gymnadenia,» hvisket han, som om det skulle være noget som ventet på ham et sted ute i livet. «Gymnadenia – « Så deilig –.

(*Gymnadenia* s. 17)

Den skuffelsen Paul opplever i møtet med blomsten slik den virkelig er, en sped, liten stengel med noen få, uanselige, hvitaktige blomster på, blir et forvarsel om at morens normer og verdier ikke alltid holder mål når de blir sammenholdt med virkeligheten. Julie er en drømmer, og den intellektuelle delen av Pauls personlighet, den delen som har som mål å bli geolog og forske og drive vitenskapelige undersøkelser, må etter hvert ta avstand fra morens idealistiske og optimistiske verdensanskuelse. Dermed blir han stående på bar bakke, uten verdigrunnlag, og tvinges til å søke sitt eget fundament. Episoden med *gymnadenia* er starten på den lange veien som fører ham frem til den brennende busken.

Tittelen på annet bind, *Den brennende busk*, viser til hovedpersonens personlige utvikling og til den mest skjellsettende episoden i hans liv. Det målet Undset har satt for Paul Selmers liv etter konversjonen, er intet mindre enn at han skal lære Gud å kjenne, bli trukket inn i fellesskapet med Ham, slik Han er i sin selvåpenbaring (Oftestad 2003: 275). Men motsetningene i Paul mellom det rasjonelle og det emosjonelle gjenspeiles i hans forhold til Den katolske kirke: For ham er konversjonen først og fremst fornuftsrelatert og rører ikke mye ved følelsene hans.

Tittelen henspiller på 2. Mosebok kapittel 3, vers 2, som forteller at Gud selv åpenbarer seg for Moses i form av en brennende tornebusk for å gi ham et oppdrag som han i utgangspunktet ikke føler seg kompetent til å påta seg. Dette er en skildring av Guds vesen og kjærlighetens mysterium. Pauls erfaring av kjærlighetens konstituerende betydning for troen har sitt utgangspunkt i hans kjærlighet til ungdomskjæresten Lucy. Det finnes ingen kjærlighet i ekteskapet mellom Paul og

Björg, men Paul er forbundet med Björg i det katolske ekteskaps hellige sakrament, og det streifer ham ikke å bryte ut av forholdet før han uventet treffer Lucy igjen etter mange år. Kjærligheten mellom de to blusser opp igjen, og ønsket om en seksuell gjenforening med henne blir så intenst at Paul ønsker at han kunne frigjøre seg fra troen og alle dens krav og vende tilbake til en verden der han selv kan bestemme målestokken for rett og galt og synd og ikke-synd. Hans inntreden i Kirken har stått for ham som noe tvingende nødvendig, som en uunngåelig vei til den eneste solide grunnmuren han kan bygge sitt liv på – men omvendelsen har vært intellektuelt begrunnet, han «tror uten kjærlighet, uten glede» (*Den brennende busk* s. 374). Sønderknust av den følelsesstormen gjensynet med Lucy har vakt i ham, oppsøker han kirken og legger all sin kval og bitterhet frem for Gud. I dette øyeblikket gjennomlever han en intens kommunikasjon med en ånd og en vilje som etterlater ham med «en lammende lykkefølelse». I denne opplevelsen overgir Paul seg fullstendig til troen, både intellektuelt og emosjonelt, og de to sidene ved ham smelter sammen til én. Dette er Pauls erfaring av den brennende tornebuskens mysterium, hans møte med det virkelig «virkelige». Det han nå opplever – eller blir skjendet – er den sjelelige og egentlige omvendelsen, den emosjonelle omvendelsen, som ligger på det mystiske plan og vil få langt større konsekvenser for ham som menneske.

Paul er kommet frem. Ringen er sluttet. Det var Lucy – lyset – som hjalp ham det første stykket på vei mot kirken. Det er Lucy som kommer tilbake og hjelper ham til å overvinne det siste, avgjørende hinderet og nå frem til den samme fullstendige overgivelsen som datteren Synne har eksemplifisert for ham gjennom hele sitt liv.

Eksposisjonen i *Den brennende busk* bærer preg av at de to bindene opprinnelig var tenkt utgitt under ett. Det er en lakune på ca. to år i handlingen mellom bind I og bind II, og fortellingen tar opp tråden uten tilbakeblikk som kunne minne leseren om den forutgående handlingen. Det ligger også en vesentlig begivenhet i tidsrommet mellom de to bindene; Paul og Björg får en sønn, Lille-Erik (oppkalt etter Pauls far), som dør av hjernehinnebetennelse bare seks måneder gammel.

Igjen pekes Paul umiddelbart ut som hovedperson, både ved at hans navn er det første som nevnes, og ved at det er hans tanker og overveielser man får innblikk i. Også her trekkes hovedlinjene i konfliktene opp allerede i første kapittel. Gjennom Pauls refleksjoner etter farens død får man innblikk i det savnet etter en far han ubevisst følte under oppveksten etter at moren brøt ut av ekteskapet. Gjennom Pauls forhold til datteren Synne vokser hans lengsel etter å gjøre religionen til et fast fundament i livet, både for seg selv og barna. Og gjennom Bjørgs negative reaksjon på Synnes interesse for bønn og religiøs praksis gis det en pekepinn om de konflikter som vil oppstå mellom ektefellene dersom Paul går inn i den katolske kirke.

NAVNEENES ETYMOLOGI

Til sammen utgjør *Gymnadenia* og *Den brennende busk* et av Undsets mest «navnerike» verk med totalt 211 ulike navn båret av til sammen 257 personer. For å lette oversikten vil navnematerialet i det enkelte bind bli behandlet hver for seg. Avsnittet om navnene i *Den brennende busk* omfatter bare de nye navnene som kommer inn i verket.

A. *Gymnadenia*

Persongalleriet i *Gymnadenia* består av 135 personer, hvorav 35 nevnes bare ved etternavn. De resterende 100 personene deler på til sammen 88 forskjellige fornavn, 43 mannsnavn og 45 kvinnenavn. I tillegg nevnes 30 autentiske personer, 16 litterære og/eller mytologiske skikkelser og elleve helgener og bibelske personer.

I denne artikkelen vil det ikke bli plass til å kommentere alle disse navnene, men siden dette er en realistisk roman, er det er likevel interessant å se hva slags navn forfatteren har valgt å bruke, og i hvilken grad de gjenspeiler den reelle navnebruken i det tidsrommet handlingen er lagt til.²

Av de 88 ulike fornavnene i verket er 38 nordiske (heri innbefattet innlånte navn som er tilpasset til nordisk navneskikk):³ 20 mannsnavn (*Birger, Eivind, Erik, Gösta, Haagen, Halstein, Halvdan, Harald, Jens, Karl, Leif, Nils, Olav, Ole, Otar, Rolf, Sigmund, Sigurd, Svein* og *Toralf*) og 18 kvinnenavn (*Alvilde, Ambjørg, Andora, Audhild, Berit, Berte,⁴ Bjørg, Elen, Else, Guro, Karen, Lillemor, Liv, Margit, Molla, Randi, Sif* og *Sirianna*).

De resterende 50 navnene er innlånt. Av disse er 23 mannsnavn, og syv av dem faller inn under hovedkategorien kristne eller kirkelige navn (*Abraham, Hans,⁵ Jacob, Johannes, John,⁶ Josef* og *Paul*). Inndelt etter proveniens blir fordelingen som følger: 11 tyske (*Alarik, Anton, Arnt, Evald, Fredrik, Fritz,⁷ Hans, Henrik, Herman, Wilfrid* og *Wilhelm*), fire hebraiske (*Abraham, Jacob, Johannes* og *Josef*), tre latinske (*Albin, Maximilian* og *Vincent*), to engelske (*John* og *Sydney*) og ett fransk (*Emil*). Navnet *Paul* stammer fra latin og brukes både i tyske, engelske og franske språkområder.

Det er 27 innlånte kvinnenavn i verket, hvorav syv faller inn under hovedkategorien kristne (*Benedikte, Lucy, Magda,⁸ Marie,⁹ Martha, Ruth* og *Sara*). Inndelt etter proveniens får vi følgende grupper: fem latinske (*Angélique, Benedikte, Blandina, Julie* og *Lucy*), tre hebraiske (*Martha, Ruth* og *Sara*), to tyske (*Albertine¹⁰* og *Gjertrud*), to franske (*Emilie* og *Lovise*), ett finsk (*Aina*), ett engelsk (*Evi*), ett italiensk (*Laura*), ett gresk (*Magda*), ett gælisk (*Minona*), ett fønikisk/kartagesisk (*Monika*), ett russisk (*Olga*), og ett amerikansk (*Sunlife*). I tillegg kommer en gruppe på fire navn av uviss eller blandet opprinnelse: *Dina* (tysk eller hebraisk), *Margrethe* (gresk form av latinsk navn), *Marie* (gresk/latinsk form av

hebraisk) og *Selma* (tysk eller gælisk). Til slutt er det tre kortformer av navn: *Etta* (av navn med endelsen *-etta*, f.eks. *Henrietta*, *Antonetta*), *Ina* (av navn med endelsen *-ina*, f.eks. *Karolina*, *Katarina*) og *Janna* (av *Johanne/-a*).

B. Den brennende busk

Persongalleriet i *Den brennende busk* består av 122 personer, hvorav 35 nevnes kun ved etternavn. De resterende 87 personene deler på til sammen 57 forskjellige fornavn, 29 mannsnavn og 28 kvinnenavn. I tillegg nevnes 35 autentiske personer, ni litterære og/eller mytologiske skikkelser og 24 helgener og bibelske personer (se liste i vedlegg).

Av de 57 ulike fornavnene i verket er 33 nordiske (heri innbefattet innlånte navn som er tilpasset til nordisk navnemønster), 16 mannsnavn (*Anders*, *Audulf*, *Erik*, *Gjest/Gjert*,¹¹ *Gunnar*, *Guttorm*, *Helge*, *Ivar*, *Jo*, *Kjetill*, *Knut*, *Ole*, *Pål*, *Tov*, *Valdemar* og *Aage*) og 17 kvinnenavn (*Anne*, *Bergljot*, *Bibbi*, *Birgitta*, *Halldis*, *Hjørdis*, *Inga*, *Ingrid*, *Ingse*, *Kari*, *Lina*, *Lykke*, *Magnhild*, *Marit*, *Milli*, *Missi* og *Solveig*).

De resterende 24 navnene er innlånt. Av disse er 13 mannsnavn, og fire av dem faller inn under hovedkategorien kristne navn (*Emanuel*, *Peter*, *Petrus* og *Pius*). Inndelt etter proveniens blir fordelingen som følger: fem latinske (*Aloysius*, *Magnus*, *Martin*, *Pius* og *Rasmus*), fire tyske (*Egon*, *Kurt*, *Peter*, *Werner*), ett engelsk/skotsk (*Roy*) og tre navn av uviss eller blandet opprinnelse: *Frans* (tysk kortform av latinsk *Franciscus*), *Emanuel* (gresk/latinsk sideform av hebraisk *Immanuel*) og *Petrus* (latinsk form av gresk *Pétros*).

Det er 11 innlånte kvinnenavn i verket, hvorav tre faller inn under hovedkategorien kristne (*Eva*, *Marie* og *Simona*). Inndelt etter proveniens får vi følgende grupper: tre engelske (*Bridget*, *Gladys* og *Mildred*), to latinske (*Clara* og *Flavia*), to greske (*Simona* og *Therese*), to hebraiske (*Eva* og *Susanna*) og ett navn av blandet opprinnelse: *Marie* (nordisk sideform av *Maria*, som er en gresk-latinsk form av hebraisk *Mirjam*).

SAMTIDIG REELL NAVNEBRUK, GEOGRAFISK SPREDNING, FREKVENNS

Hovedpersonen i verket, Paul Selmer, er født i 1882. Vi følger ham frem til tiden like før første bind av dobbeltromanen utkommer, til ca. 1929. Navnematerialet omfatter altså navn fra tre generasjoner: Pauls foreldregenerasjon, født ca. 1850, hans egen generasjon og den generasjonen hans egne barn tilhører. Datteren Synne er født i 1913, sønnen Helge i 1917 og det yngste barnet, Erik, i 1920. Det var ganske store svingninger i den reelle navnebruken gjennom de ca. sytti årene det er snakk om her, men hovedtendensen i hele perioden er økende bruk av nordiske og «nasjonale» navn. I tillegg var tyske navn populære rundt århundreskiftet,

særlig for guttebarn. Dobbeltnavn var også svært moderne i tiårene rundt 1900, både for jenter og gutter.

Ser man på navnematerialet i konversjonsromanene, kan man umiddelbart fastslå at Undset har fanget opp trenden med de nordiske navnenes utbredelse. Av 88 ulike fornavn i *Gymnadenia* er 37 nordiske, og av 57 ulike fornavn i *Den brennende busk* er 33 nordiske. En rekke av disse kan knyttes til den nordiske navnerenessansen (*Audhild, Bergljot, Halldis, Halvdan, Hjørdis, Magnhild, Sif, Sigmund, Solveig* og *Toralv*). Likedan har Undset tatt hensyn til de tyske navnenes popularitet i sine navnevalg. I *Gymnadenia* er det ti tyske mansnavn, to tyske kvinnenavn og to kvinnenavn som kan stamme fra Tyskland. I *Den brennende busk* er det fire tyske mansnavn,¹² men ingen tyske kvinnenavn. Derimot er det svært få personer i verkene som har dobbeltnavn (tre menn: *Paul Alarik, Harald Olav* og *Nils Gösta*, og to kvinner: *Margrete-Marie* og *Eva Marie*). I tillegg ønsker Paul å kalle opp sønnen sin etter begge bestefedrene og gi ham navnet *Ole Erik*, men det blir bare med tanken. Med et persongalleri på 187 personer kan det sies at frekvensen er noe lav i forhold til navnemotene i perioden.

Navnebruken i verkene er preget av at Undset har brukt en rekke navn som ennå var relativt sjeldne i bruk på den tiden. Det gjelder kvinnenavnene *Aina*¹³ (15 forekomster i FT 1900, eldste norske navnebærer i Rogaland i 1880), *Andora*¹⁴ (97 forekomster i FT 1900, eldste navnebærer i Finnmark i 1821), *Audhild* (31 forekomster i FT 1900, eldste navnebærer i Kristiania i 1877), *Björg* (20 forekomster i FT 1900, eldste navnebærer i Akershus i 1888), *Gladys*¹⁵ (11 forekomster i FT 1900, eldste navnebærer i Nordland i 1893), *Ingse*¹⁶ (én forekomst i FT 1900, registrert i Vestfold i 1897) *Minona* (tre forekomster i FT 1900, eldste navnebærer i Buskerud i 1843), *Monika*¹⁷ (ni forekomster i FT 1900, eldste navnebærer i Østfold i 1859), *Sif*¹⁸ (fire forekomster i FT 1900, eldste navnebærer i Telemark i 1850) og mansnavnene *Alarik* (åtte forekomster i FT 1900, eldste navnebærer i Rogaland i 1781), *Aloysius*¹⁹ (én forekomst i FT 1900, født i Holland i 1846), *Audulf* (ingen forekomster i FT 1900, men ett belegg i Stjørdal og Verdal sorenskriverembete, en mann født i 1906), *Roy*²⁰ (femten forekomster i FT 1900, eldste navnebærer i Buskerud i 1895), *Tov* (146 forekomster i FT 1900, særlig konsentrert i Telemark med 107 navnebærere), *Wilfried* (80 forekomster i FT 1900, eldste navnebærer i Kristiania i 1822).

Enkelte av disse navnene ble kjent blant folk fordi de forekom i litterære kilder eller i tidens aktuelle skuespill. Det gjelder særlig navn med tilknytning til den nordiske navnerenessansen, bl.a. *Audhild*. Dette navnet har vært kjent på Orknøyene siden tidlig på 1100-tallet, men, som tidligere nevnt, kom det antagelig i bruk i Norge etter inspirasjon fra Bjørnsons skuespill *Sigurd Slembe* (1862).

Navnet *Minona* stammer fra den episke diktsyklusen *The Works of Ossian* av skotten James Macpherson. Diktene utkom første gang i 1760–63. De ble oversatt

til dansk i 1790–91 av Andreas Chr. Alstrup og i 1807-09 av Steen Steensen Blicher. Særleg Blichers oversettelse fikk et stort publikum.²¹ Innholdet rommer gammel skotsk-gælisk tradisjon med sterk kunstnerisk omforming og fri diktning av Macpherson. Ifølge Seibicke III (s. 338) betyr *Minona* 'mild vind, luftdrag, bris'.²²

Sif er et mytologisk navn i norrønt. Hun var en av åsynjene (de kvinnelige gudene), gift med Tor, og dvergene spant gullhår til henne etter at Loke hadde klippet av henne håret. Ifølge NPL er *Siv* kjent som fornavn fra 1918, men det kom i spredt bruk også før den tid. De fire navnebærerne i FT 1900 er født henholdsvis i 1850, 1893 og 1898.²³

Et viktig spørsmål når det gjelder verkets onomastikon sammenholdt med reell navnebruk i den aktuelle perioden, er hvilke kilder som kan ha vært tilgjengelige for Sigrid Undset dersom hun ønsket å holde seg oppdatert om trendene i norske navnemoter. Materialet fra folketellingene var ikke organisert på en slik måte at hun ville hatt nytte av det, selv om hun antagelig ville ha fått tilgang til det.²⁴ Kunngjøringer om fødsler og dån i aviser og menighetsblader er tilsynelatende den eneste offisielle kilden hun kan ha benyttet.

Det kan se ut til at Undset har vært mindre omhyggelig i valg av realistiske navn i dette verket enn i de tidligere samtidsromanene. Hun har blant annet gjort en «feil» ved å følge de navnetrendene som var aktuelle på det tidspunktet da boken ble skrevet, og valgt navn som knapt nok var tatt i bruk på den tiden da personene i fiksjonen ble døpt. Navnet *Björg* kom for eksempel inn på listen over de ti mest populære jentenavnene i 1926 (9. plass), og klatret opp på førsteplass i løpet av bare fire år. Men før 1920 var det relativt sjeldent i bruk, og verkets Björg ble født i 1892. Som nevnt ovenfor, er den første navnebrukeren som er registrert med dette navnet i Norge, født i 1888.

De utlendingene som opptrer i verket, har navn som harmonerer med opprinnelseslandet (hovedsakelig Tyskland og England).

Verkets onomastikon er også preget av at personene er delt i to religiøse grupper, katolikker og protestanter. Mange av katolikkene har navn som skiller seg tydelig ut fra navnebruken blant protestantene. Flere av katolikkene skifter navn i forbindelse med at de går i kloster, eller opptrer bare under det navnet de valgte da de gikk i kloster. De to religiøse gruppene tilhører for det meste to ulike sosiale samfunnslag. Størstedelen av katolikkene tilhører et lavere samfunnsjikt enn de kretser hovedpersonen Paul og hans protestantiske familie og venner beveger seg i.

Et særtrekk ved navnematerialet, spesielt i *Den brennende busk*, er de mange «klosternavnene». Dette er navn som tildeles ved inntredelsen i klosteret,²⁵ som oftest av overordnede som i bønn og ut fra kjennskap til vedkommendes åndelige vei forsøker å erkjenne hvilket navn som vil passe best. Klosternavnet brukes bare sammen med tiltaleformelen «søster». Tildelingen av et klosternavn innebærer at

navnebæreren opplever en følelse av identitetsskifte. Døpenavnet brukes ikke i klosteret, men det legges ikke vekk for godt, siden dåpen er fundamentet for den kristne identiteten. I boken *Bak klosterets port. Nonner i Norge forteller* skildres også navneskiftet som finner sted ved overgangen fra postulant til novise:

Et annet sentralt aspekt ved ritualet, var navneskiftet: «Du skal ikke lenger hete ..., men ...» Endringen var en symbolsk måte å signalisere at et nytt liv var begynt. Det var ingen ens praksis for hvordan navnet ble valgt. Noen steder kunne novisen komme med ønske, andre steder var valget helt opp til priorinnen. [...] På den måten skulle vi avlegge den verdslige identiteten, og vi fikk en egen klosteridentitet. Det var et tegn på at vi tilhørte Gud (Aukrust og Nilsen 1996: 121).

I tillegg får man i enkelte ordener, deriblant karmelittene, også et såkalt titulasjonsnavn som representerer et mysterium som skal gjennomleves. Også dette finnes det et eksempel på i *Den brennende busk*: Da Monika Gotaas går i kloster i England, får hun navnet *Sister Joan of the Cross*.

Noen av navnene i verket er oppdiktet av bokens egne personer. Det er særlig Paul Selmer som er opphavet til eller formidler av disse navnene. Det første av dem er et navn han gir seg selv i samtale med Lucy, i et forsøk på å få henne til å kalle ham ved fornavn:

«Ja hvad vil du jeg skal si da?» spurte hun forlegen.

«Paul for eksempel – . Det er da ikke sånt vanskelig navn?» Han grep hennes hånd og klemte den. «Tenk om jeg hadde hett Maximilian for eksempel – det hadde du aldri i livet greid, mor!» (G. s. 113).

Maximilian er et latinsk navn, avledet av *Maximus*, som betyr ‘den største, gjeveste’. Det er åpenbart ikke noe i veien med Pauls selvfølelse i ungdommen.

Etternavnene i verket er ikke en del av problemstillingen i denne avhandlingen. Men det skal likevel nevnes at det virker påfallende at kun 18 av de 70 personene som *bare* er nevnt med etternavn, har patronymer eller stivnede patronymer. Navnebærerne kommer fra ulike sosiale miljøer og har ulik geografisk bakgrunn. I Norge kom kravet om fast etternavn først i 1923, og den enkleste løsningen var da å overføre et primærpatronym til neste generasjon, eller å ta i bruk navnet på den gården slekten stammet fra. Dette var et system som allerede var i bruk, særlig i byene, og det er fremdeles disse to etternavnstypene som dominerer i Norge.

VERKETS HOVEDPERSON

Paul Alarik Selmer er oppkalt etter sine to onkler på farssiden. Navnet hans er nedarvet gjennom i hvert fall fire generasjoner av farens slekt. I fiksjonen er navnet dermed forankret i en solid familietradisjon. Men samtidig fungerer begge

døpenavnene som et frempek om Pauls personlighet og den utviklingen han skal gjennomgå. De har således en viktig tematisk betydning.

Navnet *Paul* er latinsk og stammer fra adjektivet 'paul(l)us', som betyr 'liten'. Det var opprinnelig et romersk slektsnavn, men ble tatt i bruk som fornavn etter apostelen Paulus i Det nye testamente. Det har vært kjent i Norge fra ca. 1100, og i formen *Paul* var det et meget populært navn fra slutten av 1800-tallet til ca. 1945. Den mest kjente av de historiske navnebærerne, og den som utvilsomt har vært forbildet da Undset valgte navn til sin hovedperson, er nettopp apostelen Paulus. Han var – som bekjent – opprinnelig en aktiv kristenforfølger, men ble omvendt til kristendommen på veien til Damaskus etter at han ble blindet av et lys fra himmelen.

Undsets Paul var aldri noen kristenforfølger. Utgangspunktet hans er ateistisk – allerede som gymnasiast tar han avstand fra den protestantiske kirke og dens kristendomsforkynnelse, som virker sterkt irriterende på ham. Forbindelsen mellom Paulus og Paul understrekes av at også Pauls omvendelse begynner med en erkjennelse knyttet til et lys. Etter at han har oppsøkt den katolske pater Tangen for å rådføre seg med ham om hvordan han skal forholde seg til ungdomskjæresten Lucy, går han inn i den katolske kirken. Synet av den lille røde lampen som brenner oppe ved alteret, og som symboliserer Kristi evige nærvær, blir for Paul en rystende erkjennelse: «Hvis det var sant, det som den lille røde lampen hang der for å bekjenne – ja da, ja da!» (*Gymnadenia* s. 211). Med ett blir det klart for Paul at:

Hvis det var sant at Han var *her*, tilstede på denne måten og også på tusener og tusener av andre altere – da måtte Han også være tilstede på en annen måte overalt og alltid, et øie som fattet om klodenes begynnelse i verdensrommet og atomenes indre og menneskenes hemmelige tanker i ett eneste blick uten før og nu og stort og smått – allting var bare Hans tanke og allting samtidig og allting like klart og kjært –.

(*Gymnadenia* loc.cit.)

Dette blir et avgjørende øyeblikk for Paul. Etter at han først har tenkt disse tankene, har han i virkeligheten ikke noe valg. I likhet med apostelen Paulus har han gjennomgått en omvendelse. Han gjør seg følgende refleksjoner over navnefellesskapet mellom de to:

Han hadde [...] bare oppfattet Paulus's brever som enslags stenrøis av skriftsteder, hvorfra prestene og emissærene tok kasteskyts og pælmet hverandre og sine tilhørere med dem. St. Paul – han kom til å smile; det hadde han jamen aldri tenkt på før, at det var jo ham som han var opkalt etter – som protestantene kaller Paulus [...]. Han skulde sandelig ta og lese nogen av sin berømte navnes etterlatte brever [...].

(*Gymnadenia* s. 226)

Også senere i fortellingen, i *Den brennende busk*, kommer lyset inn som et vesentlig element i det man kan kalle Paul Selmers emosjonelle omvendelse. Mens han ligger der alene foran kommuniionsbenken, opplever han at «hans sjel var blindet av noget som lyset står til tegn for på jorden». Begge disse to kirkebesøkene som skal vise seg å bli utslagsgivende for Paul, inneholder altså referanser til den visjonen hans «berømte navne» hadde på veien til Damaskus.

Flere andre helgener bærer navnet Paul, men det er særlig én av dem som med sin livshistorie kan ha inspirert Undset på flere punkter under detaljplanleggingen av Paul Selmers liv. Det gjelder helgenen Paulinus. Et av Julies kjælenavn på Paul er Paulinus (*Gymnadenia* s. 151). Helgenen Paulinus ble ikke døpt før han var i annen halvdel av tredveårene, da han var en gift mann, slik også Paul er da han konverterer. Han mistet sitt eneste barn – Paul mister et barn, selv om det ikke er hans eneste. Men scenen der datteren Synne bokstavelig talt står på dødens terskel og får den siste olje, er en av de mest rystende og gripende passasjene i verket. Og Paulinus kom i alvorlige vanskeligheter da han ble anklaget for å ha drept sin bror, slik Paul kommer i vanskeligheter etter at han ved et ulykkestilfelle dreper Lucys mann.

Det andre navnet til Paul, *Alarik*, er svært lite brukt i Norge. Historisk sett er det første gang kjent som navnet på vestgoternes konge, Alarik I, den første germaniske lederen som etter flere forsøk klarte å beleire og innta Roma, «den hellige stad». Slik får også dette navnet en symbolsk betydning i verket: Paul strever hardt og mislykkes flere ganger underveis, men til slutt finner han frem til romerkirken og «inntar» den.

Endelig kan det bemerkes at navnekombinasjonen *Paul Alarik* består av et kristent og et hedensk navn, og at den dermed i seg selv forteller hvilken vei Paul kommer til å gå.

PAULS MOR – JULIE SELMER

Den første av de kvinnene som får avgjørende innvirkning på Paul, er naturlig nok hans mor, Julie Selmer.

Julie er en fremstående personlighet, intellektuell, radikal, emansipert og selvstendig. Hun bekjenner seg til de liberale idéer som stod sterkt i det moderne gjenombruddet, men som den yngre generasjonen den gang ikke lenger hadde tro på. Julie fremstår som «selve inkarnasjonen av den ibsenske idealkvinne fra 1880-årene» (Bliksrud 1997: 124) – man kan tenke seg at hun representerer Noras videre utvikling etter at hun hadde forlatt mann og barn. Det kan derfor virke overraskende at navnet *Julie* er innholdstomt, i den forstand at både opprinnelsen og betydningen er uvis. Dermed har navnet heller ingen iboende konnotasjoner. Det eneste man vet med sikkerhet, er at navnet kan settes i forbindelse med en rekke kjente historiske personer, som f.eks. Julius Cæsar, pave Julius og keiser Julian

med tilnavnet «den frafalne». Det som kjennetegner disse navnebrødrene til Julie, er at de alle er lederskikkelser – og det gjelder også Julie.

I litterær sammenheng har hun kjente navnesøstre som August Strindbergs *Frøken Julie* og Julie i Shakespeares kjærlighetsdrama *Romeo og Julie*. Ingen av disse personene bidrar imidlertid til å kaste lys over Julie som person. Det eneste hun har til felles med dem, er at heller ikke hun opplever lykkelig kjærlighet. Hun er uærlig i kjærlighet som Strindbergs Julie, men også ulykkelig i kjærlighet som Shakespeares Julie. Det er ikke usannsynlig at det «tomme» navnet *Julie* kan være valgt for å understreke den form for indre tomhet som preger skildringen av henne. Julie er så opptatt med å realisere sine liberalistiske og radikale idéer at det blir tidens strømninger og den fremvoksende moderniteten som blir selve hennes individualitet og egenart. Julie iscenesetter seg selv og sitt liv og fyller det med de idéene og prinsippene som tiltrekker henne. Hennes indre får vi aldri noen klar innsikt i. Mennesket Julie forsvinner bak den fasaden hun har bygget opp rundt seg. Paul lærer med tiden å tro at mennesket er skapt i Guds bilde, men Julie har skapt sin personlighet i sitt eget bilde, ut fra de idealer hun har valgt å satse på.

Men Julies livssyn og egenregisserte tilværelse fører ikke til noe godt. Av hennes fire barn er Paul den eneste som lykkes med å finne et fundament som er solid nok til at det kan holde ham oppe, uansett hvilke vanskeligheter han møter. De tre søsknene hans bukker under på hver sin måte, fordi morens verdier – som er det eneste de har å holde seg til – ikke viser seg bærekraftige.

LUCY ARNESEN

Den neste kvinnen som får avgjørende betydning for Paul, er den ukultiverte småbrukerdatteren Lucy Arnesen. Som skikkelse blir hun Julies rake motsetning. Intellektuelt er det ingen bånd mellom henne og Paul, men hun har noe fruktbart og vegeterende i sitt vesen som gir grobunn for modning og vekst hos Paul.

Lucy er Pauls store kjærlighet, samtidig som hun fungerer som katalysatoren i livet hans. Navnet *Lucy* kommer av det latinske *Lucia*, som er avledet av appellativet *lux* 'lys'. Betydningen blir da 'den som bringer lys'. Lucys navnesøster, den italienske helgenen *Sankta Lucia*, er en av jomfrumartyrene, og hun tillegges frelsende makt. Sammenholdt med Pauls navnebror Paulus og hans opplevelse på veien mot Damaskus, blir betydningen av Lucys navn signifikant også i verkets tematikk. Det er Lucy som initierer begge Pauls «omvendelser», både den fornuftspregede (en intellektuell og dogmatisk betonet trosholdning) og den emosjonelle. Det er et sentralt tema i Sigrid Undsets diktning at kjærligheten mellom mann og kvinne er et mysterium, fordi den er en avglans av Guds kjærlighet. Men den jordiske kjærligheten mellom mann og kvinne trenger en religiøs forankring for å bli ekte og varig (Thorn 1982: 78). Pauls kjærlighet til Lucy er så dyp og inderlig at den åpner hans øyne for nødvendigheten av å søke det absolutt sanne og

oppriktige, og det er denne lengselen som driver ham til å oppsøke den katolske kirken.

Men det knytter seg også negative assosiasjoner til navnet *Lucy*. Det har samme etymologiske røtter som *Lucifer*, den falne erkeengel, lysets engel som trosset Gud og ble utstøtt av engleskaren. Da kristendommen kom til Norge, ble den hellige Lucia blandet sammen med Lucifer, og dermed oppsto tradisjonene rundt *Lussi* langnatt, da en hel åsgårdsrei av tusser og troll og underjordiske dro fra gård til gård for å kontrollere at alt var klart til julefeiringen (Sivertsen 1998: 209). Den norske *Lussi* ble skildret som en kvinnelig demon forbundet med seksuelle aktiviteter. Også denne beskrivelsen passer på Undsets *Lucy*, som er i besittelse av en sanselighet som er så sterk at den virker skremmende på henne selv, og som hun ikke vet hvordan hun skal håndtere. Denne sanseligheten er i bunn og grunn det eneste språket *Lucy* behersker. Ord virker skremmende på henne, og hun har ingen tillit til dem.

Det er det erotiske som er det essensielle i forholdet mellom Paul og *Lucy*, en kraft som oppveier de manglende intellektuelle berøringspunktene og den kulturelle avstanden mellom dem. *Lucy* blir stående i verket som en tvetydig skikkelse, halvt helgen, halvt demon – en kombinasjon av madonna og skjøge. Tvetydigheten underbygges av den etymologiske dobbeltheten i navnet hennes. Denne dobbeltheten harmonerer med den symbolske sfæren som omgir *Lucy* og som er knyttet til Edens hage og syndefallet, til Paradiset og utdrivelsen fra Paradiset. Hun representerer den sårede menneskenatur, Paradisets *Eva* som syndefallet har merket (Amadou 1982: 152). Mange opplever Undsets skildring av *Lucy Arnesen* som det vakreste kvinneportrettet i norsk litteratur.

Forholdet mellom *Lucy* og Paul går i stykker, ikke fordi Paul svikter henne, men fordi hun selv ikke makter å tro på at de to virkelig kan ha en fremtid sammen. Noen år senere treffer Paul den kvinnen som skal bli hans kone – en ung pike ved navn Bjørg Berge.

BJØRG BERGE

Bjørg kan beskrives som «et uutviklet kvinnebarn» og «en meget ung og meget uskyldig pike» (Amadou 1982: 149 f.). Men Bjørg mangler sødme og ynde, og selv i de få periodene da ekteskapet fungerer relativt knirkefritt, klarer ikke Paul å se henne i et forsonende skjær. Han sammenligner «det lyse, bølgende håret hennes» med «ørene på en setter», og når øynene hennes på fotografiet ser ut som «dunkle, strålende stjerner», tenker han at det bare skyldes «litt snedig retusjering» (*Gymnadenia* s. 300). Samlivet mildner heller ikke den oppfatningen han har av henne: «Hun var ikke videre oppvakt, der var ikke det minste forfinet ved hennes blonde og frodige ungdom», tenker han etter noen års ekteskap (*Den brennende busk* s. 26).

Undset legger ingen formildende omstendigheter inn i persontegningen av

Björg. Ubarmhjertig utstyrer hun Björg med en skrekkinngytende mor som viser hva datteren kan komme til å utvikle seg til.²⁶ Og Bjørgs utvikling er stort sett entydig negativ. Slik sett blir Pauls ekteskap en lidelseshistorie. Likevel er det nettopp Bjørgs negative sider som skal vise seg å bli bergingen for Paul. Og denne funksjonen er innskrevet i navnet hennes. Både døpenavnet, *Bjørg*, og etternavnet, *Berge*, gir assosiasjoner til betydningen 'berging, hjelp'.

Da Lucy brøt forlovelsen med Paul og giftet seg med en annen, mistet han den drivkraften som hadde ført ham i retning av troen og den katolske kirken. I samsværet med Lucy var det gleden, kjærligheten, takknemligheten og ansvarsfølelsen som utløste de eksistensielle spørsmålene han søkte svar på, og det emosjonelle vakuumet han gikk inn i da hun forlot ham, ga ikke grobunn for slike tanker. Hvis Björg hadde vært en god hustru, er det mulig at Paul nå i en mer moden alder ville ha blitt så tilfreds i hverdagen at den religiøse lengselen i ham hadde forstummet. Men Björg er som kløpulver på sjelen hans. Den evige, nagende utilfredsheten Paul opplever i samlivet med henne, vekker på nytt en trang hos ham til å lete etter noe som kan gi tilværelsen mål og mening. Og nok en gang blir han klar over at den katolske kirken later til å være det eneste svaret for ham, og han begynner å gå til undervisning hos pater Tangen.

Katolisismen lærer Paul å se på ekteskapet som et ubrytelig sakrament, hvilket innbærer at han ikke kan skille seg fra Björg, selv om hun gir ham rik anledning til det. Også på det rent menneskelige plan føler Paul et sterkt ansvar for sin lite begavede og lite realitetsbevisste kone. Uten Pauls urokkelige vilje til å bære frem det ansvaret han har påtatt seg, ville Björg ha stått uten forankring i tilværelsen, uten noen motvekt mot sin egen svake karakter og morens dårlige innflytelse. Slik oppstår det tilsynelatende paradokset at Björg Berge lever opp til navnet sitt: Hun blir den rettesnoren Paul trenger for å vokse som menneske og som katolikk.

Selv om Paul fremstår som en trofast, ansvarsbevisst og stabil familiefar, innser han selv at han har handlet galt mot Björg.

Han hadde giftet seg med henne som man tar imot en filipine-gave, noget man ikke har bruk for og aldri selv ville ha falt på å anskaffe sig – men det vilde ikke være høflig å ikke ta imot den, og en *slags* behagelig overraskelse er det jo alltid i øieblikket, når en får en uventet presang. Men det var et annet menneske som han hadde tatt imot så lettferdig, en pur ung pike – og uberørt og uskyldig var hun iallfall, enten hun så var et betydelig eller ubetydelig menneske. [...] Han hadde tatt Björg som man lukker op en konfekteske. Og han var blitt ved å leve med henne som man går og spiser av en eske med chokolade, ikke fordi man bryr sig noget videre om slikkeri i grunnen, men når den nu engang står der like for ens hånd –. (*Den brennende busk* s. 125 f.)

Gang på gang opplever Paul at hans nyvunne innsikt blir målt opp mot det han har eller ikke har gjort i forholdet til henne, og den manglende respekten han har følt for henne som person og menneske. Paul kan aldri komme bort fra at hans holdning til Bjørg – det at han aldri helt har klart å ta henne alvorlig – har bidratt til at hun ikke har utviklet seg videre som menneske.

Så langt har vi sett at både Pauls mor, hans ungdoms kjærlighet og hans kone har bidratt til hans utvikling som menneske. Hver på sin måte har de også ført ham i retning av den katolske kirken. Men det siste og avgjørende skrittet på denne veien er det Pauls datter Synne som initierer.

SUNLIFE – SYNNE – SELMER

Pauls datter får navn etter en amerikansk romanperson – i den grad man kan hevde at *Sunlife* i det hele tatt er et menneskenavn – det er et engelsk ord som direkte oversatt betyr 'solliv'. Og det er selvfølgelig Bjørg som kommer med forslaget og tvinger navnevalget igjennom. Selv hadde Paul tenkt at barnet skulle oppkalles etter hans mor. Men datteren blir altså døpt Sunlife, til daglig kalt Synne, i hvert fall av Paul og de fleste andre rundt henne. *Synne* er avledet av helgennavnet *Sunniva*, et navn som gir helt andre assosiasjoner enn det oppkonstruerte, literære navnet moren har valgt til henne. Navnet rommer også et forvarsel om den veien Synne skal gå i oppveksten, fra morens «hedenske» livssyn til et oppriktig ønske om å gå i kloster.

Gjennom Pauls forhold til datteren Synne, og gjennom tanken på det ansvaret som hviler på ham som far og oppdrager, vokser hans lengsel etter å gjøre religionen til et fastere fundament i livet, både for seg selv og barna. Og Synne viser tidlig en interesse for bønn og religiøs praksis som stimulerer ham ytterligere. Meget mot Bjørgs vilje tar han det endelige skrittet, går inn i Kirken og oppdrar sine barn som katolikker.

Synne blir et eksempel og et forbilde for Pauls trosutvikling. Hennes barnetro er klippefast og like selvfølgelig for henne som å puste, og hennes evne til å gi seg fullstendig over i Guds hender er betagende. Som ganske ung pike får Synne lungebetennelse og blir svært syk. Hun øyner da en sjanse til å redde sin overfladiske, selviske mors sjel og ber Paul overgi henne til Gud så hun ved sin død kan frelse moren. Paul er dypt rystet, og i dette øyeblikket ser han klart hva som mangler i hans egen tro – en emosjonell dimensjon som ville gi hans eget liv en helt annen dybde. Han vet bare ikke hvordan han skal kunne rette opp denne mangelen, for livet har lært ham å legge følelsene til side og forholde seg til kjensgjerningene.

Synnes åndelige utvikling avrundes med valget av helgennavnet *Paula* i forbindelse med fermingen. Navnevalget er et uttrykk for hennes ønske om å legge morens verden bak seg og identifisere seg med faren og de verdier han står for. Synne kan sees som et inkarnert uttrykk for den evangelisering som foregår i

verket: Fra det hedenske navnet Sunlife – morens forskrudde påfunn – tar hun helgennavnet Paula – som også er knyttet farens navn (Amadou 1982: 153).

RUTH OG RANDI

To andre kvinner som også får betydning for Pauls utvikling, er kusinen Ruth og klassevenninnen Randi Alme.

Ruth er den kvinnen Paul antagelig kunne ha blitt lykkelig med, og de ser begge hvilke muligheter et ekteskap mellom dem kunne ha rommet. Hun er intelligent og samfunnsinteressert, og hun er også den eneste som våger å ta Pauls beslutninger og synspunkter opp til kritisk revisjon i samtale med ham. Hun fungerer som et speil som holdes opp for ham og tvinger ham til å begrunne sine egne avgjørelser og valg. Men først og fremst er hun en god venn og støttespiller for ham, og denne funksjonen ligger også i betydningen av navnet hennes, som betyr 'vennskap, lagfelle, kamerat'.

Navnet til klassevenninnen Randi Alme stemmer også med den tematiske funksjonen hun har i verket. *Randi* er en form av det nordiske navnet *Ragnfrid*, som er sammensatt av forleddet *Ragn-*, 'råd, avgjørelse', og etterleddet *-frid*, 'vakker kvinne'. Randi tar tidlig beslutningen om å bli katolikk, og hun gir avkall på en lysende vitenskapelig karriere for å gå i kloster. Hun fungerer som forbilde og til dels veileder for Paul, og han sier selv: «Han hadde aldri annet gjort når de var sammen, enn gravet og spurt om hennes tro – ikke siden han fikk vite hun var blitt katolikk» (*Gymnadenia* s. 354).

Randis urokkelige tro og vilje til å gi avkall på livet utenfor klostermurene viser Paul at det målet han lengter etter, er verdt å kjempe for. Samtidig ser han hennes skjønnhet og kvinnelighet og aner intuitivt hva det må koste henne å forsake «verden». Randi gir ham en rosenkrans som er så vakker og kostbar at den ikke harmonerer med det fattigdomsløftet hun står i begrep med å avlegge. Hun sier:

«Du bad om den, og nu har du fått den. Så får du sandelig beholde den –. Jeg fikk den engang av en venn, en tysker – forresten fordi han skulde gå i kloster – han er fransiskanermunk nu, og han hadde arvet den efter en tante som også gikk i kloster. – Men *dig* kan den vel ikke være noget farlig for – du har jo kone og barn så –»

(*Gymnadenia* s. 346)

Paul kan selvfølgelig ikke gå i kloster, men gaven er et frempek om at han kommer til å realisere lengselen etter å konvertere, selv om han på dette tidspunktet i handlingen ikke har hatt noen kontakt med kirken på flere år. Klosterkallet går imidlertid videre til Pauls datter Synne, som allerede som stor skolepike føler et inderlig ønske om å gå i kloster.

KONKLUSJON

Vi har nå fulgt deler av Pauls vei til omvendelsen – ja, vi kan nesten si at vi har fulgt de delene av den som er belyst av navnene på de viktigste personene han møter langs denne veien, omtrent som gatelykter belyser deler av den fysiske vei vi følger gjennom et landskap. Mye mer kunne ha vært sagt, og flere navn kunne ha vært trukket inn. Sigrid Undset hadde en imponerende evne til å bruke personnavn som nøkler til de litterære personenes karakter og skjebne, ikke minst i religiøs sammenheng. Denne bevisste navnebruken er tydelig helt fra debutromanen hennes, *Fru Marta Oulie*, som utkom i 1907, og den utvikler seg stadig gjennom hele forfatterskapet.

I et brev til Andrea Hedberg datert 6. november 1901 skriver Sigrid Undset:

Da jeg læste Ingemann – du kjenner da Ingemann? – første gang [...] dypt grepet av den raske unge Svend Trøst, der faar den fornemme Marsk Stigs datter Agnete – prinsessen og det halve kongerige. Navnenes musikk greb mig. Jeg digtede videre på deres skjæbne. (Undset 1998: 337)

Navnenes musikk fortsetter å gripe henne. Den kolossale navnerikdommen er et markant trekk ved Sigrid Undsets diktning. Hun navngir generelt langt flere personer enn det som kan synes nødvendig for utviklingen av handlingen, til tider så mange at det kan være vanskelig for leseren å holde styr på alle disse navnene. Dette kommer tydelig frem i *Gymnadenia* og *Den brændende busk*. Når ubetydelige bipersoner, som bare opptrer for å kaste lys over hovedpersonene, også blir presentert med fullt navn og kanskje til og med utstyres med sosial bakgrunn, vil leseren spontant gå ut fra at denne personen vil etablere seg i handlingen og spille en viss rolle videre fremover. Når det da viser seg at vedkommende ikke opptrer flere ganger, kan nok en slik omhyggelig innføring virke forvirrende. Ellisiv Steen (1996: 113) påpeker at Undset har en tendens til å overmotivere og overforklare, og ser her forklaringen på den grundige presentasjonen av alle personer. I motsetning til Steen vil jeg hevde at Sigrid Undsets personer får navn i det øyeblikket i skriveprosessen hvor de fremtrer i hennes poetiske fantasi som individuelle skikkelser med signifikante personlighetstrekk. I dette mener jeg også å finne bakgrunnen for Sigrid Undsets interesse for navn, som kommer til uttrykk på forskjellige måter i de to romanene det her er vist eksempler fra.

Navnematerialet i dobbeltromanen er tilpasset den perioden handlingen er lagt til, og Undset har brukt eksempler på de forskjellige navnemotene som kjennetegner den tidsepoken handlingen er lagt til. Den nordiske navnerenessansen, som var et fremtredende trekk ved navnemotene i tiårene rundt 1900, er trukket inn i verket på en måte som gjenspeiler utviklingen både før og etter århundreskiftet. Det kan anføres at Undset ofte har vært tidlig ute med å ta i bruk nye navn i tiden, men i de

fleste tilfellene har det likevel vært mulig å finne belegg for at navnet har vært i bruk i verkets tilblivelsesperiode.

Sammensetningen av onomastikonet i *Gymnadenia* og *Den brændende busk* later til å være omhyggelig planlagt, både med hensyn til etablering av ulike miljøer og til innbyrdes relasjoner innenfor eller mellom familier. Navnene på hovedpersonene og de viktigste bipersonene fremstår som nøye utvalgte og er gjennomgående godt motivert. Det meningsbærende innholdet kan ligge i den etymologiske betydningen av navnet, som ofte har vist seg å være sammenfallende med fremtredende sider ved navnebærerens personlighet. Men like ofte er det assosiasjoner i tilknytning til navnet som utdyper og belyser navnebærernes personlige egenskaper eller deres tematiske funksjon i verket. Motivering av navnene tjener også til å klarlegge samspillet mellom de enkelte personene og fremheve en eventuell personlig utvikling hos skikkelsene.

Undset har gått frem på mange ulike måter for å fylle navnene med innhold og gjøre dem betydningsbærende innenfor verkets univers. I tillegg til å benytte seg av navnenes etymologiske betydning har hun gjort bruk av navnetype, konnotasjoner og intertekstuelle referanser der det er selve navnene som utgjør bindeleddet mellom hovedteksten og referansetekstene. Slik oppnår hun å tilføre teksten nye dimensjoner, samtidig som hun knytter navnebæreren til flere lag eller nivåer i teksten.

Litteratur

- Amadou, A.-L. 1982: Paul Selmers kvinner. Metafor og mening i Sigrid Undsets konversjonsromaner. I: K. Vogt og A.-L. Amadou (red.): *Andre linjer*. Oslo. 144–159.
- Amadou, A.-L. 1994: Å gi kjærligheten et språk. Syv studier i Sigrid Undsets forfatterskap. Oslo.
- Attwater, D. and C. Rachel John. 1995: *The Penguin Dictionary of Saints*. London.
- Aukrust, K. og E.-B. Nilsen. 1996: *Bak klosterets port. Nonner i Norge forteller*. Oslo.
- Bliksrud, L. 1995: *Natur og normer hos Sigrid Undset*. Oslo.
- Bliksrud, L. 1997: *Sigrid Undset*. Oslo.
- EA = Undset, Sigrid. 2004–2008: *Essays og artikler*. I–IV. Red.: Liv Bliksrud. Oslo.
- NPL = Kruken, K. og O. Stemshaug. 1995: *Norsk personnamnleksikon*. 2. utg. ved K. Kruken. Oslo.
- Oftestad, B. T. 2003: *Sigrid Undset*. Modernitet og katolisisme. Oslo.
- Sivertsen, B. 1998: *Mari vassause og den hellige Margareta*. Oslo.
- Steen, E. 1996: *Kristin Lavransdatter*. En estetisk studie. Oslo.
- Undset, S. 1998: Kjære Dea. I: *Selvbiografiske skrifter*. Oslo. 289–459.
- Thorn, F. 1982: Sigrid Undsets katolske nåtidsromaner. I: P. Espolin Johnson (red.): *Sigrid Undset i dag*. Oslo. 62–83.

Noter

- 1) I Sigrid Undsets ungdom bestod *Gymnadenia*-slekten av to orkidéarter. Den ene, med røde blomster, hadde det latinske navnet *Gymnadenia conopsea*, eller norsk *brudespore*. Den andre, med hvite blomster, het *Gymnadenia albida*, og det er den Undset beskriver i *Gymnadenia*. Den hadde ikke noe eget norsk navn i skolefloraer fra 1920-årene, og ble bare kalt *gymnadenia*. I dag er det bare én art i *Gymnadenia*-slekten, den røde *G. conopsea*. Den hvite *gymnadenia*en ble skilt ut og plassert i en annen slekt, *Leucorchis*, på 1930-tallet. Den fikk sin latinske betegnelse *Leucorchis albida*, og et norsk navn – *kvitkurle*. (I senere år er kvitkurlen blitt omklassifisert enda en gang og har nå det latinske navnet *Pseudorchis albida*.) (Opplysninger gitt av Liv Birkeland Flugsrud i brev til Sigrid Undset Selskapet, trykt i medlemsbladet *Gymnadenia* i 2006.)
- 2) Dersom ikke annet er nevnt, er betydningen av navnene hentet fra *Norsk Personnamnleksikon*, 2. utg., ved Kristoffer Kruken (Oslo 1995).
- 3) Det kan være problematisk å avgjøre hvordan man skal avgrense nordiske navn fra navn som er innlånt fra andre kulturer. De blir ofte klassifisert ut fra et rent språklig grunnlag, f.eks. greske, latinske, italienske, tyske, franske og engelske navn. Men de kan også inndeles etter den kulturelle bakgrunnen, med tanke på de kulturelle strømninger som har ført navnet med seg til Norge. Hvis man velger å bruke den kulturelle tilnærmingen, faller det naturlig å skille ut den gruppen som vanligvis går under betegnelsen *kristne* navn eller *kirkelige* navn. Språklig sett har de fleste av disse navnene sin bakgrunn i gresk, hebraisk og latin, men i Norge har de først og fremst fått rotfeste i kraft av sin tilknytning til kristendommen og kirkekulturen. Det kan også være vanskelig å plassere de innlånte kristne og bibelske navnene som på et forholdsvis tidlig tidspunkt utviklet egne former i de landene de kom til. Denne diskusjonen vil ta for stor plass her, men det bør påpekes at denne problemstillingen har medført en viss terminologisk vankelmødighet. Gulbrand Alhaug (2004: 57) trekker et skille mellom det han kaller «innlånte navn justert på nordisk grunn» (forkortet til «justerte navn») og «innlånte navn som ikke er justert på nordisk grunn». I hans terminologi vil den overordnede termen «nordiske navn» omfatte både opprinnelig nordiske og innlånte navn som er justert på nordisk grunn. Den svenske navneforskeren Eva Brylla mener at «justerte navn» ikke klinger godt på svensk, og foreslår i stedet betegnelsen «anpassade namn». Med inspirasjon fra dette forslaget velger jeg å bruke termen «tilpassede navn», som jeg finner dekkende for den prosessen som har funnet sted.
- 4) *Berte* er en norsk form av *Birgitte* – men det kan også være en tysk kortform av navn på *Bert-* 'lysende, klar'.
- 5) Selv om *Hans* ofte oppfattes som et nordisk navn, er det innlånt fra Tyskland og tilpasset tysk navnemønster.
- 6) *John* er en engelsk form av *Johannes*.
- 7) Navnebæreren er tysk. *Fritz* er en tysk kortform av det tyske navnet *Fredrik*, ghty. *Frithuric*, sammensatt av *Fred-* 'fred, vern' og *-rik* 'mektig' el. 'hersker'. Undset har her brukt et navn som er så vanlig i Tyskland at det kom i bruk som allmenn betegnelse om den tyske soldat (NPL s. 90).
- 8) *Magda* er en (ikke spesielt nordisk) kortform av *Magdalene*. Navnet kunne ha vært plassert i gruppen «innlånte navn tilpasset til nordisk navneskikk», men siden folk flest i større grad vil oppfatte det som et bibelsk navn enn som et nordisk navn, har jeg valgt å plassere det i gruppen «kristne navn».
- 9) Om klassifiseringen av *Marie* – se s. 114.
- 10) *Albertine* er en avledning (movering) av det tyske navnet *Albert*.
- 11) Dette er en oppdiktet person i en roman som en av personene (Jo Braastadlykkjen) skriver. Han omtales som *Gjest* på s. 74 og som *Gjert* på s. 198.
- 12) Tre av navnebærerne er tyskere: *Kurt*, *Werner* og *Egon Grossmann*.
- 13) *Aina* er opprinnelig et finsk navn, og av de femten navnebærerne som er registrert i FT 1900, er bare fire født i Norge av norske foreldre. Resten er født i Sverige eller Finland. Åtte av de femten navnebærerne er bosatt i Finnmark.

- 14) *Andora* er en nyere avledning av *Andor*, sammensatt av *Arn-* 'ørn' og *-tor*, en avledning av gudenavnet *Tor*. Navnet *Andora* var åpenbart mest utbredt i Nord-Norge. 46 av de 97 navnebærerne som er registrert i FT 1900, var hjemmehørende i Nordland, Troms og Finnmark.
- 15) *Gladys* er en engelsk form av det walisiske *Gwladys*. Av de 11 navnebærerne i FT 1900 er bare to norske, resten er født i et engelskspråklig land eller er barn av engelsktalende foreldre.
- 16) Nyere navn laget ved sammenkobling av navn som inneholder forleddet *Ing-* og etterleddet *-se*, f.eks. *Inger Lise*. Lite brukt som offisielt fornavn, vanligere som kjælenavn. Statistikken på SSB viser at det i dag er 45 kvinner i landet som er døpt *Ingse*.
- 17) To av de ni personene som er registrert med navnet *Monika* i FT 1900, var født i utlandet; én i Uruguay og én i England. En av navnebærerne var registrert med navnet *Monikke*, jeg har valgt å regne det som *Monika*.
- 18) Her har jeg slått sammen skrivemåten *Sif* og skrivemåten *Siv* – det er to representanter for hver av stavemåtene.
- 19) I verket er dette navnet til en katolsk gutt. Navnebæreren i FT 1900 er også katolikk. I tillegg kommer en norsk navnebærer registrert i FT 1865, født i 1859, også katolikk. Forbildet er en spansk jesuitt, Aloysius Gonzaga, som ble kanonisert i 1726 (Attwater 1995: 34). Det er samme navn som tysk *Klodvig*, fransk *Louis* og latinsk *Ludovic*.
- 20) Kun fire av de 15 navnebærerne fra FT 1900 er norske. Resten er født i Amerika.
- 21) I essayet «Steen Steensen Blicher» forteller Undset at hun leste Blichers gjendiktning som skolepike og fattet «en dyp kjærlighet til Macphersons dystre tåkeverden». Hun gir uttrykk for at hun fremdeles i 1945 mener at Macpherson ikke var «noen ubetydelig dikter» (EA IV: 519).
- 22) I en fotnote til diktet «Carric-thura. A Poem» står det: «Minona, whose very name denotes that she was a singer, Min-'onn, 'soft air'».
- 23) De bor spredt over hele landet, i Telemark, Rogaland, Sør-Trøndelag og Nordland, så det er ikke snakk om oppkalling eller familie.
- 24) Opplysninger gitt i samtale med Jørgen Ouren i Statistisk sentralbyrå 27.11.2008.
- 25) Opplysningene om klosternavn og den medfølgende opplevelsen av et identitetsskifte er fremkommet i samtale med søster Bozena i karmelittklosteret «Totus tuus» i Tromsø 6.12.2008.
- 26) Bjørgs mor heter *Andora*. Navnet er avledet av det nordiske *Andor*, sammensatt av *Arn-* 'ørn' og *-tor*, en avledning av gudenavnet *Tor*. Navnet gir altså assosiasjoner både til en rovfugl og til en norrøn gud som knyttes til lyn og torden.

Navngivningsprinsipper og språkutvikling

av Vidar Haslum

Place-name semantics have been discussed in many ways. In this article the author discusses the reasons behind naming, and how to classify place-names in this respect. One question which can be raised, is: When we consider the most basic foundations for naming, do they represent stable elements in the language system, or do we find changes throughout the language history?

Accordingly, reasons for naming place-names can be divided into two very different types. The first, which includes the great majority of place-names, originated from a description of the locality, for example characteristics of the topography or cultural function (e.g. Long Island, Churchill). The second originated from a person's relationship to the locality, for example ownership/use or an event, often an accident. The formal structure is above all a compound noun containing a personal name followed by a generic feature word (e.g. Debbie's garden).

With respect to semantic properties, compounds with a personal name are very unlike other place-names. What also seems to be a fact, is that use of personal names in naming places has not been as frequent or as usual in Germanic languages in pre-historical times. It can be suggested that this form for linguistic innovation developed some time before the Viking period. However, what makes this hypothesis uncertain, is that place-names containing personal names seem to occur in languages all over the world, but evidence from comparative linguistic research is in this field deficient.

Språket former tankene våre ved at det tilbyr visse ferdige kategorier å tenke i. Våre tanke kategorier er ikke naturgitte, men er for en stor del skapt av kulturen vår og språket vårt. (Jan Svennevig 2009: 35)

1. INNLEDNING

Med navngivningsprinsipper menes betingelser som gjør navngivning mulig. Noen prinsipper gjelder for navngivning generelt, andre gjelder for visse typer av navn, og det denne artikkelen skal handle om, er stedsnavn. Som alle andre navn er stedsnavn språklige uttrykk med en innholdsside og en uttrykksside. Ett prinsipp som er karakteristisk for innholdssiden, er at motivasjonen som regel har utspring i en egenskap ved navnebæreren eller en tilknytning noen eller noe har til denne. Ett prinsipp som er karakteristisk for uttrykkssiden, er at stedsnavn kan være sammensatte eller usammensatte, og at hovedleddet som oftest er av en type vi gjerne kaller terrengappellativ eller grunnord.

For at navn skal kunne oppstå, må det finnes et motiv (en navngivningsgrunn). Det må finnes en språk-kompetent navngiver, og det må finnes respons-givere i det sosiale fellesskapet som tar navnet i bruk. Som regel har nok ikke navnene i landskapet blitt til ved en dåpshandling; de har vel helst oppstått som spontane språkuttrykk som etter hvert har gått seg til i den alminnelige kommunikasjonen. En tysk forsker, Andres Siegfried Dobat, har beskrevet navngivning slik:

I modsætning til materiel kultur eller tekst opstår stednavne udefra en kognitiv konseptualisering, og de er et resultat af en fælles social erfaring – en erfaring, som grundlæggende involverer en større gruppe deltagere. Vi kan, med forbehold for en række undtagelser, gå ud fra, at den sociale gruppe inden for hvilken et givet stednavn opstår, også er enig om legitimiteten af navnets semantiske konnotationer (Dobat 2011: 73).

Hvis vi skal kunne tolke navn nøyaktig, trenger vi kunnskap om hvordan språkssystemet (lydsystem og ordformer) har vært i navngivningstidspunktet. Vi trenger ideer om motivasjonen. Dessuten trenger vi ideer om navngiverens språkkompetanse, som kan beskrives som «korrekthetsoppfatninger om hvordan man lager stedsnavn» (Haslum 2011: 129). Noe vi kan observere, er at både selve språket og navngivningskompetansen endrer seg i tidens løp, og at begge deler er årsak til at mange stedsnavn i ettertid ikke lar seg sikkert tolke.

Mellom innholdssiden og uttrykkssiden er der et til dels komplisert forhold. Vi kan ikke ut fra et navngivningsmotiv slutte hva slags leksikalsk og syntaktisk form et ferdigproduert navn vil ha. Ett og samme navngivningsmotiv kan nemlig, i samme språksamfunn og på samme tid, anta forskjellige former i

forskjellige navn. Line Sandst bruker som eksempel motivet 'grønt åkerstykke' som kan gi navneformen *Grønager* ett sted og *Grønning* et annet sted. Variasjonen forklarer hun slik: «Der er tale om et tilvalg (eller fravalg) af én navneform på bekostning af en anden, altså den samme type proces man inden for retorikken og stilistikken kalder en «retorisk strategi» (Sandst 2011: 93). Vi kan si at anvendelsen av forskjellige navngivningsprinsipper i språkproduksjonen vil gjøre navn ulike, selv om navngivningsmotivet har vært det samme. Hvis vi undersøkte dette forholdet mellom innhold og uttrykk diakront, ville enda større variasjoner i navngivningsprinsipper komme til syne. En problemstilling vi derfor kan reise, er om det bare er navngivningsprinsippene som varierer, mens det samlede forrådet av navngivningsmotiver er konstant – uavhengig av språkutvikling, ja, kan hende til og med uavhengig av språksamfunn. I drøftingen av en slik problemstilling må vi prøve å finne svaret på noen tilleggs-spørsmål:

1. Hvilke navngivningsmotiver er de mest grunnleggende i vår tid eller i nyere tid?
2. I hvilken grad har navngivningsprinsippene endret seg gjennom tidene?
3. Dersom vi finner at navngivningsprinsippene har endret seg: Hvilke følger har det for stabiliteten til navnetilfanget og vilkårene for navneskifte?

2. DE VANLIGE NAVNGIVNINGSMOTIVENE

Navngivningsmotivene kan kategoriseres på mange måter. Inndelingen kan bygge på semantikken *før* språkproduksjonen, eller på semantikken *i* eller *etter* (jf. Haslum 2002: 140 ff.), og man kan operere med ulike grove og fine inndelinger. Det som skal gjøres her, er å klassifisere navnene ut fra semantikken *før* språkproduksjonen, for på den måten å få et innblikk i *noen hovedtyper av navngivningsmotiver*, slik de arter seg fra navngiverens og responsgiverens synssted: *Hva* som er observert (f.eks. en geografisk eller en funksjonell egenskap ved navnebæreren, eller en geografisk eller menneskelig relasjon som er knyttet til denne) og *hvordan* det er observert (fra utsiden eller fra innsiden, én eller flere ganger, over kort eller lang tid).

Siktemålet er altså ikke sammenfallende med den ofte siterte inndelingsmodellen til Kurt Zilliacus (1966), der det er forsøkt å vise hva som kan forekomme av navngivningsgrunner i det totale navneforrådet og hvilken realisering disse motivene har som språklige uttrykk. Inndelingen her vil bestå av færre kategorier; den vil ha et diakront siktemål, men i likhet med Zilliacus-modellen (1966, 1975) vil klassifiseringen også her måtte gjennomføres konsekvent «ur namnbildarnas synvinkel» (Zilliacus 2002: 43).

Et slående trekk ved navngivningsmotivene er at de synes å fordele seg i to

svært forskjellige hovedtyper: I. En opplevelse av landskapet. II. En opplevelse i landskapet. Den første typen velger jeg heretter å kalle *lokalitetsbeskrivende motiver*, med fire undertyper (terrengbeskrivende, miljøbeskrivende, funksjonsbeskrivende, relasjonsangivende). Den andre typen velger jeg å kalle *ikke-lokalitetsbeskrivende motiver*, også med flere undertyper (eier- og bruker-angivende, hendelsesmotiv, annet). Det markerte skillet mellom de to hovedtypene får avgjørende følger for tolkningsmulighetene. For å få konstatert eller sannsynliggjort et lokalitetsbeskrivende motiv, vil geografiske undersøkelser være en nødvendig del av tolkningsprosessen. For å få konstatert eller sannsynliggjort et ikke-lokalitetsbeskrivende motiv, har geografiske undersøkelser ikke noe å bidra med i det hele tatt (normalt).

I. Lokalitetsbeskrivende motiver

- a) Terrengbeskrivende motiv (*Gråur, Langåsen, Steinholmen, Bjørkedalen*)
- b) Miljøbeskrivende motiv (*Vormeli, Snømyr, Seibukta, Orremyr, Finnmark, Hordaland*)
- c) Funksjonsbeskrivende motiv (*Kyrkjebø, Kolbotn, Dyregrov, Ferjestader*)
- d) Relasjonsangivende motiv (*Midttun, Indrebø, Nordås, Nordåsvannet, Snømyråsen*)

Lokalitetsbeskrivende motiver kan altså inndeles i fire vanlige undertyper. For det første har vi *terrengbeskrivende motiv*. I sammensetninger forekommer oftest adjektiver og appellativer. Navn av denne typen setter gjerne små opplevelseskrav til navngiver; en kortvarig observasjon av stedet er ofte tilstrekkelig.

For det andre kan vi tale om *miljøbeskrivende motiv*, dvs. navn som ikke er uttrykk for en beskrivelse av selve terrenget, men noe om miljøet, noe vi kan oppleve og erfare der, som vær, klima, planter, dyr og folkegrupper: *Vorma, Vormeli, Snømyr, Verås, Blautedal, Lauvåsen, Seibukta, Orremyr, Finnmark og Hordaland*. De to sistnevnte navnene skiller seg tydelig fra resten, fordi de har et kulturelt innhold; de er sammensatt med ord for folkestammer. Men vurderer vi dem ut fra navngiverens ståsted, må opplevelseskravene kunne betraktes som temmelig like de to foregående navnene. Ei myr som er tilholdssted for en bestemt fugleart eller et område som er tilholdssted for en bestemt folkestamme/etnisk gruppe, observeres av utenforstående på grunnlag av lyd (artsrop eller språk), form og farge (fjørdrakt eller folkedrakt). Viktige identitetskjennetegn på folkestammer/etniske grupper er nemlig måten å snakke på og måten å kle seg på. Miljøbeskrivende motiv stiller større opplevelseskrav til navngiveren, fordi de beskriver en egenskap som er erfart/observert på stedet over et lengre tidsrom, gjerne en rekke ganger.

For det tredje har vi *funksjonsbeskrivende motiv*. Dette er navn som forteller

at stedet har en bestemt kulturell funksjon, fortrinnsvis slik at navnebæreren har fysisk preg av det – i form av ulike typer bearbeiding eller anlegg, bygninger eller andre innretninger. Det gjelder navn som *Bø, Kyrkjebø, Myklebo-stad, Prestegarden, Bru, Møllebekken, Dyregrov, Kolbotn*. Hvis et sted får en ny, markert funksjon, vil navn av denne typen lett oppstå – og gjerne selv om stedet har et navn fra før.

For det fjerde har vi *relasjonsangivende motiv*. Den semantiske dypstrukturen kan formuleres som *referanse + relasjon + relativ referanse* (Haslum 2002: 141). Motivet gir en navnetype som ut fra semantiske kriterier gjerne kalles *relasjonsnavn* (eller «relative namn» [Indrebø 1921: 156]). I språkproduksjonen realiseres motivasjonen gjennom anvendelse av to hovedprinsipper, som gir to formelt ulike sammensetningstyper som resultat: 1. Navn der relasjonen er eksplisitt uttrykt (som *Midttun, Indrebø, Nordås*), og som derfor kan kalles *eksplisitte relasjonsnavn*. 2. Navn der den relative referansen er uttrykt, og som derfor kan kalles *implisitte relasjonsnavn*. Den relative referansen er ofte et annet navngitt sted, og de implisitte relasjonsnavnene er derfor gjerne formelt realisert som *sekundærnavn* (f.eks. *Nordåsvannet, Snømyråsen*). I en del tilfeller har de mer preg av å være sammensatt med et appellativ som betegner et geografisk orienteringsobjekt (navn som *Husefjell, Kjørkemyra, Eikhola* – betydning her: ei hule like ved ei stor eik). Relasjonsangivende navngivning krever normalt at man er noe lokalkjent. Språklig sett er typen lite krevende. Gustav Indrebø kaller «relative namn» en navnelagingstype uten fantasi (Indrebø 1921: 156 f.). Relasjonsnavnene kan inndeles i flere karakteristiske undertyper (om dette: se spesielt Hallesby 1945: 47–51).

Den inndelingen i fire typer lokalitetsbeskrivende navn som er valgt her, legger altså motivasjonen til grunn. Mellom de tre første typene kan vi ikke alltid trekke noe skarpt skille; det gjelder særlig de to første. Zilliacus slår i sin inndeling disse to sammen til én type han kaller «beskrivende» (Zilliacus 1975: 164). I andre sammenhenger er det naturlig å vektlegge formelle egenskaper ved uttrykket. Det er for eksempel gjort i en inndeling av Oddvar Nes (1997: 44) som gjelder gamle usammensatte fjordnavn. Nes opererer med seks hovedtyper, men der avgrensingene passer fint til min inndeling hvis kategorier slås sammen. Kategorien «ver- og straumtilhøva» plasseres blant miljøbeskrivende, mens «forma på» og «lendet kring» begge er å regne som terrengbeskrivende.

Av de fire står den sistnevnte i en særstilling, et motiv klart forskjellig fra de tre foregående. Hvis vi skulle ha foretatt en enklere inndeling, ville det ha vært naturlig å operere med to semantiske hovedtyper av lokalitetsbeskrivende navn, en terreng-, miljø- eller funksjonsbeskrivende type og en relasjonsangivende type. På innholdsplanet er relasjonsnavn enklere, og derfor ikke i samme grad «beskrivende». Relasjonsangivende motiv er uttrykk for hvordan to landskaps-

delar forholder seg til hverandre; og siden motivasjonen helt og holdent er en opplevelse av landskapet, må det kunne forsvares å plassere typen blant lokalitetsbeskrivende motiver.

II. Ikke-lokalitetsbeskrivende motiver

- a) Eier- og bruker-angivende motiv
- b) Hendelsesmotiv
- c) Annet (opphavsmotiv, memorialmotiv, etc.)

Dette er navn som ikke er motivert ut fra en beskrivelse av lokaliteten (når man ser bort fra grunnordets klassifiserende funksjon), men er uttrykk for en relasjon noen eller noe utenforstående har til stedet. Et kjennetegn ved de fleste navn av denne typen er sammensetning med et persondenoterende uttrykk, oftest et personnavn, ikke sjelden et tilnavn. Eksempler: *Haraldstad*, *Torerud*, *Ulvhildsøyna*, *Gudbrandsdalen*, *Presterud*.

En semantisk beslektet type er sammensetninger med folkegrupper (inkolentnavn), fordi slike «har bakgrunn i hendingar eller tradisjonar som er knytte til folk frå ein spesiell landsdel» (Særheim 2010: 127). Motivene kan blant denne lavfrekvente typen altså være av ulike slag. Men når vi møter folkestammer i svært gamle navn (f.eks. *Finnmark*, *Hordaland*), bør vi anta at navngiveren er en som har observert miljøet fra utsiden, slik at de eldste navnene av denne typen dermed lar seg innpasse blant miljøbeskrivende motiv.

Beskrivelsen så langt har begrenset seg til den mest vanlige typen, navn sammensatt med *grunnord*, som jeg velger å definere som «et ord som opptrer systematisk med generisk (artsmarkerende) funksjon i stedsnavn» (Haslum 2011: 122). Av dette følger at terrengappellativ og grunnord ikke er det samme, for grunnordene har den spesielle egenskapen at de opptrer systematisk i navn. For eksempel blir da ord som *foss*, *stryk*, *eng*, *plen*, *li*, *skråning*, *dal*, *senkning* alle å regne som terrengappellativer, men bare *foss*, *eng*, *li* og *dal* kan regnes som grunnord. Hvis vi ser nærmere på semantikken i grunnordene, faller de etter motivasjonen i to hovedtyper: Grunnord som er reint terrengbeskrivende (natur-grunnord), og grunnord som forutsetter en bestemt kulturell funksjon (kultur-grunnord). Miljøbeskrivende motiver kan ikke uttrykkes ved grunnord alene, men ved en sammensetning (som vist) eller uten grunnord, i lavfrekvente navn som *Rjukan*, *Soleglad*, *Snøløs* og *Fuglesangen*. Tydelig relasjonsgivende motiv uten grunnord har vi i navn som *Vestenfor*, men denne typen er sjelden, og dessuten svært spesiell på grunn av den elliptiske formen. Ellers har vi noen grunnordliknende ord som er mer indirekte uttrykk for en relasjon i betydningen «en del av noe større», i navn som *Enden*, *Kroken*. Denne innsikten lærer oss at det å beskrive selve terrenget eller miljøet der og det å beskrive

terrengobjektets funksjon i menneskelivet har en basal plass i motivasjonen for navngivning.

En spesiell type er navn som går tilbake på metaforisk språkbruk, slik tilfellet er med oppkallingsnavn. Disse kan være produkt av ganske forskjellige motiver, og de må forventes å ha høyest frekvens i språkmiljøer der navngivningskompetansen er svakt utviklet (Haslum 2011: 120). Et åkernavn *Danmark* brukes i Norge mange steder om fine og jevne stykker, og da har vi et terrengbeskrivende motiv. Et navn *Amerika* er et sted brukt om en avsidesliggende dal langt ute i utmarka, dvs. relasjonsangivende motiv; et bosted kan ha fått samme navn av andre grunner, det kan ha vært fordi en beboer der har hatt en eller annen tilknytning til Amerika (jf. Rentenaar 1987: 229 f.). *Skandinavi* er navn på et nes i Kragerø kommune, antakelig fordi det i sin tid bodde både danske, svenske og norske personer der, altså et eier- og brukergivende motiv, eller kanskje miljøbeskrivende. Samme navneform *Skandinavi* er gitt et annet sted i samme kommune på en liten holme der ei seilskute med dette navnet forliste, et hendelsesmotiv (egne optegnelser). En grundig utgreiing om oppkallingsnavn er foretatt av Rob Rentenaar (1987), som ved mange fine eksempler fra flere europeiske land kommer fram til tre hovedtyper av motiver, der type 1 svarer til ikke-lokalitetsbeskrivende, type 2 til terreng-, miljø- og funksjonsbeskrivende og type 3 til relasjonsangivende i inndelingen her.

3. NAVNGIVNINGSPRINSIPPENE GJENNOM TIDENE

Til våre eldste naturnavn hører en del elvenavn, fjordnavn og øynavn som er usammensatte med et avledningssuffiks. Et rikt utvalg eksempler på denne typen navngivningsprinsipp finnes bl.a. hos Nes (1997) og Særheim (2011), mens en oversikt over den geografiske distribusjonen av noen av de vanligste typene i Norden (-s-, -str-, -n-, -und) er utarbeidet av Eva Nyman (2007). Navnene er i all hovedsak tolket enten som terreng- eller miljøbeskrivende. Ett av få mulige unntak er fjordnavnet **Fjørn > Fensfjorden* som klassifiseres under «Ferdslø» (Nes 1997: 44), altså kanskje funksjonsbeskrivende. Om bakgrunnen for disse eldgamle navnene er mye uklart. Inge Særheim skriver, bl.a. med henvisning til Kousgård Sørensen (1968: 96), at det er

ein sterkt kompliserande faktor at ein ikkje veit sikkert kor lang produktivtetsperiode dei einskilte suffiksa har hatt ved laging av stadnamn. Nokre av dei kan ha vorte nytta til å laga stadnamn etter at dei hadde slutta å vera produktive i laging av appellativ (Særheim 2011: 185).

Oddvar Nes tenker seg at navnelagingsmåten har vært vanlig blant indoeuropeiske innvandrere, da disse trolig ikke hadde noe stort forråd av terrengord for

å navngi det nye landskapet de slo seg ned i (Nes 1985: 7, jf. Haslum 2011: 120). Prinsippet med å lage navn ved terrengappellativ eller grunnord som hovedledd har trolig også (i noen grad) vært mulig i de eldste tider. En grunn for å anta det er at prinsippet er så utbredt i verdens språk. Noe annet vi derimot også finner i språksamfunn verden over, er at prominente og viktige terrengobjekter, kanskje særlig store elver, har usammensatte navn. Det språklige uttrykket sørger på det viset for å framheve dem som unike lokaliteter, hevet over ordinær klasseinndeling.

Siden de fleste terrengord fremdeles er levende arveord, blir terrengnavn med slikt innhold ofte vanskelige å datere. En svært gammel type sammensatte terrengnavn er *anger*-navnene, som Gösta Holm studerte gjennom et langt liv. Holm mener at det nordiske terrengordet **angr* «varit försvunnet ur det levande språket i minst 1000 år» (Holm 1991: 684). I Holms store monografi er det en oversikt over forledd. Tilfanget er på omkring 150 navn der rundt 130 tolkes som terrenglokaliserende. Noen få forledd er tolket som innbyggerbetegnelse: *Hardanger*, *Kvænangen* og trolig *Finnanger*. Holm nevner også tre norske og fire svenske navn som mulig sammensatt med personnavn, men alle disse virker ganske usikre, som for eksempel *Brandanger*, *Finnanger*, *Øysang*, *Finnerånger*, *Hersånger*, *Rösånger*, *Ullånger* (Holm 1991: 536 f.). Det sistnevnte kan tolkes som et mulig norrønt gudenavn.

Bak de eldste klassene av sammensatte bostedsnavn *vin* og *heim* kan det se ut til bare å være lokalitetsbeskrivende motiver. Noen *vin*-navn er tolket som sammensatt med førkristne gudenavn, uten at vi kjenner bakgrunnen. Hvis det er slik at motivene danner mønstre for språkkompetansen, skulle det være mest nærliggende å tolke slike navn som lokalitetsbeskrivende og miljøbeskrivende, og at de beskriver steder der det har vært innretninger til bruk for førkristen gudsdyrkelse. Men dette er usikkert. Kunnskapen vår er her mangelfull.

I *land*-klassen opptrer personnavn i en mindre andel. Inge Særheim skriver at om lag 77 norske gardsnavn på *-land* ser ut til å inneholde et personnavn, dvs. vel 4 % av den samla navnegruppa (Særheim 2001: 283). Annerledes er det med *staðir*-klassen, der forleddet i svært mange tilfeller utvilsomt er et personnavn eller tilnavn. Slikt sett danner denne navneklassen et tydelig skille i språkutviklingen, kanskje også i kulturhistorien. Magnus Olsen har sagt det slik: «De er våre første lange rekke av vidnesbyrd om at nu er enkeltpersonen, ikke ætten, [...] virksom i landets bosetningshistorie» (Olsen 1939: 25). Denne navnelagingsmåten var fullt utviklet under koloniseringene i Vesterhavet og på Island på 800-tallet. Magnus Olsen regner *staðir*-navnene ikke eldre enn fra 650–700 (Olsen 1926: 95). Framveksten av personnavn-sammensetninger gjenfinnes i andre germanske språksamfunn i noenlunde samme tidsperiode. I en viktig artikkel av Oskar Bandle går det fram at det har vært noe ulike syn på

den bakre dateringen av denne endringen. Bandle viser til noen sammensetninger på *-heim* og *-leben* som av enkelte er tolket «så gammel som ca. 2.–4. hå.» (Bandle 1986: 8). Andre, f.eks. Adolf Bach, er i dateringsspørsmålet mer på linje med Olsen (Bandle loc.cit).

Det som gjør navn med personnavn + grunnord så radikalt annerledes enn andre, er at motivet bak ikke retter seg mot lokaliteten, men en relasjon et enkeltindivid har til den. En undersøkelse Eli Ellingsve har foretatt av 417 personnavn-sammensetninger fra seinere tid med kjent opphav, viser at 61 % kan klassifiseres som bruk/eiendom, mens 31 % kan karakteriseres som gjerning/hending (Ellingsve 1999: 63). Da dette navngivningsprinsippet begynte å bli vanlig, bør vi regne med at noe vi kan kalle et eier-/brukerforhold har vært den vanligste funksjonen. Semantisk har som sagt prinsippet visse likhetstrekk med innbyggerbetegnelse + grunnord, men det forutsetter ganske andre opplevelseskrav, nemlig en navngivning fra innsiden av miljøet – navngivere og resposngivere som kjenner et enkeltindivid; de vet hva vedkommende heter, hvor han/hun bor og hva han/hun steller med.

Mye tyder på at personnavn-sammensetninger ikke har vært noen frekvent eller vanlig navngivningstype i forhistorisk tid. I verdens språksamfunn og navnemiljøer ser denne høyst spesielle navngivningstypen ut til å forekomme med påfallende variabel frekvens. Jeg understreker samtidig at vi her ser ut til å mangle solide komparative undersøkelser. Det hadde vært svært interessant om slik forskning fantes, fordi vi da muligens kunne ha fått svar på om det eksisterer språksamfunn/navnemiljøer der personnavn-sammensetning ikke lar seg påvise, eller sagt på en annen måte: om det finnes språksamfunn der navngivning av lokaliteter (normalt) krever et lokalitetsbeskrivende motiv, dvs. en opplevelse av landskapet. For hvis en slik teori hadde latt seg bekrefte, kunne det ha gitt oss et holdepunkt for en hypotese om at de ikke-lokalitetsbeskrivende navngivningsmotivene ikke alltid har eksistert.

Noe som gjør en slik teori usikker, er blant annet at typen personnavn + grunnord virker normalt i språk, i alle fall i de moderne europeiske og i mange andre språk verden over. Noe vi også kan konstatere, er at de mest grunnleggende motivene og prinsippene for navngivning ofte viser seg å variere lite mellom ellers svært ulike språk. Som eksempler kan vi ta nordisk, finsk, kinesisk og japansk. I alle disse fire språkene er sammensatte stedsnavn det mest vanlige. Sisteleddet er oftest et terrengord/grunnord og forleddet ser stort sett ut til å hentes fra de samme ordtypene. Personnavn + grunnord er i alle disse fire språkene velkjent og normalt (for kinesisk og japansk: jf. Creamer 1995: 912, Ueno 1999).

Fra Japan har Satoko Ueno (1999) foretatt en analyse av personnavn-sammensatte mikrotoponymer fra tradisjonelle (ikke-urbane) miljøer ved vestlige

kyststrøk av landet, der topografi og livsgrunnlag har hatt mye til felles med kystmiljøene i Norden. Eksempler på japanske grunnord i tilfanget er blant mange andre *ze* = baa, *tani* eller *dani* = dal, *shima* eller *jima* = øy, *saki* = nes. Et navn *Ushi-Goroo-Ze* er forklart som 'båen der Ushi-Goroo [personnavn] pleide å fange fisk og muslinger'. *Chooeman-Dani* – 'dalen der Chooeman bodde'. *Tsuma-Jima* – 'øya der Tsuma ble drept i en ulykke da han holdt på med å sanke tang'. *O-Umme-ga-Saki* – 'neset der O-Umme druknet seg'. (Ueno 1999: 97 f.) Slik Satoko Ueno framlegger det, virker de japanske navngivningsmotivene svært så samsvarende med de nordiske. «Eier/bruker» og «hendelse» (svært ofte en ulykke) er begge steder de to motivene som dominerer blant personnavn-sammensetningene.

«Språket former tankene våre», sier Jan Svennevig (sitert i begynnelsen). Omgivelsene våre gir oss livsbetingelser som igjen legger føringer på de kategoriseringene som vi gjennom språket utvikler. Som kjent har den komparativ-lingvistiske tilnærmingen fram til nå gjort seg lite gjeldende i nasjonal og internasjonal onomastikk. Det ligger trolig en god del spennende upløyd mark å ta fatt på her; for stedsnavn og navn er noe som må ha eksistert i alle språk-samfunn til alle tider.

4. NAVNGIVNINGSPRINSIPPER OG VURDERINGEN

AV STABILITET

Med stabilitet i navnetilfanget menes her ulike stedsnavntypers evne til å kunne holde seg levende i tradisjonen. En forsker som har behandlet emnet navneskifte på en særlig inngående måte, er Tom Schmidt i artikkelen «Problemet navneskifte i eldre norske stedsnavn» (Schmidt 2003). Artikkelen identifiserer og drøfter ulike typer navneendringer. Men det Schmidt bruker mest plass på, er spørsmålet om og omfanget av totale navneskifter blant norske bostedsnavn i eldre tid. Schmidt finner at totalt navneskifte (dvs. at et språklig sett helt annet navn tas i bruk, og som gradvis avløser det gamle) er ganske uvanlig ved norske gardsnavn, særlig før 1700, vel å merke: når vi ser bort fra visse spesielle typer (Schmidt 2003: 28). En innlysende årsak til at enkelte navn holder seg godt, er at brukerkretsen er stor og at navnet er mye brukt.

Ofte opplever vi at et navn går over til å bli ugjennomsiktig for brukerne, eller navngivningsgrunnen blir misforstått. En slik endring av et ords eller et navns karakter kan kalles *demotivering* (jf. Bakken 1998: 84 f.). Noe man kan spørre seg, er om demotivering i seg selv framskynder navneskifte. Lite tyder på det. For eksempel kan det påvises at ingen store navneskifter kom med kristendommen. Tom Schmidt framhever som eksempel at de sakrale hedenske navnene fungerte utmerket også etter religionsskiftet (Schmidt 2003: 9). Det som gjerne heller følger av demotivering, er omtolkninger og ulike endringer

av navnets form, spesielt studert av Vibeke Dalberg (1991). Tom Schmidt kommenter noen motiver for omdåp, nevnt av Dalberg (1991: 197 ff.), f.eks. uønsket homonymi eller nedsettende assosiasjoner, men han kommer til at slike drivkrefter for navneskifte ikke synes å spille noen vesentlig rolle i eldre tid. Schmidt skriver at nedsettende navn har hatt en utrolig overlevelsessevne, og at det først er i ganske ny tid de blir effektivt skiftet ut (Schmidt 2003: 8). Årsaken ligger i brukerkretsen: «at gårdsnavnet har primært vært bygdas felles eiendom, og at oppsitterne på den enkelte gården har hatt liten innvirkning på navnet.» (Schmidt loc.cit.)

Det som forårsaker navneskifte, er at en ny motivasjonsfaktor av en eller annen grunn presser seg fram. Når Tom Schmidt finner at gårdsnavn i liten grad skiftes ut, er han samtidig helt klar over unntakene for spesielle typer, som f.eks. alle prestegårdene. Schmidt tenker seg også at navn som *Huseby* og navn på *-hov* kan ha hatt «en spesiell funksjon i samfunnet, på samme måte som prestegårdene og herregårdene i nyere tid» (Schmidt 2003: 30, jf. Hoel 1986). I sitt opus magnum om navn på *-by* og *-bø* med personnavnforledd (Schmidt 2000: 546) mener han å kunne underbygge at de usammensatte *By* og *Bø* «i stor grad må forstås som stivnete daglignavn med betydningen 'gården' brukt om gamle, sentrale gårder» (Schmidt 2003: 29, med henvisning til bl.a. Olsen 1926: 213). Det trenger selvsagt ikke alltid å ha vært slik. Som et sikkert resultat av navneskifte må vi regne typen *Myklebust*, også fordi navnet – som Inge Særheim skriver – forekommer i områder «med svært gamal jordbruksbusetnad, i nokre høve med samanhengande gardsdrift sidan bronsealderen» (Særheim 2002: 174). Per Vikstrand antar at framveksten av de sørskandinaviske *torp*-navnene har forårsaket en omfattende navnedød (Vikstrand 2012). De eksemplene Schmidt, Særheim og Vikstrand nevner som resultat av navneskifte i eldre tid, havner alle i den kategorien jeg kaller funksjonsbeskrivende motiv.

Når navn med personnavn-forledd går over til å bli helt normalt, vil de antakelig lett oppstå. De er lette å lage. En trenger ikke undersøke landskapet noe videre; et høvelig grunnord er alt som skal til, og det skulle være enkelt, selv i et ensformig landskap. Noe Oskar Bandle sikkert har rett i, er at personnavn-forledd er anvendelig for masse-navngivning i koloniserte områder (Bandle 1986: 13). Et spørsmål Schmidts artikkel ikke går inn på, er om ikke bare kulturelle årsaker alene, men også den utviklingsveien språket i seg selv tar, kan tenkes å gjøre vilkårene for navneskifte lettere (eventuelt vanskeligere). I det tidsrommet vi har gode belegg for navneskifte fra, og som Schmidt har studert spesielt, later personnavn-sammensetninger ikke til å være sterkt involverte i navneskifte. Tom Schmidt (2003: 29) nevner *Klemetsby* i Rødnes, Østfold, som må være dannet i kristen middelalder. Fra Voss har vi et tidlig dokumen-

tert navneskifte, der et *heim*-navn *Hvítheimr* (nevnt i flere kilder fra 1300-tallet) på 1400-tallet blir omdøpt til *Dukstun*, som igjen gjennomgår et partielt navneskifte til nåværende *Dukstad* (Akselberg 2006, jf. Rygh NG), der forleddet bør regnes som et person-tilnavn, etter en *Halldórr dúkr* som levde på 1300-tallet (Akselberg 2006: 30, 32; Veka 2000). Men hva med tidligere tider, da navngivningsprinsippet hadde en markant framvekst? Navn av denne typen er som sagt lette å lage, og en kunne derfor tro at de lett kunne fortrenge andre navn i ei tid da navnetypen var høyproduktiv. Personnavn + grunnord har også andre karakteristiske egenskaper: 1. Typen muliggjør en eksepsjonelt stor forleddsvariasjon uten at navngiveren trenger å være i besittelse av noen rik fantasi eller godt ordforråd. Med tanke på den individualiserende funksjonen navn har, kan en slik egenskap isolert sett betraktes som gunstig. 2. Navnetypen demotiveres svært raskt. 3. Navnetypen utsettes lett for omdanninger.

Blant navneforskerne er det enighet om den omtrentlige alderen på *staðir*-navnene. Bosettingshistoriske undersøkelser bekrefter også at denne gardsnavn-klassen ikke hører til de eldste. Da jeg først på 1990-tallet foretok en bosettingshistorisk undersøkelse av gardsgrensene i Birkenes kirkesokn, avtegnet det seg et hovedmønster som samsvarer med den vanlig antatte gardsnavnskronologien. Det er fire *staðir*-garder her: *Mollestad*, *Hagestad*, *Senumstad* og *Refstad*. De tre sistnevnte framtrer som yngre bosettinger enn flertallet av *land*-gardene. Mollestad, derimot, har en størrelse og beliggenhet som taler for en mye eldre bosetting (Haslum 1992: 110). En rekke undersøkelser andre steder har vist noe av det samme, f.eks. Claus Krag's undersøkelse av Bø i Telemark. Der forekommer det ett *staðir*-navn, *Folkestad*, men funn derfra taler for eldre bosetting enn fra vikingtid, og Krag kan derfor tenke seg at garden en gang har skiftet navn; han er også åpen for det samme for *Erikstein* (Krag 1980: 120). To gardsnavn *Jonstad* og to *Mongstad* er undersøkt av Ole-Jørgen Johannessen, og han kommer fram til at «tre av gårdene må være eldre enn navnet, og det vil si at det gårdsnavnet vi kjenner i dag, er gitt på et tidspunkt som ikke samsvarer med det tidspunktet da gården ble tatt opp» (Johannessen 2006: 124). Seinere har Johannessen sammen med Bjørn Ringstad gjort en omfangsrik undersøkelse i fem bygder på Nordvestlandet, og den konkluderer med flere store *staðir*-gårder der bosettingen må være eldre enn navnet (Johannessen og Ringstad 2011). Det virker altså opplagt at mange *staðir*-bosteder tidligere har hatt et annet navn, uten at vi vet om det nye navnet er resultat av et reelt navneskifte, dvs. en navnekontinuitet med en periode da nytt og gammelt navn har vært i samtidig bruk, eller om navnet har oppstått etter en navnløs periode (jf. Schmidt 2003: 6–7 med referanse til Dalberg 1991). Navn som *Aunet* eller *Ødegården* er av O. Rygh (1898: 5) nevnt som sikre eksempler på det sistnevnte tilfellet; her er det altså ikke tale om noe egentlig navneskifte.

Når personnavn-sammensetninger blir så utbredt i navngivning av bosteder at det oppleves som helt normalt, er det mye som tyder på at vi har fått en endring av det produktive navnesystemet som gjør fenomenet navneskifte lettere enn tidligere. Den effekten denne språkendringen har hatt for navneskifte, er likevel uten tvil av langt mindre betydning enn i de tilfeller der det framtrer et nytt, funksjonsbeskrivende motiv.

5. AVSLUTNING

I denne artikkelen har jeg sett på navngivningsprinsippene bak våre stedsnavn, fra de eldste tider til i dag, for å finne ut om motivene har endret seg gjennom tidene. Med grunnlag i hva som har vært navngiverens motiv, kan vi i landskapets muntlig traderte navnetilfang operere med to svært ulike hovedtyper: *lokalitetsbeskrivende motiver* og *ikke-lokalitetsbeskrivende motiver*. Et kjennetegn på den sistnevnte typen er at den i de fleste tilfeller er realisert som personnavn + grunnord, og at denne representerer et navngivningsprinsipp som ikke ser ut til å ha vært vanlig i Norden i eldre tid. Kanskje er det slik at summen av prinsipielt mulige navngivningsmotiver ikke har endret seg i løpet av to tusen år. Men hvis vi ser på hvordan motivene i praksis har vært utnyttet, finner vi tydelige forskjeller. Det er nemlig først etter den såkalte synkopetida at et ikke-lokalitetsbeskrivende motiv (uttrykt som personnavn + grunnord) viser seg som et utbredt og normalt prinsipp å gi steder navn på. Ut fra det som har vært vinklingen her, må denne endringen i navnesystemet kunne karakteriseres som den mest dyptgripende vår språkhistorie kjenner til.

Om synkopetida (500–700) har Gustav Indrebø gitt uttrykk for et syn som også seinere språkhistorikere har delt: «Ikkje i nokon annan likso stutt tidbolck, so lenge me kjenner til saga åt målet vårt, hev det vorte so sterkt umskapa» (Indrebø 2001: 51). Når vi i denne sammenhengen taler om «målet vårt», skulle vi også kunne inkludere navngivningsprinsippene.

Litteraturliste

- Akselberg, G. 2006: Kor lenge var staðir-namna produktive? I: *Busetnadsnamn på staðir*. Rapport frå NORNAs 33. symposium på Utstein kloster 7.–9. mai 2004. S. 19–37. Redigert av I. Særheim, P. H. Uppstad og Å. K. Hansen Wagner. (NORNA-rapporter 81).
- Bakken, K. 1998: *Leksikalisering av sammensetninger. En studie av leksikaliseringprosessen belyst ved et gammelnorsk diplommateriale fra 1300-tallet*. Dr.art.-avhandling. Oslo.
- Bandle, O. 1986: Den tyske navnetypen personnavn + grunnord belyst fra nordisk materiale. I: *Personnamn i stadnamn*. Artikkelsamling frå NORNAs tolvte symposium i Trondheim 14.–16. mai 1984. (NORNA-rapporter 33). Redigert av J. Sandnes og O. Stemshaug. S. 7–16.
- Creamer, B. I. 1995: Chinese Place and Personal Names. I: *Namensforschung / Name Studies / Les noms propres. Ein internationales Handbuch zur Onomastik*. Herausgegeben von E. Eichler, G. Hilty, H. Löffler, H. Steger, L. Zgusta. 1. Teilband. S. 906–912. Berlin, New York.

- Dalberg, V. 1991: *Stednavneendringer og funksjonalitet. Analogisk stednavneomdannelse, epexegetisk stednavnedannelse og stednavneskifte belyst ved danske toponymer*. København.
- Dobat, A. S. 2011: Mapping social order. Place-names containing rink or karl and the development of political administration in 10th century South Scandinavia. I: *Navnemiljøer og samfund i jernalder og vikingetid*. Rapport fra NORNA's 38. symposium i Ryslinge 12.-15. mai 2009. S. 41–73. Redigeret af L. Eilersgaard Christensen og B. Jørgensen. (NORNA-rapporter 86) Uppsala.
- Ellingsve, E. 1999: *Menneske og stedene. Sannsynliggjøring av relasjoner mellom overledd og underledd i sammensatte stedsnavn med personnavn i underledd*. Dr.art.-avhandling. Bergen.
- Hallesby, H. 1945: *Stedsnavnene i en Østfoldbygd (Østkroken i Aremark)*. Oslo.
- Haslum, V. 1992: Gårdsgrensene i Birkenes, og på Agder. *Agder historielag årsskrift* 68:103–128.
- Haslum, V. 2002: Om avgrensning av stedsnavnkategorier og teori. I: *Avgrænsning av namnkategorier*. Rapport från NORNA:s tjugonionde symposium på Svidja 20–22 april 2001. Red.: T. Ainiala og P. Slotte. S. 124–148. Tallin.
- Haslum, V. 2011: På sporene av en tapt språkkompetanse. Språklig rekonstruksjon i et onomastisk perspektiv. I: *Etymologiens plass i navneforskningen*. Rapport fra NORNA's 39. symposium i Halden 11.–13. mai 2010. S. 119–132. Redigert av O.-J. Johannessen og T. Schmidt. (NORNA-rapporter 87). Uppsala.
- Hoel, K. 1986: Huseby-gårdens gamle navn. Huseby – Tesal. Huseby – Odinsall. Huseby – Skirings-sal. Institutt for namnegransking. *Årsmelding 1985*. S. 119–132. Oslo.
- Holm, G. 1991: *De nordiska anger-nammen*. Lund.
- Indrebø, G. 1921: Stadnamni i ei fjellbygd (Haukedalen, Fyrde i Sunnfjord). *Maal og Minne*: 113–210.
- Indrebø, G. [1951] 2001: *Norsk Målsoga*. Bergen.
- Johannessen, O.-J. 2006: Mongstad og Jonstad – gamle gårder med unge navn eller unge gårder med unge navn? I: *Busetnadsnamn på staðir*. Rapport fra NORNA's 33. symposium på Utstein kloster 7.–9. mai 2004. S. 105–126. Redigert av I. Særheim, P. H. Uppstad og Å. K. Hansen Wagner. (NORNA-rapporter 81). [Gjenoptrykt i: O.-J. Johannessen. *Norrøne og navnefaglige studier*. Festskrift til 70-årsdagen. Redigert av O. E. Haugen, J. Myking, H. Sandøy og K. E. Steinbru. 2012. Oslo.]
- Johannessen, O.-J. og B. Ringstad. 2011: Jernalder og samfunn på Nordvestlandet. I: *Navnemiljøer og samfund i jernalder og vikingetid*. Rapport fra NORNA's 38. symposium i Ryslinge 12.-15. mai 2009. S. 117–176. Redigeret af L. Eilersgaard Christensen og B. Jørgensen. (NORNA-rapporter 86). Uppsala.
- Kousgård Sørensen, J. 1968–96: *Danske sø- og ånavne*. 1–8. København.
- Krag, C. 1980: *Introduksjon til bosetningshistorien*. Kompendium. Telemark distriktshøgskole.
- Nes, O. 1985: Gamle vassførenamn *Inn og *Lemund-. NN 2:7–27.
- Nes, O. 1997: «Fjordnamn» og «Øynamn». NSL.
- NSL = *Norsk stadnamleksikon*. Red. av J. Sandnes og O. Stemshaug. 4. utg. 1997. Oslo.
- Nyman, E. 2007: Några suffixavledda ortnamnstyper i Norden. Reflexioner utifrån spridningsbilderna. I: *Nordiske navnes centralitet og regionalitet*. Rapport fra NORNA's 35. symposium på Bornholm 4.–7. maj 2006. S. 171–190. Redigeret af B. Eggert, B. Holmberg og B. Jørgensen. (NORNA-rapporter 82). Uppsala.
- Olsen, M. 1926: *Ættegård og helligdom*. Oslo.
- Olsen, M. 1939: *Nordisk kultur. Stednavne*. København, Oslo, Stockholm.

- Rentenaar, R. 1987: Opkaldelsesnavne og navnesemantik. I: Nionde nordiska namnforskarkongressen. Lund 4 – 8 augusti 1985. S. 221–235. Redigerad av G. Hallberg, S. Isaksson og B. Pamp. (NORNA-rapporter 34) Uppsala.
- Rygh, O. 1898: *Norske Gaardnavne. Forord og Indledning*. Kristiania.
- Rygh, O.: *Norske Gaardnavne*.
- Sandst, L. 2011: Stednavnets ontologi – stednavne som stilistiske figurer. I: *Etymologiens plass i navneforskningen*. Rapport fra NORNA's 39. symposium i Halden 11.–13. mai 2010. S. 93–103. Redigert av O.-J. Johannessen og T. Schmidt. (NORNA-rapporter 87). Uppsala.
- Schmidt, T. 2000: *Norske gårdsnavn på -by og -bø med personnavnforledd*. Oslo.
- Schmidt, T. 2003: Problemet navneskifte i eldre norske stedsnavn. NoB 91:5–34.
- Svennevig, J. 2009: *Språklig samhandling*. Oslo.
- Særheim, I. 2001: *Namn og gard. Studium av busetnadsnamn på -land*. Tidvise skrifter nr. 38. Humaniora, kunst og estetikk. Høgskolen i Stavanger. Stavanger.
- Særheim, I. 2002: [melding av:] Peder Gammeltoft: The place-name element bólstaðr in the North Atlantic area. 349 s. Copenhagen: C. S. Reitzlers Forlag 2001. (Navnestudier udgivet af Institut for Navneforskning 38.) ISBN 87-7876-222-7. NoB 90 2002:172–175.
- Særheim, I. 2010: Hardangskjer, Hardangstøna og Hardangberget – hardingar på ferde. I: *Botolv, onomastikkens harding. Veneskrift til Botolv Helleland på 70-årsdagen 9. juni 2010*. S. 127–131. Redigert av Terje Larsen og Tom Schmidt. Oslo.
- Særheim, I. 2011: Våre eldste stadnamn – viktige språkhistoriske kjelder. I: *Etymologiens plass i navneforskningen*. Rapport fra NORNA's 39. symposium i Halden 11.–13. mai 2010. S. 181–191. Redigert av O.-J. Johannessen og T. Schmidt. (NORNA-rapporter 87). Uppsala.
- Ueno, S. 1999: Coastal names originated from personal names in Japan. I: *Onomastik. Akten des 18. Internationalen Kongresses für Namenforschung*. Trier, 12.–17. april 1993. Band IV. Personnamen und Ortsnamen. In Zusammenarbeit mit T. Andersson herausgegeben von D. Kremer. S. 88–101. Tübingen.
- Veka, O. 2000: *Norsk etternamnleksikon*. Oslo.
- Vikstrand, P. 2012: Begyggelsesnamnets alder och genes i Mellansverige. <http://nfi.ku.dk/navnekon-gres2012/>
- Zilliacus, K. 1966: *Ortnamnen i Houtskär. En översikt över namnförrådets sammansättning*. Studier i nordisk filologi 55. Helsingfors.
- Zilliacus, K. 1975: *Onomastik. Främst om struktur- och funktionsanalys och olika aspekter vid ortnamnsforskning*. [Utrykt manuskript. Helsingfors]
- Zilliacus, K. 2002: *Forska i namn*. Helsingfors.

Marselius på Rudlebakken og Asseline Justine Gustava på Dokkeholen

*Namnebruken i Torvald Tus Jær-stubbar
og hugnadsoger*

Av Inge Særheim

This article considers the use of names – personal names and place-names – in the short comic pieces by the Norwegian author Torvald Tu (1893–1955). Some 500 persons (300 men and 200 women) are mentioned in nine books published between 1920 and 1954. Derivations with the suffixes -ina, -ine, -ette and -(i)a, e.g. Mal(l)ina, Jorina, Gurina, Serina, Bertine, Josafine, Olette and Matea, belong to the most used female names, some of them appear in combination with other names, e.g. Anne Petrina, Dårte Mallina and Asseline Justine Gustava. Such names were much used in Norway in the middle of the 19th century, however they were most likely regarded as outdated when Tu's books were published. A number of place-names, especially farm names, appearing in the pieces are identical with names from the author's home place Klepp in Jæren (southwestern Norway). Identification of the persons by mentioning their first name and a popular name of the place (farm) where they live, e.g. Hallvard paa Reino, Marselius på Rudlebakken and Inger i Lufto, is in accordance with traditional naming in Jæren. Some of the spellings fit with the dialect, e.g. Hauane, Brekkevodd'l, Lynghod'l and Hedlebrekko. Combination of long, sometimes pompous and old-fashioned personal names with farm names in the local dialect adds to the comic character of the persons, e.g. Marselius på Rudlebakken, Aksliane på Dontevod'l, Asseline Justine Gustava på Dokkeholen. This effect is enforced by the semantic content of some names: Dårte Maria i Skrattlehagjen (skratla vb. 'laugh loudly'), Karl Kornelius i Surpebraatet (surpe fem. 'mud, dirt') and Sigvald i Sturtebakken (sturta vb. 'fall down').

1. INNLEIING

Humoristisk litteratur har tradisjonelt sett ikkje vore verdsett særleg høgt blant litteraturforskarar og litteraturkjenningar, men delar av denne litteraturen har vore populær blant folk flest. Ein sjanger innanfor humoristisk litteratur som har vorte nytta av somme forfattarar, bl.a. Per Sivle og Hans Seland, er *stubbar*. Også Jærdiktaren Torvald Tu skreiv fleire bøker innom denne sjangeren. I åra 1920–1954 gav han ut ni bøker med undertitlar som «stubbar», «Jær-stubbar», «småsoger», «hugnadsoger» o.l.

I dei snautt 140 stubbane og småsogene som er med i dei ni bøkene, førekjem det ei rekkje personar – meir enn 500 – som er namngjevne. I tillegg er det nemnt mange stader. Mange stadnamn er identiske med namn frå heimbygda til forfattaren, og fleire av person- og stadnamna (særleg bruksnamna) blir oppfatta som morosame – løgne – av lesarar og dei som høyrer forteljingane opplese. Bøkene til Tu inneheld eit rikhaldig namnemateriale som synest høva godt til gransking av namnebruken i denne typen litteratur. Det vil vera av interesse å sjå nærare på kva slag namnelagingar – person- og stadnamn – han nyttar.

Av di Tu vert rekna for ein lokal forfattar, ein «Jær-diktar», som hentar emne frå sitt eige heimemiljø, og i fleire av bøkene, t.d. i stubbane (av forfattaren kalla «Jær-stubbar») og småsogene, først og fremst synest venda seg til mottakargrupper frå heimstaden sin, er det naturleg å sjå på i kva grad han nyttar namn og namnelagingsmåtar som svarar til namnebruken i dette miljøet. Det kan elles vera av interesse å spørja kva forfattaren ønskjer å uttrykkja ved dei namnevala som han har gjort, og kvifor nokre av namna vert oppfatta som morosame av lesarar og tilhøyrarar.

2. TORVALD TU OG STUBBANE HANS

Heimstaddiktaren Torvald Tu (1893–1955) var svært produktiv som skribent i perioden 1914–1955, og han gav i denne perioden ut meir enn 45 bøker. I tillegg til Jær-stubbane omfattar produksjonen eventyr, dikt, romanar og skodespel (vel 20 stk.). Nokre av skodespela hans, som høyrer til kategorien lystspel, ofte med kjærleik som motiv, var populære i samtida og vart spela på scener bl.a. i Oslo og Bergen, dessutan på amatørscener fleire stader i landet. Ifølgje Andersen (1987) vart *Kjærleik på Lykteland*, som hadde premiere 2. juledag 1923, «ein av dei største suksessane Det Norske Teatret har hatt» (Andersen 1987: 446, jf. òg Gatland 2008: 56 f.). Men no er det stort sett berre stubbane og dikta til Tu som folk kjenner. Dei ni bøkene med stubbar og soger har titlane *I godluna* (1920), *Lystig lag* (1921), *Tu-laattar* (1923), *Høg himmel* (1924), *Fint fylgje* (1926), *Hugnadstunder* (1930), *Glade sinn* (1947), *For fjåge folk* (1950) og *Pinn-Ola og andre* (1954). Kortprosastykka i bøkene *Høg himmel* og *Glade sinn*, som er kvar-dagsforteljingar om folk frå Jæren, kan kallast småsoger, medan dei sju andre

bøkene inneheld stubbar. Nokre av bøkene med stubbar har kome i fleire opplag, men dei har blitt fort utselde. Det har elles vore vanskeleg å få tak i bøkene til Tu på antikvariat.

Tu voks opp på eit lite gardsbruk som tidlegare var husmannsplass, i Tumarka, dvs. i utmarka til matrikkelgarden Tu i Klepp. Garden Tu grensar til Bryne (i Time). Det er såleis bygde- og bondemiljøet på Jæren som er bakgrunnen til Tu, noko som er avspegla i motiv, form og språk i diktinga hans. I stubbane skriv han om det heimlege og kvardagslege, ofte om originalar og særingar, om personar som merkjer seg ut både ved spesiell framferd og karakteristisk språkbruk. Her er brautande personar og kjeftesmeller, men òg underdanige og beherska personar. Menneska er teikna i svart/kvitt, som typar. Det er gjerne éi spesiell side ved personane som forfattaren ønskjer å få fram. Ein møter desse personane ofte i monologar, men stundom òg i dialogar og referat. Forfattaren går ikkje inn i tankane deira; han ser personane utanfrå.

Mange replikkar i bøkene til Tu er attgjevne på Jær-dialekt. I boka *Fint fylgje* (1926) er dette gjennomført, og i denne boka er òg referata (forteljingane) i fleire av stubbane attgjevne på dialekt, medan det i andre stubbar er nytta normert nynorsk. I bøkene *I godluna* (1920), *Glade sinn* (1947) og *For fjåge folk* (1950) er det nytta normert nynorsk både i replikkar og i forteljinga. I *Lystig lag* (1921), *Tu-laattar* (1923), *Høg himmel* (1924) og *Pinn-Ola og andre* (1954) er referata på normert nynorsk, medan nokre replikkar er på dialekt og andre på normert nynorsk. I boka *Hugnadstunder* (1930) har nokre stubbar referat og replikkar på normert nynorsk, medan andre har baa delar på dialekt. Sterke ønske og føringar frå forlaget (Olaf Norli) om å bruka normert språk har nok i nokon grad vore avgjerande for språkvala til forfattaren.

Håland (1994: 40) peikar på at hastverk kan vera ein grunn til at forfattaren ikkje er konsekvent når det gjeld val av dialekt eller normert språk i replikkane i ei og same boka. Det synest ikkje urimeleg. Forfattaren var ofte i ein vanskeleg økonomisk situasjon, spesielt i 1930-åra og under krigen, og han måtte så å seia skriva bøker for å få midlar til å dekkja dei mest grunnleggjande behova. Tu tok òg ansvar for ein ven og sambuar som var alvorleg sjuk; også han budde i diktarytta i Mosberghagen i Tumarka (Håland 1994: 19 f.).

Sjolv om dei fleste stubbane og sogene er skrivne på normert nynorsk, både når det gjeld rammetekst (referat) og replikkar, vrimlar det med ord og bøyingsmåtar frå jærålet i tekstene. Alt i *Lystig lag* (1921) finn ein mange innslag av dialekt, som *adle i hob* (alle i hop), *Ko'lest he* (Korleis har), *K'æ* (kva), *tio* (tida), *si'ô* (sida), *sjuge* (sjuk). I *Tu-laattar* (1923) finn ein ord og ordformer som *vannar i*, *skrompetrod'l*, *haned'l*, *sto'en*, *lø'-døro óbò*, *tooge*, alle med forklaring i teksten. Andre skrivemåtar i denne boka er *'jipte* (gift), *itte* (etter), *stivla* (støvlar), *gjedna* (gjerne), *olstra* ('kava, masa'). Endå meir dialektbruk er det i

Fint fylgje (1926), der ein t.d. finn ordformer som *sloga-bra'en*, *kjeptasterke*, *om-ann-i-dom* ('hulter til bulter'), *pikkane tér* ('bitte litt'), *bésa* ('bisla'), *tikkje* (tykkjer), *kvælen* (kvelden), *må'en* (månen). I *For fjåge folk* (1950) nyttar Tu ord som *amjøl* ('trollete person (kvinne)'), *gjegnet* ('snarvegen'), *ålveltes* ('(gå) over ende') og *sturta sterta* ('slå kollbytte').

I forteljingane finst det i tillegg til dei vanlege personnamna og stadnamna ein god del persontilnamn. Oftast dreiar det seg om eit tillegg til førenamnet, t.d. *kryle-Kari*, *Maren den vene*, *Putle-Bendiks*, *Tobakk-Hans*, *Abram med hido*, *Ola Snikkar*, *Lars klokkar*, *Torvald den glade*, *Pinn-Palle*, *Per paa laatten*, *Store-Jon Rosland*, *store-Nils*, *litle-Nils*, *Prest-Ola*, *silke-Einar* og *Tjo-Nils*. I andre høve vert det nytta ei spesiell nemning som ikkje inneheld førenamnet til personen: *Paradisfuglen*, *Rassjen*, *Pikkas* og *Vesalldrôpen*. Mange tilnamn skildrar spesielle karakterdrag som personen har, som *Taaleg-Tore*, *Ola vrangkjeft* og *vonde Per*, medan andre gjer greie for t.d. storleik (*Goliat*, *litle-Ole-Johanes*, *store-Ole-Johanes*), spesielle kroppsørslar (*glire-Malli*), alder (*Gamle-Eirik*), yrke (*Paal bakar*, *Syster Marie*) eller buplass (*Særheimsgubben*).

Også nokre husdyrnamn er tekne med i forteljingane, særleg kunamn, som *Blomros*, *Raudsid*, *Raudkolla*, *Brunna*, *Svartsid*, *Plomrei*, *Terna*, *Erla* (2 g.), *Roselin* (2 g.), *Brandros*, *Dagros*, *Dokka*, *Soldokka*, *Ringkoll*, *Svana*, *Stjerna*, *Krona*, *Gjævrei*, *Gråmøy*, *Roselita* og *Sylvelin*. Det finst òg hestnamn (*Brunko*) og hundnamn (*Bjørn*, *Freia*, *Flora*).

Den siste stubben i *Tu-laattar* (1923) heiter *Namnet*. Der diskuterer Tu namnet på sjølve boka. Han fortel at han får hjelp av ein gammal ven, som føreslår *Tu-Laattar*: «Vil 'kje andre læ aat laattane dine, – læ sjølv du farr» (Tu 1923: 89).

3. PERSONNAMN

Av dei godt og vel 500 namngjevne personane som ein møter i dei ca. 140 stubbane og småsogene, er det vel 300 menn og 200 kvinner. Nokre få personar (og namn) er nemnde i meir enn ein stubb, nemleg *Per Riskjell* (4 g.), *Per Smalhagen* (3 g.), *Jonas Riskjell* (2 g.), *Jon Pollestad* (2 g.) og *Syvert Brattstad* (2 g.). Elles er *Per* og *Lisa* nærast å rekna som type-namn, som ein finn i fleire av dikta og stubbane til Tu. Blant dei ca. 500 personane som er omtala, finn ein litt over 120 ulike kvinnenamn og sameleis litt over 120 ulike mannsnamn. Namnespreiinga kan med andre ord seiast å vera tolleg god.

3.1 Mest brukte førenamn

Om ein ser på kva for namn som er brukte av flest namneberarar i dei ni bøkene, viser det seg at blant mannsnamna toppar *Ola(v)* med 17 representantar. Også *Per* førekjem i 17 stubbar, men her tyder etternamnet på at det truleg berre gjeld 12 ulike personar. Etter desse to namna følgjer *Hallvard* (10), *Nils* (9), *Rasmus* (9),

Syvert (7, gjeld 6 personar), *Jon* (7, gjeld 6 personar), *Lars* (7), *Samel* (6), *Tønes* (6) og *Martin* (6).

Mest brukt blant kvinnenamna er *Berta* med 7 representantar. Deretter følgjer *Mal(l)ina* (6), *Lisa* (6), *Kari* (6), *Matea* (5), *Jorina* (5), *Olina* (4), *Johanna* (4) og *Malli* (4). Om ein tek med namn som er brukte tre gonger, får ein med *Bertine*, *Josafine*, *Gurina*, *Serina*, *Karoline* og *Olette*, dessutan *Seselia*, *Sanna*, *Maria*, *Anna* og *Marta*. Ein legg merke til at avleiingar på *-ina*, *-ine*, *-ette* mfl. er godt representerte blant dei mest frekvente kvinnenamna i stubbane og småsogene til Tu.

Om ein jamfører dei 11 mest brukte mannsnamna hjå Tu med dei 10 namna som er brukte av flest menn i manntalet for Høyland (no innlemma i Sandnes kommune) frå 1937, finn ein der att følgjande fem: *Lars*, *Olav*, *Martin*, *Ole* og *Rasmus* (Aurenes 1942: 120). Av dei ni kvinnenamna som ligg øvst hjå Tu, er berre eitt, nemleg *Berta*, å finna på ei liste over dei sju mest brukte kvinnenamna i Høyland herad i det kommunale manntalet frå 1937 (Aurenes loc.cit.).

3.2 Namn med opphav i nordisk språk

Når ein ser nærare på bruken av namn med opphav i nordisk språk, kjem det fram eit tydeleg utviklingsdrag. I dei fem bøkene med stubbar som er skrivne i tida 1920–1930, har 13–21 % av personnamna nordisk språkoppav. I dei to bøkene som kom i 1950-åra, dreiar det seg om 39–44 %; i den siste perioden er det med andre ord ein sterk auke i bruken av nordiske namn. I dei to bøkene med småsoger, frå 1924 og 1947, viser utrekninga 26 %. Den nemnde utviklinga synest ha samanheng med den nordiske namnerenessansen, som gjorde seg gjeldande i den nemnde perioden, med sterk framvekst av personnamn med opphav i nordisk språk. Namnebruken i Tu-stubbane speglar med andre ord den røynde utviklinga i namnebruken i den perioden det gjeld.

Bruken av nordiske namn står i alle bøkene sterkare blant mannsnamna enn blant kvinnenamna, men både manns- og kvinnenamna har den omtala auken fram til 1950-åra. For mannsnamna ligg bruken av nordiske namn på over 20 % i dei fem bøkene med stubbar frå perioden 1920–1930, og nærare 50 % i dei to bøkene frå 1950-åra. For kvinnenamna ligg prosentsetningen stort sett under 10 i dei fem bøkene frå 1920–1930, men med auke til 23–39 % i dei to bøkene frå 1950-åra. Også ein slik skilnad i bruken av nordiske namn mellom manns- og kvinnenamna har motsvar i den røynde namnebruken i den nemnde perioden. Nokre av skrivemåtane hjå Tu speglar ei lokalmerkt uttaleform: *Todlei*, *Aadne*, *Tøres*, *Børe*, *Helje*, *Aslag*, *Hallvar*, *Gonvor*, *Valbor*, *Ingebor*.

Om ein jamfører med Aurenes' gransking av personnamnbruken i Jær-bygda Høyland, viser det seg at dei nordiske namna i 1937 vart nytta av 33 % av namneberarane, 42 % av mennene og 24 % av kvinnene (Aurenes 1942: 120). Går ein

attende til 1865-manntalet, er tala 25½ %, dvs. 38 % av mennene og 12 ½ % av kvinnene (loc.cit.). Heller ikkje Aurenes har rekna kortformer av bibelske og kyrkjelege namn eller andre importnamn med i gruppa av nordiske namn, t.d. kvinnenamn som *Berit, Eli, Kari, Kirsti, Margit, Ågot*, eller mannsnamn som *Per, Jon, Hans, Nils, Lars*.

3.3 Kyrkjelege og bibelske namn

Som det går fram av listene over dei mest nytta førenamna, står den namnegruppa som ein gjerne kallar bibelske og kyrkjelege personnamn, sterkt. Gruppa omfattar namn som førekjem i Bibelen, dessutan namn som har kome til oss som del av den kristne og kyrkjelege tradisjonen, t.d. namn på kyrkjefedrar og helgenar. Slike namn omfattar t.d. 8 av dei 11 mest nytta mannsnamna i dei ni bøkene, og 7 av dei 9 mest nytta kvinnenamna. Av dei 12 mest nytta mannsnamna i 1937-manntalet frå Høyland omfattar slike namn 8, og av dei 7 mest nytta kvinnenamna omfattar dei 5 namn.

Blant dei mykje nytta mannsnamna hjå Tu finn ein kortformer som *Per* (17 stk.), *Nils* (9), *Jon* (7), *Lars* (7), *Hans* (5), *Pål* (5) og *Jens* (4), alle med berre ei staving. Men også lengre former og fullformer er vanleg: *Martin* (6), *Tønes* (6), *Kristian* (5), *Gabriel* (5), *Jonas* (4) og *Johannes* (4). Stundom nyttar forfattaren skrivemåtar som speglar dialektuttalen av slike namn, t.d. *Samel* (6), *Bendiks* (5), *Abram* (4), *Andrias* (2), *Laures* (2), *Syvrin* (1), *Mikkjel* (1) og *Adoll* (1), jf. òg formene *Tønes* og *Johanes*, som samsvarar med eldre jæruttale. To personar heiter *Palle*, eit namn som har vorte nytta ein del på Jæren. Ein finn òg meir sjeldne namn, som *Berdines* (1). Bruken av særmerkte målføreformer og mindre vanlege namn kan vera med på å gje stubbane og sogene ein lokal og heimleg karakter. Av di nokre av namneformene stikk seg ut, blir dei av somme oppfatta som løgne.

Av kvinnenamn i stubbane og sogene som er nytta av fleire personar, kan nemnast kortformer som *Berta* (7), *Lisa* (6), *Kari* (6), *Malli* (4), *Sanna* (3), *Lotte* (2) og *Dårte* (2). Også fulle former av bibelske og kyrkjelege namn er brukte, som *Maria* (3), *Anna* (3), *Marta* (3), *Seselia* (3), *Rakkell* (2), *Sara* (2), *Lisabett* (1) og *Synnøva* (1). Nokre skrivemåtar speglar målføreuttalen, t.d. *Rakkell*, *Seselia*, *Dårte*, *Soffia* og *Sille* (kortform av *Cecilie*).

3.4 Avleiingar på *-ina, -ius* mfl.

Av lista over dei mest nytta kvinnenamna går det fram at kvinnenamn med avleingsendingar som *-ina, -ine, -ette* og *-(i)a* mfl. omfattar fleire av dei mest brukte namna. Her dreiar det seg om namn som er avleidde av andre personnamn, ofte mannsnamn, med dei nemnde suffiksa. Døme på namn med slike avleingsuffixa som er brukte i fleire stubbar, er *Mal(l)ina* (6), *Jorina* (5), *Matea* (5), *Johanna* (4), *Bertine* (3), *Josafine* (3), *Gurina* (3), *Serina* (3), *Karoline* (3), *Olette* (3), *Lavrensa*

(3), *Taletta* (2), *Tomine* (2) og *Justina* (2). Elles finn ein namn som *Teoline* (1), *Sivrine* (1), *Olefine* (1), *Petrina* (1), *Jensine* (1), *Martine* (1), *Nikoline* (1), *Regina* (1), *Gustava* (1), *Petra* (1), *Paula* (1), *Juliane* (1) og *Aksliane* (1). Også andre døme på slike avleiingar førekjem i forteljingane til Tu. Nokre av skrivemåtane speglar dialektuttalen av namna, som *Josafine*, *Jusafine*, *Sivrine* og *Kjistina*.

Namn av denne typen er i stubbane og sogene hans òg vanlege som andrenamn i dobbelnamn, noko som samsvarar med undersøkingar av den røynelege namnebruken fleire andre stader i landet (Aarseth 1982: 89). Døme hjå Tu er *Grete Serina*, *Guri Serina*, *Guri Karina*, *Berte Gurina*, *Berta Gurina*, *Berta Kornelia*, *Anne Petrina*, *Lisa Serina*, *Dårte Mallina* og *Berta Kristina*. Slike lagingar omfattar meir enn halvparten av kvinnenamna som er dobbelnamn. Om lag 10 % av personane i stubbane har eit dobbelnamn, i gjennomsnitt fleire kvinner enn menn (jf. òg Aarseth loc.cit.). I tillegg kan nemnast ei laging med tre namn: *Asse-line Justine Gustava*.

Avleiingar av denne typen vart mykje nytta midt på 1800-talet, då dei i nokre bygder utgjorde kring 20 % av kvinnenamna (Kruken 1982: 63 f.). Namnetypen gjekk attende mot slutten av 1800-talet, og fekk ein avgjerande knekk i tida 1900–1920. I stubbane og sogene til Tu omfattar slike namn ein langt større del av kvinnene enn det som var røyneleg namnebruk i den aktuelle perioden. I alle seks bøkene som han gav ut i perioden 1920–1930, har meir enn 40 % av kvinnene namn med slike avleiingssuffiks. I fire bøker har meir enn halvparten av kvinnene slike namn. Høgast ligg – ikkje uventa – bøkene *Fint fylgje* (1926) og *Hugnadstunder* (1930). Her finn ein dei mest typiske – og beste – Jær-stubbane. I den førstnemnde har meir enn 60 % av kvinnene eit namn av *ina*-typen, medan det dreiar seg om meir enn 70 % i den andre boka. I dei tre siste bøkene (GS, FFF, PO) har færre enn 30 % av kvinnene eit namn av denne typen, i den siste boka ingen.

Det finst fleire mannsnamn i bøkene til Tu som inneheld suffikset *-(i)us*, t.d. *Marselius* (4), *Mandius* (3), *Olaus* (3), *Julius* (2), *Bertinius* (1) og *Melius* (1). I tillegg kjem dobbelnamn med namn av denne typen som andrenamn: *Per Julius*, *Peder Mandius* mfl. Men klart færre menn enn kvinner har namn med slike suffikslagningar. I alle ni bøkene ligg prosentdelen for mannsnamn av denne typen godt under 20, og i fem av bøkene godt under 10 %. Også på landsbasis var bruken av namn med slike avleiingssuffiks mykje vanlegare – og avleiingstypane fleire – blant kvinnenamna enn blant mannsnamna, noko som samsvarar med namnebruken hjå Tu.

Den svært omfattande bruken av namn, spesielt kvinnenamn, med dei nemnde avleiingssuffiksa, særleg i dei mest typiske – og løgnaste – Jær-stubbane (i FF og HS), er nok ein viktig grunn til at mange personnamn i bøkene til Tu blir rekna som morosame. Namna medverkar til at også personane blir oppfatta som komiske. Personnamna utgjer med andre ord eit integrert og viktig element i skildringa.

Slike lange namn høyrer til ein tidlegare tidsperiode, med andre ord dreiar det seg om namnelagingar som tidlegare var mykje brukte, men som i 1920- og 1930-åra hadde gått ut på dato. Når ein gjev slike lange og høgtidelege namn, gjerne med gamle latinske og romanske endingar, til alminnelege Jær-bønder og bygdemeneske som er skildra i kvardagssituasjonar, i mange høve personar som har eit utstikkande karakterdrag, kan det lett bli oppfatta som komisk. Eit døme på det er den vesle guten – utangen – Marselius som får skjenn av Gurina i Sandbakkjen fordi han går i kjøkkenskapet på leit etter søtsaker. Samankoplinga av slike namn med rotnorske gards- og bruksnamn som er tilpassa den lokale språk- og namnekulturen, medverkar òg til den komiske effekten. Nokre av namna med slike avleiingar som er nytta av Tu, har vore lite brukte i allmenn namnebruk og stikk seg difor ut, t.d. mannsnamnet *Melius* og kvinnenamnet *Asseline*; samankoplinga *Asseline Justine Gustava* (på *Dokkeholen*) synest vera eineståande. Også dette verkar med til den komiske effekten.

Illustrerande er tankane som *Ole Andreas* på Storeholen i den korte saga *To grannar* (FFF) gjer seg om namn og namnebruk. Sjølv er han svært godt nøgd med namnet sitt, men han tykkjer synd på grannen sin, *Mandius*, «ein liten tase av eit mannfolk» som bur på ein «avgøymd stad å seia, ute i holaste Horpestadmarka», «mellom to drav-blaute myrleite»: «Tenk så å heita berre Mandius! Det attåt alt! – Noko så stygt! Skulle ikkje tru det var eit døypenamn! Det var det styggaste namnet Ole Andreas på Storeholen visste om» (Tu 1950: 64 f.).

4 STADNAMN

4.1 Gardsnamn (og etternamn) som svarar til eksisterande namn

Personnamna i stubbane og sogene er gjerne knytte saman med eit stadnamn som gjer greie for kor vedkomande person bur. Slike stadnamn er ofte identiske med eit eksisterande gards- eller bruksnamn frå Jæren; namna fungerer òg gjerne som etternamn. Når ein person er omtala som t.d. *Per Riskjell* eller *Jon Pollestad*, vil det i denne samanhengen òg seia at den nemnde personen kjem frå og bur på garden Riskjell eller Pollestad. Både desse gardsnamna finst i Klepp kommune, heimbygda til Tu. Mange gardsnamn frå Tus heimbygd og frå tilgrensande bygder på Jæren, særleg Time, er nemnde i forteljingane; namna fungerer både som etternamn (personnamn) og som gardsnamn (stadnamn).

Den mest brukte måten å omtala personane på i stubbane og sogene er likevel å nemna førenamnet til vedkomande og det folkelege namnet på gardsbruket der denne personen bur, kopla saman ved hjelp av ein preposisjon, t.d. *Hallvard paa Reino* (IG), *Sivert 'med Stemmen* (FFF) og *Inger i Lufto* (PO), jf. kap. 4.2. Det er svært lite bruk av patronym og etternamn som er stivna patronym. Eit døme på det sistnemnde er *Pedersen* i stubben *Kjækkassen* (FF); her dreiar det seg – typisk nok – om eit bymenneske: «Pedersen hêdt' 'an å va frå byen» (Tu 1926: 10).

Av personar med etternamn som er identiske med eit gardsnamn i Klepp, kan nemnast *Jonas* (IG, LL), *Per* (IG, FF, GS, FFF) og *Pål Riskjell* (GS), *Eirik Orstad* (IG), *Karl* (IG), *Store-Jon* (LL), *Mandius* (TL), *Lavrensa* (FF), *Mikkjel* (HS), *Odd* (GS), *Elling* (FFF) og *Rasmus Rosland* (PO), *Tønnes Orre* (IG), *Erik Øksnevad* (LL), *Jon Pollestad* (TL), *Gudrun Salte* (HH), *Mikal* (HH), *Gunnar* (GS) og *Einar Storhaug* (GS), *Henrik Høye* (HH; svarar til lokal uttale av gardsnamnet *Hauge*), *Berdines Borsokk* (FF), *Ragna Hattaland* (FF) og *Jon Hatteland* (GS), *Peder Gabriel Mikkelsen Bore* (FF), *Erna Engelsvoll* (GS), *Aslag Gruda* (GS), og *Elsa* (GS) og *Anna Laland* (GS). Eit bruksnamn finn ein i *Ane Maria Kåsen* (HH).

Gardsnamn frå grannebygda Time nytta som etternamn er òg vanleg: *Todlei* (IG), *Tøres* (LL), *Ola* (TL), *Kåre* (GS) og *Olina Re* (GS), *Per Line* (HH), *Tøres* (HH), *Gudrun* (HH), *Martin* (GS) og *Eivind Steinsland* (GS), *Ole Johan* (FF) og *Rasmus Rossaland* (FF), *Regina* (FF) og *Hallvard Haugland* (GS), *Jorina* (HS), *Eli* (GS) og *Søren Kallberg* (FFF), *Bernt* (GS), *Gamle-Eirik* (FFF) og *Gabriel Åsland* (FFF), *Hallvard Øvre-Åsland* (FFF), *Berte Kornelia Kverneland* (GS), *Syvert Lende* (GS) og *Peder Olai Tunheim* (GS). Ein finn òg etternamn som svarar til gardsnamn i andre bygder frå Jær-området, som *Jens* (IG) og *Jens Gabriel Røysland* (LL), *Abram Brunnes* (LL), *Hallvar Reime* (HS), *Dårte Dysjaland* (HS) og *Nils Kvål* (GS).

I stubbane og sogene sine omtalar elles Tu nokre gardar som har same namn som gardar i Klepp: *Laland* (IG, HS), *Orstad* (IG, FFF), *Særheim* (IG), *Anda* (LL), *Hatteland* (LL), *Salte* (LL), *Katteland* (LL), *Braut* (LL, HH), *Kleppe* (LL, GS), *Nese* (TL), *Riskjell* (TL, HH), *Tu* (TL), *Borsokk* (TL), *Rosland* (TL, FF, HS, PO) og *Erga* (FF), jf. òg gardsbruk som *Kaasen* (IG, TL) og *Ruste* (IG). Somme gardar har same namn som gardar i nabobygda Time: *Tegle*, *Rossaland* (TL), *Bryne* (TL, FF), *Line* (HH), *Re* (HS), *Kverneland* (GS, FFF), *Åsland* (GS), *Kallberg* (GS, FFF), *Lende* (GS) og *Lye* (GS). Andre lokale gardsnamn som han har med, er *Bruland* (LL) og *Heigrestad* (HH).

Fleire naturnamn er samansette med eit gardsnamn som førekjem på Jæren, t.d. *Tubakken* (IG, LL) og *Njåfjellet* (FF), jf. kap. 4.3. Også somme persontilnamn og andre nemningar inneheld gardsnamn som er kjende frå heimbygda til Tu eller tilgrensande bygder, jf. *Tu-smalen* (IG), *Særheimsgubben* (IG), *Særheimsgarden* (FFF), *Orstad-snikkaren* (IG), *Lalandsgarden* (HH), *Brautagarden* (HH), *Re-smalen* (TL), *Re-garden* (GS), *Line-garden* (HH), *Steinslandsgarden* (HH), *Njå-garden* (GS), *Åslandsgarden* (FFF) og *Heigrestadgarden* (HH).

Det finst òg døme på innbyggjarnemningar som svarar til nemningsmåtar som er vanlege på Jæren. For folk frå ein matrikkelgard og visse gardsbruk er det vanleg i jærålet å nytta pronomenet *dei* framom vedkomande gardsnamn, som *dei Tu*, *dei Laland* og *dei Tjøtta*. Tu omtalar t.d. *dei Vik* (IG), *dei Friestad* (TL) og *dei Brekko* (IG, TL).

Dei mange døma ovanfor viser at bruken av gardsnamn – og etternamn – som er identiske med eksisterande gardsnamn i heimbygda til forfattaren og tilgrensande bygder, er svært omfattande. Det lokale, røyndelege namnetilfanget kan gjerne seiast å vera hovudnamnebasen hans, noko som er med på å understreka det heimlege, kvardagslege og uhøgtidelege preget til stubbane og sogene.

Gardsnamna er stort sett skrivne i samsvar med nedervd lokal uttale og gjeldande rettskrivingsprinsipp, som *Re*, *Tu*, *Gruda*, *Rossaland*, *Hattaland* og *Øksnavad*, ikkje t.d. *Ree*, *Thu*, *Grude*, slik desse namna oftast er skrivne som etternamn (slektsnamn). Men heilt konsekvent er ikkje *Tu*. Ein finn òg skrivemåtar som *Katteland* (for *Kattaland*) og *Kverneland* (for *Kvernaland*), dessutan *Hatteland* og *Øksnevad*. I stubben *Tri brev* (FF) der skrivemåte og framstillingsform i kjærleiksbrev er eit viktig poeng, finn ein former som *Klæppe* (for *Kleppe*), og både *Rossaland* og *Rosseland*, dessutan både *Kristina* og *Kristine* (om same personen), og *Peder* og *Pæder* (om same personen). Den skiftande skrivemåten i ulike situasjonar er her medvitne val frå forfattaren si side.

Forfattaren har òg nytta somme gards- og etternamn som han anten har laga sjølv med grunnlag i vanlege namnelagingsmønster, eller som han har henta frå bygder lenger borte. I dei tre første bøkene hans (IG, LL, TL) finn ein t.d. *Olaus Skarmyri* (IG), *Samel Svartaakren* (IG), *Lars Uthagen* (IG), *Simon Graarabben* (IG), *Andrias Porshagen* (IG), *Tobias Stokkevollen* (IG), *Nils Flatland* (IG), *Per Julius* (IG) og *Bertel Haugen* (LL), *Rasmus Tunland* (LL), *Syvert Brattstad* (LL, TL), *Ola Rutehagen* (LL), *Peder Olai Storsletta* (LL), *Lotte Myrbakken* (LL), *Maria Myra* (TL), *Helga Geilhagen* (TL), *Ola Grindholen* (TL) og *Per Graabakken* (TL). Frå andre bøker kan nemnast *Ole Johanes Røysahagen* (HH), *Samel Tangaland* (FF), *Martin Tuftaland* (FF), *Rasmus Rutlebakken* (GS) og *Bernhard Bustebakken* (GS).

4.2 Bruksnamn med lokale namneparallellar

Ved omtalen av personar i sogene og stubbane nyttar *Tu*, som nemnt, oftast ein uttrykksmåte som er mykje nytta i tradisjonelt jærmål, nemleg førenamnet kopla saman med namnet på vedkomande buplass (gardsbruk) ved hjelp av ein preposisjon, t.d. *Bertine paa Brekko* og *Hallvard paa Reino*, båe frå IG (1920). I røyndeleg namnebruk kan personane offisielt gjerne ha eit anna etternamn, oftast namnet på vedkomande matrikelgard, men i bygda vert dei omtala på den nemnde måten. Karl Grude vert t.d. omtala som *Karl med Åna*, Sven Sele som *Sven med Hølen*, Trygve Skretting som *Trygve i Hølen*, og Maria Anda som *Maria i Døsa* (Særheim 1980: 86, jf. òg Nedreid 1998: 196 ff.).

Nokre av bruksnamna som *Tu* nyttar på denne måten, har han laga sjølv, i somme høve venteleg for å få fram eit komisk drag. Men svært mange av bruksnamna som *Tu* har med, førekjem òg som røyndelege bruksnamn eller naturnamn i

heimbygda hans, eller i grannebygdene. Mange namneparallellar kjem til syne om ein konfererer med namnetilfang som vart registrert frå Klepp sist i 1970-åra (Særheim 1980). Mange – truleg dei fleste – av desse namna er ukjende av folk flest på Jæren i dag, og ein god slump av dei var truleg òg ukjende for folk flest då bøkene til Tu kom ut.

Alt i den første boka med stubbar, *I godluna* (1920), finn ein mange bruksnamn som har parallellar i stadnamn frå Klepp (nokre av namna førekjem òg i andre bøker). Døme er *Bertine paa Brekko* (jf. bruksnamnet (*på*) *Brekka* frå Anda), *Hallvard paa Reino* og *Per paa Reini* (jf. òg *Jens på Reina* i FF og *Ottar på Reina* i PO; namnet *Reina* finst på Vasshus, Øksnavad og Kleppe), *Hallvard paa Hólen* (jf. òg *Johannes på Hod'l* i FF; bruksnamnet (*på*) *Holen* førekjem bl.a. på Kleppe, Rosland og Stangaland), *Grete i Grøvi* (jf. bruksnamnet (*i*) *Grøva* frå Tu, Rosland og Riskjell), *Syvert i Døsi* (jf. òg *Kristian i Døsi* i LL; bruksnamnet (*i*) *Døsa* ligg føre bl.a. på Tu), *Sanna i Skakkabrøtet* (jf. *Skakka Skågabrotet* frå Tu), *Ola Gabriel i Lynghagen* (jf. bruksnamnet (*i*) *Lynghagen* på Orstad), *Olette paa Myri* (jf. bruksnamnet (*på*) *Myra* på Orstad), *Søren 'med Vatnet* (jf. bruksnamnet (*med*) *Vatnet* frå Engelsvoll), *Berta i Bakkarne* (jf. òg *Lisa i Bakkane* i FFF; bruksnamnet (*på*) *Bakkane* førekjem på Rosland), *Jørgen paa Flatholen* (jf. *Flatholen* frå Rosland og Pollestad), *Tøres Mosberg* (jf. *Mosberg* frå Tu, dessutan *Mosberghagen*, som er namnet på diktarhytta til Tu), *Karl i Krikarne* (jf. bruksnamnet (*i*) *Krikane* frå Braut), *Bertinius i Tangen* (jf. òg *Hallvard i Tangen* og *Hans i Tangen* i LL; bruksnamnet (*i*) *Tangen* ligg føre på Øksnavad og Horpestad), *Bertel på Ruste* (jf. òg *Kornelius Rustet* i TL og *Berta Gurina på Ruste* i FF; bruksnamnet (*på*) *Rustet* ligg føre på Øksnavad), *Olette i Skaret* (jf. òg *Matea i Skaret* i LL, *Tomine i Skare* i FF, *Jonas i Skare* i FF og *Olette i Skaret* i GS; bruksnamnet (*i*) *Skaret* førekjem på Tjøtta), *Adoll i Krossen* (jf. *Krossen* frå Anda, Kleppe, Vik).

Øgså i bøkene som følgde, nytta Tu mange bruksnamn med parallellar i stadnamn frå heimbygda si. I LL (1921) finn ein t.d. *Dina* og *Karl Kjeldebakken* (jf. òg *Jorina i Kjeldebakken* i FFF; bruksnamnet (*på*) *Kjeldebakken* førekjem på Anda), *Lars Vestrevollen* (jf. *Vestrevollen* frå Laland), *Ola Svartholen* (jf. bruksnamnet (*i*) *Svartholen* frå Braut og Bore), *Bernt Braatet* (jf. bruksnamnet (*i*) *Brotet* frå Salte og Stangaland), *Ane Berte paa Digerheio* (jf. bruksnamnet *Digerheia* frå Salte).

I TL (1923) kjem det til namn som *Rasmus i Rævholen* (*Revholen* finst mange stader i Klepp), *Katrina i Kraakebakken* (jf. *Kråkebakken* frå Mæland), *Samel i Saltebakken* (jf. òg *Lars i Saltebakken* i HH; *Saltebakken* er eit kjent namn på Salte), *Jakop i Riskjellmyra* (jf. gardsnamnet *Riskjell*), *Palle i Hattalandskroken* (jf. gardsnamnet *Hattaland*), *Nikoline paa Haabakken* (*Håbakken* finst bl.a. på Orstad), *Mandius paa Kaasaheia* (jf. bruksnamnet *Kåsen* på Tjøtta), *Sven paa*

Tuholen (jf. òg *Bertine på Tuhod' l* i FF; *Tuholen* er ein kjend stad på Tu), *Laures i Lyngtangen* (*Lyngtangen* førekjem på Horpestad og Hole).

Andre bruksnamn med lokale parallelar dukkar opp i HH (1924): *Matea i Larsamyro* (jf. òg *Laura i Larsamyro* i HS; *Larsamyra* ligg føre på Laland), *Tønes på Leitet* (jf. bruksnamnet (*på*) *Leitet* frå Voll og Orre), *Marselius på Rudlebakken* (jf. bruksnamnet (*på*) *Rudlebakken* frå Horpestad), *Anders i Båtstø-bakken* (jf. *Båtstøbakken* på Laland), *Elias Kringlevollen* (jf. *Kringlevollen* på Hattaland), *Andrias Brennarholen* (jf. bruksnamnet (*i*) *Brennarholen* frå Salte), *Knut i Kils-holen* (jf. bruksnamnet (*på*) *Kjellsholen* /'Kilsho:d,l/ frå Salte).

FF (1926) har namn som *Emma på Kåsen* (jf. bruksnamnet (*på*) *Kåsen* frå Tjøtta), *Håvard Holmarholen* (jf. bruksnamnet (*på*) *Holmarholen* frå Braut), *Syvert i Hagjen* (bruksnamnet (*i*) *Hagen* finst bl.a. på Orstad og Horpestad), *Simon Skankland* (jf. bruksnamnet (*på*) *Skanklane* frå Rosland), *Peder Andrias på Holmarheio* (jf. *Holmaheia* frå Sele), *Bernt på Hauane* (bruksnamnet (*på*) *Haugane* ligg føre bl.a. på Friestad og Vasshus), *Marta på Tåholen* (namnet *Tåholen* er registrert frå Kleppe), *Sille i Hattelands-myra* (jf. gardsnamnet *Hattaland*), *Karoline Bruholen* (bruksnamnet (*på*) *Bruholen* finst på Riskjell), *Martin på Brautavollen* (bruksnamnet (*på*) *Brautavollen* førekjem på Braut).

Andre bruksnamn med namneparallelar i heimbygda til forfattaren dukkar opp i HS (1930): *Samel på Brekkevodd' l* (*Brekkevollen* finst på Anda), *Rasmus i Hagane* (namnet *Hagane* førekjem bl.a. på Orstad og Kleppe), *Gabriel på Gunnarsvollen* (jf. *Gunnarsvollen* på Særheim), *Gunvor i Steinhagjen* (jf. *Steinhagen* på Tu, Anda mfl.), *Mallina på Porsholen* (jf. *Porsholen* på Grødaland), *Helmikk i Heiane* (jf. bruksnamnet (*i*) *Heiane* på Pollestad; dette stadnamnet finst òg på Hauge), *Knud på Lynghod' l* (*Lyngholen* er notert frå Hattaland).

Frå GS (1947) kan nemnast *Lars på Steinvollen* (*Steinvollen* førekjem på Bore), *Per Slettevollen* (*Slettevollen* finst på Braut og Gruda), *Henrik på Rindane* (jf. bruksnamnet (*på*) *Rindane* frå Nese), *Annfinn i Andabakken* og *Olaus i Andabakken* (*Andabakken* er ein kjend stad på Anda). Døme frå FFF (1950) er *Gunnhild i Breimyr* (jf. *Breiemyra* på Tu), *Kristian i Bakkebråtet* (jf. *Bakkabrotet* på Engelsvoll), *Mari Myrland* (jf. bruksnamnet (*på*) *Myrland* frå Hattaland), *Mandius i Horpestadmarka* (jf. gardsnamnet *Horpestad*), *Svein Arhaug* (jf. bruksnamnet (*i*) *Arhaug* på Horpestad og Braut), *Sivert 'med Stemmen* (namnet *Stemmen* finst mange stader), *Jon Liane* (jf. bruksnamnet (*i*) *Liane* på Mæland). I PO (1954) finn ein namn som *Olav Storemyr* (namnet *Storemyr* finst på Grødaland og *Storemyra* på Horpestad), *Per Storevoll* (på Tu finn ein *Storevollen*), *Jon på Hauane* (bruksnamnet (*på*) *Haugane* finst på Friestad og Vasshus), *Sara i Andabråtet* (jf. gardsnamnet *Anda*) og *Inger i Lufta* (bruksnamnet (*i*) *Lufta* finn ein på Orstad, Erga og Bore).

Nokre av namna som her er nemnde, kan Tu sjølv sagt ha laga sjølv i samsvar

med kjende namngjevingsmønster, ev. henta frå ein heilt annan stad, utan kjennskap til at det same eller eit tilsvarande namn var i bruk i hans eiga heimbygd. Men dei fleste namna med klare parallellar frå heimstaden til forfattaren er truleg lånte og nytta av han med vitande vilje. Dei mange namneparallellane tyder på at Tu har hatt god kjennskap til folkelege namn og nemningar frå heimemiljøet sitt, og at han har utnytta denne ressursen i skrivinga si. Dei mange døma på namn med lokale parallellar kan kanskje gje eit noko stereotyp inntrykk, altså inntrykk av ein lite variert – og lite original – namnebruk. Men måten hans å laga namn på er i samsvar med namnebruken i det miljøet som er skildra, og dei mange ulike namna og nemna som er nytta, fortel om stor variasjon i namneformer og lite oppattbruk av dei same namna.

Fleire av bruksnamna som forfattaren synest ha laga sjølv, inneheld nemne som er velkjende i lokale namn. Av slike døme kan nemnast *Hans i Kratlebakken* (LL), *Juliane paa Vipevollen* (TL), *Karl Kornelius i Surpebraatet* (TL), *Lavrensa i Taatemyra* (TL), *Myrholm-plassen* (TL), *Helje på Rudlehaugen* (FF), *Abram i Kråkeholen* (FF), *Rakkel i Myrbakken* (FF), *Aksliane på Dontevod'l* (FF), *Ole Johannes på Homlevod'l* (FF), *Berta Maria på Kattahod'l* (FF), *Malina i Badlebakken* (FF), *Martine på Vollarheia* (FF), *Sigvald i Sturtebakken* (HS), *Ola på Flæe* (HS), *Matias i Paradiskroken* (HS), *Ingvald i Dokkeholen* (FFF), *Ola i Hatlebakken* (FFF), *Jens Nikolai på Kjelvesnippen* (FFF) og *Johannes på Hedlebrekko* (PO). Fleire av desse namna blir oppfatta som morosame av lesarar og tilhøyrarar, noko som er tilsikta frå forfattaren si side (jf. kap. 5).

Om dei gamle bruka innom ein matrikkelgard vert det mange stader på Jæren nytta retningsuttrykk som *Der nord*, *Der aust*, *Der oppe*, *Der heima* o.l. Slike uttrykk vert òg nytta når ein talar om folk frå dei ulike bruka. Torvald Tu har med ei nemning av denne typen i FFF, nemleg *Tørres der nord*; jf. elles Arne Garborgs *Per der nord* (Fred, 1892) og *Svein der aust* (Heimkomin Son, 1908).

I tradisjonell jærsk språkbruk er det svært vanleg å gjera greie for kven ein er son eller dotter til, jf. Garborgs *Kornelius hans Helge* (Fred). Tu har med døme som *Dina hans Karl Kjellebakken* (LL), *Nils hans Marselius på Rudlebakken* (HH) og *Johanes hans Tøres paa Reino* (IG, songstubb).

4.3 Andre stadnamn med lokale parallellar

Mange naturnamn og andre nemningar i småsogene og stubbane er, som nemnt, samansette med eit eksisterande gardsnamn eller bruksnamn, og sjølv samansetjinga er òg ofte kjend. Døme frå Klepp er: *Riskjellbakkarne* (IG), *Riskjellmarki* (IG), *Roslandstunet* (IG), *Øksnavad-heidi* (IG), *Øksnavadmarki* (IG), *Øksnavad-myra* (TL), *Tubakken* (IG, LL), *Tumarki* (IG; Tu var, som nemnt, fødd på ein tidlegare husmannsplass i Tumarka, og han bygde seg diktarhytte i Mosberghagen i Tumarka), *Særheimsleite* (IG), *Særheimsgeilen* (IG), *Særeis-heio*

(HS), *Brekke marki* (IG), *Kleppekrossen* (LL, TL, FF, FFF), *Lalandslyngmarki* (LL), *Brautagarden* (LL), *Saltebakken* (TL), *Fjaagstad-holet* (TL), *Andabakken* (GS) og *Hattalandsholane* (TL). Av samansette namn som inneheld eit bruksnamn, kan nemnast *Kaasaheio* (LL; etter *Kåsen* på Tjøtta).

Samansetjingar med eit gardsnamn frå grannebygda Time finn ein i *Aaslandsnuten* (IG, FFF), *Frøylandsvatnet* (IG, FF), *Tegle-aai* (IG), *Brynevegen* (LL, FF, HS), *Brynebrua* (HH), *Bryne-torget* (PO), *Steinslands-holane* (HH), *Lendemarka* (GS), *Lyeheia* (GS), *Njåfjellet* (FF) og *Åslandstunet* (FFF).

Også andre stadnamn som er nytta i stubbane og småsogene, finn ein parallellar til i Klepp og grannebygdene: *Skarpholen* (IG; jf. *Skarpholen* på Stangaland), *Pikhaug* (IG; jf. *Pikhaug* på Særheim), *Pikhaugmarki* (IG), *Tinghaug* (IG; jf. *Tinghaug* på Tu), *Gunnarsberget* (IG; jf. *Gunnarsberget* på Laland), *Ørnetuva* (*Ørnatua* finst fleire stader i Klepp), *Krossheid* (IG) *Krosshei-myrane* (HH; jf. *Kross(h)eimyra* på Laland), *Kåsaheikrossen* (FF; jf. *Kåsen* på Tjøtta), *Hestahagen* (HS, namnet finst fleire stader i Klepp og Time), *Storevodd'l* (HS; jf. *Storevollen* på Tu), *Krossen* (GS; finst fleire stader), *Storeholen* (FFF; finst fleire stader), *Figgjo-elva* (FFF), *Grønhaug* (FFF; jf. *Grønhaug* på Tu), *Klepp* (TL), *Klepp-stasjonen* (TL, GS). Andre velkjende stadnamn som er nytta i bøkene, er: *Nærbø* (TL, GS), *Varhaug* (GS, FFF), *Varhaugsokna* (FF), *Ganddalen* (GS), *Sandnes* (TL), *Stavanger* (TL, GS, FFF) og *Jæren* (IG).

Nokre av namna som er nytta, har Tu laga sjølv med bakgrunn i kjende namnetypar og namnelagingsmåtar. I dei tre første bøkene hans finn ein t.d. *Larsheidi* (IG), *Steinkraai* (IG), *Brôtaheidi* (IG), *Lottekrossen* (LL), *Brubakken* (LL), *Grindholen* (LL), *Botnevatnet* (LL), *Bratthaugen* (LL), *Storrbekkmyrflæet* (LL), *Geilhage-ledet* (TL), *Hønebakken* (TL) og *Kreglingbraade* (TL).

Av døma ovanfor går det fram at namnetilfanget på heimstaden til forfattaren også er den viktigaste basen når det gjeld naturnamna i bøkene hans. Namnelagingsmønstra og dei fleste einskildnamna er attkjennelege av sambygdingane, som kan seiast å vera den viktigaste mottakargruppa av stubbane og sogene, og namnebruken styrkjer den lokale karakteren til forteljingane.

5 NAMN SOM BLIR OPPFATTA SOM MOROSAME

At namna i humoristisk litteratur kan ha spesielle funksjonar, var kjent for meir enn 2000 år sidan. Ifølgje Aristoteles' *Om diktekunsten* (frå *Poetikken*) blir komiske personar i litteraturen utstyrte med høvelege namn: "I komedien er dette allerede blitt klart; når dikterne setter fabelen sammen i overensstemmelse med det som er sannsynlig, setter de også treffende navn på personene" (Aristoteles i Eide et al. 1987: 30). At namna har ulike funksjonar i skjønnlitterære verk, er elles velkjent, noko som i særleg grad gjeld personnamna (Windt-Val 2009: 30, Særheim 2001: 161).

Mange namn og namneformer i stubbane og sogene til Tu blir oppfatta som morosame – løgne – av lesarar og tilhøyrarar, noko som kan ha ulike grunnar. Det lokale, heimlege og kvardagslege er vel dei mest typiske draga ved namnebruken hans. Folk kjenner att namna, namneledda og namnelagingsmåtane frå heimemiljøet sitt. I tillegg til dei mange namneparallellane frå heimstaden til forfattaren kan nemnast bruken av namneledd som er svært vanlege i dette området, t.d. bruksnamn med etterledda *-holen*, *-vollen*, *-bakken*, *-hagen* og *-berget* (Særheim 1980: 90 ff.). Både namneinventaret og namnebruken er attkjenneleg for folk.

Mange bruksnamn er skrivne i dialektforma, særleg i monologar og dialogar, t.d. med endingar som *-hod'l*, *-vod'l*, *-bakkjen*, *-hagjen* og *-bergje*, jf. *Aksliane på Dontevod'l* (FF), *Ole Johanes på Homlevod'l* (FF), *Berta Maria på Kattahod'l* (FF), *Knud på Lynghod'l* (HS), *Per Bubergje* (FF), *Dårte Maria i Skrattlehagjen* (FF), *Syvert i Hagjen* (FF) og *Gunvor i Steinhagjen* (HS). Dialektskrivemåtar er med på å få fram karakteren av det lokale, kvardagslege og uhøgtidelege, dessutan av noko som er avvikande frå norma; også dette medverkar til at somme namn vert oppfatta som løgne. Den komiske effekten kjem elles fram når det lokale og daglegdagse vert kopla saman med noko som er meir høgtideleg, t.d. sjeldne og lange førenamn med innlånte avleiingsendingar, som *Marselius på Rudlebakken* (HH), *Matea i Larsamyro* (HH), *Aksliane på Dontevod'l* (FF), *Malina i Badlebakken* (FF), *Dårte Maria i Skrattlehagjen* (FF) og *Asseline Justine Gustava på Dokkeholen* (HH).

I mange namn finn ein lydutvikling som er særmerkt for sørvestnorske målføre, og som gjerne vert oppfatta som noko utstikkande og avvikande. Døme er segmentasjon, t.d. *ll > dl* i *-hod'l* og *-vod'l*, differensiasjon, t.d. *sl > tl* i *Hatle-*, og palatalisering, t.d. *g > j* i *-bergje* og *-hagjen*. Også dette måldraget framhevar det spesielle, det som skil seg ut frå det normale. Av skrivemåtar i stubbane og sogene som viser uttale og bøyingsmåtar som er særmerkte for målføret, og som vik av frå normert språkbruk, kan nemnast *Johannes på Hedlebrekko* (PO), *Jon på Hauane* (PO), *Marselius på Rudlebakken* (HH), *Knud på Lynghod'l* (HS), *Samel på Brekkevodd'l* (HS) og *Per Bubergje* (FF).

Nokre bruksnamn inneheld ord og ordformer som av mange vert oppfatta som typiske for målføret, jf. *Karl Kornelius i Surpebraatet* (TL), samansett med nemnet *surpe* f. 'blaut grunn, gjørme', og *Jens Nikolai på Kjelvesnippen* (FFF), samansett med *kjelve* f. 'eng, grasmark'. Slike namn kan elles tyda på at det dreiar seg om utkantgardar og noko tronge arbeids- og livsvilkår.

I nokre bruksnamn vert sjølvje namnelaginga og innhaldet i namneledda oppfatta som uvanleg og morosamt, jf. *Dårte Maria i Skrattlehagjen* (FF), *Olai* og *Malina i Badlebakken* (FF) og *Sigvald i Sturtebakken* (HS). Også *Inger i Lufto* (PO) vert gjerne oppfatta som eit komisk namn, men dette namnet førekjem fleire

stader i Klepp, t.d. på Orstad, Erga og Bore, nytta om gardsbruk som ligg høgt i lendet.

Det semantiske innhaldet til namna og namneledda synest ikkje ha noko særleg å seia i personskildringa, men i nokre få høve spelar forfattaren på innhaldet i namnet. Om Asseline Justine Gustava (HH) skriv han: «Sidan ho var frå ein stad som heitte Dokkeholen, så skulde ein mest tru, at der var noko dokkegildt med henne au». Men så held han fram: «Jau, takk skal du ha, ei sleggja av dei fæle» (Tu 1924: 53). Om Rutlebakken (GS) heiter det: «Rutlebakken var slett ikkje så «rutlut» som namnet lydde. Då visst ikkje når det var steinrutl om å gjera. Det var helst ein ven stad, slik å sjå til for alle» (Tu 1947: 84).

Etternamnet til *doktor Mynster* i stubben Mynsteret (FF) er eit bilete på korleis personen er, nemleg 'eit mønster', jf. følgjande replikk i monologen til Berdines Borsokk: «Og så heide' han *Mynster* au, - denne. Det æ eit fint mynster, - eit fint mynster!» (Tu 1926: 42). Sluttreplikken hans lyder: «Spør'e han så om eg helle' 'an for ein narr, hell' 'an for ein narr, - så svara eg: - Nei, eg helle' deg for det mynsteret du æ, - det mynsteret du æ'!» (op.cit. 43).

6 SLUTTORD

Gjennomgangen av namnetilfanget og namnebruken i Jær-stubbane og småsogene til Tu viser at forfattaren har henta svært mange stadnamn, særleg matrikkelgards- og bruksnamn, frå heimbygda si og dei næraste grannebygdene. Han har dessutan nytta mange namneledd og namnelagingsmåtar som folk kjenner att frå heimemiljøet sitt når han har laga nye namn. Det attkjennelege, heimlege og lokale har tydelegvis vore ei rettesnor for han når han har knytt personane til buplassar og andre stader. Namnevala og namnebruken i stubbane og sogene medverkar til ein kvardagsleg og lun tone, og ofte til teikninga av komiske karakterar, bl.a. ved bruk av dialektformer som stikk seg ut, ved innhaldet i somme namneledd, og ved samankoplinga av lokale, kvardagslege og mindre høgtidelege språkformer med lange, noko høgtidelege og gammaldagse førenamn som gjerne inneheld framande avleiingsendingar.

Litteraturliste

- Andersen, A.M. 1987: Rogalandsforfattarar i den norske skjønnlitteraturen. I: Frå *Vistehola til Ekofisk* 2. E. Hovland & H.E. Næss, red. 407–481.
- Aristoteles. Om dikttekunsten. I: *Europeisk litteraturteori fra antikken til 1900*. E. Eide et al., red. 1987. Oslo–Bergen.
- Aurenes, O. 1942: Litt om namneskikk og namnebruk på Jæren gjennom 400 år. I: Stavanger Museums Årshefte 51. 1940–41. 117–22.
- Gatland, J.O. 2008: *Torvald Tu – eit diktarliv*. Oslo

- Håland, A. 1994: *Torvald Tu – «norsk forfatter på to bokstavar»*. Hovedfagsavhandling i nordisk. Universitetet i Bergen.
- Kruken, K. 1982: Frå reformasjonen til den nordiske namnerenessansen. I: *Norsk Personnamnleksikon* (1. utg.). O. Stemshaug, red. Oslo. 44–65.
- Nedrelid, G. 1998: Å «kallast» noko og «skriva seg for» eitkvart anna. Om uoffisiell namnebruk i Jostedal, indre Sogn. I: *Ord etter ord. Heidersskrift til Oddvar Nes 2[7]. desember 1998*. G. Akselberg & J. Bondevik, red. 196–203.
- Særheim, I. 1980: *Stadnamn i Klepp*. Rogalandforskning. Rapport S 7. Stavanger.
- . 2001. *Daniel Braut og Gabriel Gram*. Nokre drag ved namnebruken i Arne Garborgs dikting. MM (2001). 161–182.
- Tu, T. 1920: *I godluna. Stubbar og smaasogor*. Kristiania.
- . 1921: *Lystig lag. Stubbar*. Kristiania.
- . 1923: *Tu-laattar*. Kristiania.
- . 1924: *Høg himmel. Stubbar*. Kristiania.
- . 1926: *Fint fylgje. Nye stubbar og anna nytt*. Oslo.
- . 1930: *Hugnadstunder. Jærstubbar og Jærdikt*. Oslo.
- . 1947: *Glade sinn. Hugnad-soger*. Oslo.
- . 1950: *For fjåge folk. Jærstubbar og hugnadsoger*. Oslo.
- . 1954: *Pinn-Ola og andre*. Oslo.
- Windt-Val, B. 2009: «Men han het Edvard...». *Navn og navnebruk i Sigrid Undsets forfatterskap. Avhandling for ph.d.-graden*. Universitetet i Oslo (2010).
- Aarseth, T. 1982: Dobbeltamn. I: *Norsk Personnamnleksikon* (1. utg.). O. Stemshaug, red. Oslo. 88–92.

Bøker som er omtala (med forkortingar for boktitlane):

I godluna. Stubbar og smaasogor (1920, IG), *Lystig lag. Stubbar* (1921, LL), *Tu-laattar* (1923, TL), *Høg himmel. Stubbar* (1924, HH), *Fint fylgje. Nye stubbar og anna nytt* (1926, FF), *Hugnadsstunder. Jærstubbar og Jærdikt* (1930, HS), *Glade sinn. Hugnad-soger* (1947, GS), *For fjåge folk. Jærstubbar og hugnadsoger* (1950, FFF), *Pinn-Ola og andre* (1954, PO).

Navnet Varteig

Av Frode Korslund

The full meaning of the name of the parish Varteig (Norse Varteigar) in Østfold county, Norway, is unknown. The last element is the plural form of teigr m 'strip of field' – but it is not clear to what kind of land/property this word is referring to here. The first part of the name is var-, and this element can have several meanings in Norse.

*Harald Bjorvand wants to interpret the name as 'the fields north of *Vara' – he then consider Varteigar to be an old district name, and *Vara to be an old name of the inlet Nipa (a part of Glomma river).*

*The author disagrees with this interpretation: The word teigr is never used as a name of a district in Norse, and it is unlikely that the original name of Nipa should have been *Vara. It is also unlikely that the district should have been named from the south – it should rather have been named from the large river Glomma in the west. It is also a problem that the first element is not in the genitive case (varu- or vǫru-), since this is the common rule when a proprium is used as the first element in a compound in Norse.*

The author instead wants to interpret the first element as the Norse adjective varr 'wary' – and here in the sense 'be aware of; show respect'. The author considers Varteigar originally to have been the name of a field used as a public meeting place (probably a local ting) – and after the introduction of Christianity this would have been the most natural place to build the first church. The church, and the parish, was then later named after this old meeting place.

Forleddet i sognenavnet/bygdenavnet *Varteig* i Østfold har ingen sikker forklaring (jf. NG 1: 280, NSL: 482 og BØ 9: 17–21). I en lengre utredning om skandinaviske navn som begynner på *var-* har imidlertid etymologen Harald Bjorvand ønsket å tolke navnet *Varteig* (norrønt *Varteigar* pl.) som 'teigene på den andre siden av evja **Vara*' (Bjorvand 2011: 44). Denne tolkningen er imidlertid forbundet med flere problemer:

1. Ordet *teig* (norrønt *teigr* m 'avgrenset/utskilt jordstykke') forekommer ikke ellers som bygdenavn. Det er også relativt sjeldent brukt som gammelt gårdsnavn: For hele Norge har jeg notert bare 104 gårdsnavn som en kan anta er fra norrøn tid (58 sammensatte og 46 usammensatte). En må anta at disse gårdene opprinnelig var mindre jordstykker som er blitt utskilt fra større og eldre gårder – og sikre eksempler på at dette har foregått, finner vi i gårdsnavnene *Lundarteigr*, **Myljar-teigr* og **Pysuteigr*, hvor forleddene er navnene på eldre og større gårder (jf. NG 5: 281, NG 11: 57 og NG 11: 54). Ingen *teig*-gårder (med mulig unntak av *Varteigar*) har gitt navn til en sognekirke. For øvrig ville et eventuelt bygdenavn laget med ordet *teigr* trolig ha blitt oppfattet som både nedvurderende og fornærmende, for det ville da være underforstått at bygda bare besto av små og fattigslige jordlapper, og at den ikke hadde noen virkelige gårder. Men dette stemmer dårlig med realitetene: Flere av gårdene i *Varteig* er store og utvilsomt gamle – dette gjelder for eksempel gårdene Lunde, Kokkum (*Kokheimr*), Bø og Berby.

2. Bjorvand antar at evja Nipa (en sidearm til elva Glomma) opprinnelig ble kalt for **Vara* – og at evja Nipa sekundært har fått navn etter gården Nipa (Bjorvand: 44). Dette virker lite rimelig: At en gård er blitt navngitt etter en naturformasjon (øy, elv, innsjø, fjell, etc.) er svært vanlig – mens en motsatt navnegivning kjenner jeg ingen eksempler på. (En burde i så fall heller ha ventet en sammensetning med gårdsnavnet pluss et beskrivende etterledd, f.eks. **Nipevja*.)

Bjorvand antar videre (med støtte av tolkningen i BØ 9: 124f) at gården Nipa er oppkalt etter 'det spisse neset med bratt framside'. Dette er naturligvis mulig – men det svekkes av at ordet *nipe* er temmelig uvanlig på Østlandet, de aller fleste forekomstene er på Vestlandet (jf. NSL: 330). Og som nevnt – jeg kjenner ingen andre eksempler på at et ord for fjell/høyde er blitt brukt for å navngi et vann sekundært gjennom et gårdsnavn.

Mitt utgangspunkt for tolkningen vil være at navnet *Nipa* primært var navnet på evja – og at det deretter sekundært ble navnet på (den første/eneste) gården ved evja. I så fall er det mest rimelig å avlede navnet fra det sterke verbet *nipe* 'møtast m. spissane el. kantane' (*Norsk Ordbok* 8: 426/414). Dette verbet er ikke belagt i norrønt, men en må anta at det er gammelt. Det er stort sett blitt erstattet av det lavtyske verbet *knipe* som bøyes likt og har omtrent samme betydning. (For en

nærmere utredning om forholdet mellom formene *knip-* og *nip-*, se Falk og Torp 1903–1906: 390.)

Realt kunne en slik tolkning passe bra for sidearmen Nipa: Innløpet ved Nipa bru er svært smalt (ca. 30 meter), og en kan godt si at evja/sidearmen her 'kniper' seg sammen. En god parallell til et slikt navn er vika *Knipen* på Flekkerøya i Kristiansand kommune (www.statkart.no). En kan også merke seg tolkningen av gårdsnavnene *Knibe* i Hægeland, Søgne og Vigmostad:

«Samtlige disse Gaarde ligge ved vandløb, og navnet antages af O. R. at være et Elvenavn **Knipa*, som kan være dannet av *Knip* n., et trangt Sted.» (NG 9: 39).

Et lignende ord med formen *nip-* finner vi kanskje som forledd i *Nipetjern* – navnet på en tynn og inneklemt sidearm til innsjøen Vortungen i Rømskog. Nipavatnet i Vinje, Telemark, har en innsnevring på midten (som deler det i to), og en finner kanskje en lignende ordbruk der.

For øvrig kan en merke seg at navnet *Nipa* står i bestemt form. At gamle gårdsnavn får en overgang til bestemt form er temmelig uvanlig, mens dette er normalregelen for naturnavn (jf. f.eks overgangene i sjønavnet *Mjørs* > Mjøsa, øynavnet *Frey* > Frøya og elvenavnet **Gaul* > *Gaula*). Etter min mening er dette en sterk indikasjon på at *Nipa* primært var et naturnavn – og ikke et gårdsnavn.

3. Bjorvand antar at bygda Varteig er navngitt fra bygdene lenger sør – og at navnet *Varteigar* derved skal bety 'teigene nord for evja **Vara*'. Dette synes jeg også virker lite sannsynlig. Hvis navnet på evja var **Vara*, så burde en rimelig tolkning av sammensetningen *Varteigar* være 'teigene rundt/omkring **Vara*' (jf. at bygde-navnet *Gerðaruðin* betyr 'rydningene rundt/omkring Gjersjøen' - NG 2: 95). At navnet skulle ha hatt betydningen 'nord for' er i strid med vanlige regler – jeg kjenner iallfall ikke til noen paralleller til en slik ordbruk i gamle stedsnavn. En burde i så fall heller ha ventet seg navnet *Norðteigar* 'Nordteigene, teigene som ligger i nord'. For øvrig er det vel heller ikke rimelig å tenke seg at bygda Varteig primært er blitt navngitt fra sør: Varteig ligger langs vestsiden av Glommas hovedløp, og her har hovedtrafikken gått i uminnelige tider. Hvis Varteig er et 'veiens navn' – for å si det med Magnus Olsen («bygdenavn oppstår langs gamle beferdede veier» – Olsen 1926: 18), så burde vel bygda heller ha blitt navngitt av ferdafolk som reiste langs Glomma. (Og Magnus Olsen bruker faktisk «ferdselsveien langs Glåma's nedre løp» som ett av sine hovedeksempler! – op.cit.)

Ut fra det som er nevnt ovenfor, vil jeg avvise Bjorvands tolkning: *Varteigar* er sannsynligvis ikke et gammelt bygdenavn, evja Nipa har trolig ikke hatt et opprinnelig navn **Vara*, og bygda er trolig ikke navngitt fra sør. Men hvordan skal da navnet tolkes?

Både forfatterne av *Norske Gaardnavne*, *Norsk stadnamleksikon* og *Bustadnavn i Østfold* antar at navnet *Varteig* opprinnelig viser til en forsvunnet gård (jf.

NG 1: 280, NSL: 482, BØ 9: 21) – og dette er ingen urimelig formodning. De fleste kirkesogn i Norge er blitt navngitt etter den gården hvor den eldste kirken ble oppført. At den aktuelle gården deretter har skiftet navn (ofte til *Prestgårðr*) eller forsvunnet gjennom senere utskiftninger (jf. f.eks Høre i Valdres – NG 4,2: 320) er ikke uvanlig. Noe lignende kan en tenke seg har skjedd i Varteig: Kirken ligger i dag på grunnen til gården Bergerud (*Bergaruð*), men kirken/sognet ble aldri kalt for **Bergaruðs kirkja/sókn* i middelalderen.

Jeg synes imidlertid det virker lite rimelig at *Varteigar* har vært navnet på en gård: Som nevnt har ingen andre *teig*-navn gitt navn til en sognekirke, og ordet *teigr* viser som regel til et lite og utskilt jordstykke – ikke til en fullstendig gård. (Det var nok først i senmiddelalderen at slike teiger ble utskilt og opprettet som egne gårder.)

I Sverige blir en rekke sognenavn forklart som navnet på selve kirkeklassen, og en antar at denne aldri har vært navnet på en selvstendig gård – jf. f.eks. forklarlingen av sognenavnet *Haraker*: «Någon äldre bebyggelse med namnet *Haraker* är inte känd, varför namnet från början antagligen avsett kyrkplatsen.» (SOL: 110). En bør overveie om ikke også en del norske sognenavn best kan forklares på denne måten – og jeg vil her særlig fremheve sognenavnet *Tjølling* (norrønt *Þjóðalyng*) i Vestfold: Dette har sannsynligvis vært navnet på et gammelt tingsted – men det synes ikke som om det noensinne har vært navnet på en gård (jf. NG 6: 287 ff). Det samme kan gjelde flere av sognenavnene på *vangr* og *vøllr*, og andre.

Jeg vil altså postulere at *Varteigar* var navnet på ett (eller flere) jordstykke(r) i offentlig eie. En interessant navneparallell til dette finner vi på Island: ”**Hofsteigr** m. teig som hýrde til eit gudehov, sidan gardsnamn.” (*Norrøn ordbok*: 195). Et annet interessant eksempel er opplysningene om gårdsnavnet *Frøysteigr* i Ramnes: «den rimeligste Maade, hvorpaa det kan forklares, maa være, at Gaarden opr. har været et til et Tempel for Guden hørende Jordstykke» (NG 6: 131).

Hvis dette er tilfelle, så bør en formode at forleddet *var-* har hatt en spesiell betydning – og dette finnes det grunnlag for å tro: 13 gamle gårdsnavn har forleddet *var-*, og hele 4 av disse (30 %) har gitt navn til gamle sognekirker: *Varteigr* (NG 1: 280), *Varhaugr* (NG 10: 113/114), *Varnes* (NG 15: 33) og *Varøy* (NG 15: 355). Ingen av disse navnene har en sikker tolkning av forleddet, men språklig og rent formelt kan de godt være stammeformen av adjektivet *varr* ’var, varsom, oppmerksom’.

Den germanske stammeformen av dette adjektivet var **wara-*, noe som stemmer perfekt med Bjorvands rekonstruerte urnordiske grunnform **wara-taigór* (Bjorvand 2011: 34). Dette adjektivet går tilbake til en indoeuropeisk verbalrot **wer-* ’bli var, akte (på), passe på’ – og man gjenfinner denne i det latinske verbet *vereri* ’ha ærefrykt for, frykte’ (jf. Bjorvand & Lindeman 2000: 1016). Etter min mening kan derfor stedsnavn med forleddet *var-* vise til et fredlyst og fredhel-

lig sted. Slike beskyttede sosiale samlingssteder ble gjerne brukt som tingsteder – og det er ikke unaturlig at flere av disse på et senere tidspunkt også ble valgt som kirkesteder.

I så fall vil det være naturlig å sammenligne disse stedsnavnene med de som begynner på *helg(a)*- (av adjektivet *heilagr* 'hellig, innviet, ukrenkelig, fredlyst'). En rekke av disse har gitt navn til gamle kirkesteder: *Helgheimr* (NG 12: 309), *Helgvin* (NG 5: 173/175), *Helgøy* (NG 17: 169/174), *Helgaland* (NG 8: 41), *Helgabólstadir* (NG 9: 257/259) og *Helganes* (NG 18: 170/316). Merk også det gamle tingstedet *Helgavík* (NG 9: 201). Det samme gjelder tre gamle navn som inneholder ordet *vé n* 'fredlyst sted': *Vé* i Flå (NG 5: 73), *Véar* i Solum (NG 7: 162 – *Kirkja í Mikjálssbergi* lå på et sted med dette navnet) og *Véøy* i Romsdal (NG 13: 244/247). I tillegg kommer det usikre kirkestedet *Vé* i Årdal (NG 12: 55) og det gamle tingstedet *Vé* i Tveit (NG 8: 2).

Ut fra dette vil jeg tolke navnet *Varteigar* som 'de fredlyste teigene' og jeg vil anta at dette allerede i førkristen tid var et fredlyst møtested (tingsted) for bygda. Siden dette var et etablert møtested i offentlig eie, var det naturlig å bygge den første kirken der – og sognet og bygda fikk deretter navn etter dette.

Sognenavnene *Varnes* og *Varøy* er det naturlig å jevnføre med sognenavnene *Helganes* og *Helgøy* – mens når det gjelder sognenavnet *Varhaug*, vil jeg helst trekke paralleller til fjellnavnene *Varalden* (**Varaldr*) i Kvinnherad og Selje. Forleddet i disse navnene blir tolket som stammeformen av adjektivet *varr*, og det antas at begge disse fjellene var brukt som seilmerker for sjøreisende (jf. NSL: 481). Noe lignende kan tenkes for *Varhaug*:

«Husene på Nordre *Varhaug* laa tidligere ganske tæt omkring en vældig *Gravhaug* [...] det synes ligefrem nødvendigt at forstaa navnet *Varhaugr* som sigtende til denne *Gravhaug*, da *Gaarden* ligger fuldstændig paa en *Flade*, med kun ubetydelige naturlige *Hauger* i *Nærheden*.» (NG 10: 114).

Varhaug ligger på Flat-Jæren uten noen skjærgård utenfor – det er derfor ikke urimelig å tenke seg at denne gravhaugen kan ha vært brukt som seilmerke i førkristen tid. Men hvis dette var haugen til en stor høvding, så kan forleddet også ha siktet til at en skulle vise haugen og dens innvåner respekt og ærefrykt – og at denne haugen kanskje var et felles offersted for hele bygda.

Konklusjon

Etter min mening bør forleddet i sognenavnet *Varteigar* helst tolkes som stammeformen av adjektivet *varr* 'var, varsom, oppmerksom' – og at betydningen av hele navnet skal være 'de fredlyste teigene'. Jeg vil anta at dette i førkristen tid var et møtested/tingsted for bygda, og at det senere ble valgt som kirkested. Forleddet i en del andre navn i Norge kan/bør tolkes på samme måte.

Men jeg må understreke at langt fra alle stedsnavn med forleddet *var-*, bør

tolkes som stammeformen av adjektivet *varr*. I flere tilfeller bør det nok helst tolkes som et elvenavn (jf. f.eks. NG 4,2: 28 og NG 6: 184) – og i danske og svenske navn blir ordet/forleddet gjerne tolket som «obebygd mark, stenig skogshöjd» (BØ 9: 21 – jf. også Bjorvands lengre utredning av skandinaviske navneeksempler, Bjorvand 2011: 34–45). Forleddet *var-* er utvilsomt flertydig, og hva som er den mest rimelige tolkningen for et spesifikt navn, må undergå en grundig helhetsvurdering i hvert enkelt tilfelle.

Litteraturliste

- Bjorvand, H. og Lindeman, F.O. 2000: *Våre arveord. Etymologisk ordbok*.
- Bjorvand, H. 2011: «Rot og røtter – etymologi og stedsnavn» (s. 31-48). Etymologiens plass i navneforskningen. NORNA-rapporter 87. Red. O.-J. Johannessen og T. Schmidt. Uppsala.
- Falk, H. og Torp, A. 1903-06: *Etymologisk ordbog over det norske og danske sprog*. Kristiania.
- Olsen, M. 1926: *Ættegård og helligdom. Norske stedsnavn sosialt og religionshistorisk belyst*. Oslo.

Skjaldbreið(r)

Av Staffan Fridell

*There is a group of place-names in Norway, Shetland, Iceland and Sweden that are formed from a compound adjective Old Norse *skjaldbreiðr, Old Swedish *skiældbredher 'broad as a shield'. The names in question most often denote mountains and lakes, but also e.g. fields, and – with secondary denotation – inhabitations (villages). The author claims that the adjective refers to the broad, shield-like shape of the denoted objects, i.e. that 'broad as a shield' should be understood as 'with a broad shape resembling a shield'. A parallel can be found in Swedish and Norwegian lake names ending in -lången < Old Swedish -langer, where the adjective means 'with a long and narrow shape', and not the opposite of 'short'.*

Vidar Haslum (2011: 125 f.) har tagit upp de nordiska *Skjaldbreið(r)*-namnen till diskussion. Han refererar den vanliga tolkningen av dessa namn: 'bred som en sköld', men säger sedan:

Men konfrontert med saklige forhold ser vi at en tilsvarende navnetolkning ikke kan være riktig (hvis tolkningen er bokstavlig ment, og det bør jo en tolkning være). Bredden på et skjold er ikke (mye) over en meter; disse navnebærerne er flere hundre ganger breiere! (Haslum 2011: 125.)

Han fortsätter:

Problemet med å forstå sammensetningen med *-brei* er likevel ikke sikkert løst: Hvorfor *brei*? Hvorfor ikke bare *skjold*, hvis motivasjonen er en sammenlikning med formen på et skjold? Det gir næring til videre spekulasjoner, f.eks. om det kunne være en slags måleenhet for bredde. Men det blir

spekulasjoner. Etymologien er her på sett og vis avklart, om enn ikke fullt og helt; men den språkkompetansen som nyttiggjorde seg dette ordstoffet på akkurat denne måten, virker tapt (Haslum 2011: 125 f.).

Namngruppen finns väl representerad i Norge, på Island, på Shetland och – med några enstaka namn – i Sverige (NG 5: 245 f., 281, 6: 167 f., 197, 282, 7: 8, 96, 129, 141, 419, 10: 64, 80, 130, 165, 194, 11: 191 f., 12: 302, 14: 123, 245, 324, 326, 15: 55, 102, 287, 316, Indrebø 1924: 176 f., Jakobsen 1922: 23 f., OGB 3: 266, SOV 9: 234 f.). Namnen denoterar vanligen antingen höjder, berg och fjäll eller insjöar, men även t.ex. åkrar. Sekundärt därtill har namnen kunnat överföras till gårdar och bygder. De relativt fåtaliga svenska namnen nämns mer sällan än de västnordiska, men de är följande: 1) två sjöar: *Skellbrejen* i Sundsjö socken i Jämtland (Skiälbren 1646 LSA Y 8; Flemström 1972: 187), där sjön emellertid inte omedelbart ger skäl för namnet; snarare är den primära syftningen en höjd, Rundeln, omedelbart öster om sjön; samt *Skälbredan*, Åryds och Bräkne-Hoby socknar i Blekinge (Hallberg 1990: 159); 2) *Skälbredhöjden*, Östervallskogs socken i Värmland (OAU; jfr SOV 9: 234 f.); 3) två åkerområden: **Skälbrederna*, Hylte, Askims socken, Västergötland (Skiellbrera 1764; OGB 10: 266) och *Skälbräerna*, Nedraby, Övraby socken, Ingelstads härad, Skåne (OAU); 4) gården *Skällebred*, Grinneröds socken, Inlands Fräkne härad, Bohuslän (a *Skialbræidum* 1388 RB: 347), där den primära syftningen antagits vara ett slättområde mellan höjder (OGB 11: 35 f.).

De två namnen från Sydsverige (Skåne och Blekinge) är geografiskt mer avlägsna, vilket möjligen betyder att de inte hör hit utan ska tolkas annorlunda. Närmast till hands ligger i så fall att se förleden som *skäl* 'gräns'. Övriga svenska namn finns i geografisk anslutning till det norska utbredningsområdet för namntypen och framstår därmed som säkra fall.

Att namntypen är så frekvent och spridd över stora delar av det nordiska språkområdet tyder på att namnen är bildade till ett sammansatt adjektiv fvn. **skjaldbreiðr*, fsv. **skjaldbredher*. Namnen kan ha olika genus, delvis beroende på vad som denoteras.

Efterleden *breiðr* i det sammansatta adjektivet kan inte gärna förstås som syftande på absolut bredd i meter eller kilometer. Man kan jämföra med de svenska och norska sjönamnen på *-lången*, där det karakteristiska inte är att sjöarna ifråga är särskilt långa utan att de har en långsmal eller avlång form, dvs. att deras längd är relativt stor i förhållande till bredden (Fridell 2004: 19 f.). På motsvarande sätt borde *breiðr* kunna syfta på relativ bredd, dvs. den form som är motsatsen till avlång eller långsmal: att längden och bredden på objektet är relativt jämnstora. Detta är givetvis också vad tidigare forskare har avsett med tolkningen 'bred som en sköld'.

Sjönamnet *Hulbren* (Hulbreen 1690 LSA F 24, fsv. **Hulbredher* 'den breda

sjön med hålan eller hålorna'; Jönsson 1994: 185, Fridell 2006: 67) i Åseda socken i södra Småland är ett relevant jämförbart exempel. Det är fråga om en liten sjö med en rundad form, endast ca 1,8 km i diameter. Ingen skulle väl beteckna en så liten sjö som »den breda« i absolut mening, utan det är formen som är avgörande för namnet.

Adjektivet **skjaldbreiðr* borde då – med en omständlig definition – betyda 'med en form där bredd och längd är av relativt lika storlek, på det sätt som det är på en sköld', dvs. 'med en bred, sköldliknande form'. Eftersom runda sköldar kraftigt dominerar under järnålder och vikingatid i Norden är det rimligen denna form som i första hand avses.

En möjlig parallell skulle kunna vara sjönamnet *Svärdlången* i Värmland, som denoterar en mycket lång, smal och rak sjö, som på så vis liknar ett svärd. Eftersom namnet är unikt, kan det dock inte gå tillbaka på ett existerande sammansatt adjektiv, utan är antingen en vanlig determinativ sammansättning 'den långa sjön som liknar ett svärd' eller, mindre sannolikt, en bildning till ett ad hoc-adjektiv 'den »svärdlånga«', dvs. 'sjön som är avlång som ett svärd' (Fridell 2004: 21, 35).

Källor och litteratur

- Flemström, B. 1972: *Jämtländska ortnamn*. Östersund.
 Fridell, S. 2004: Sjönamn på -lången i Sverige. NoB 92. 19–48.
 Fridell, S. 2006: *Ortnamn i stilistisk variation*. Uppsala.
 Hallberg, G. 1990: *Ortnamn i Blekinge*. Stockholm.
 Haslum, V. 2011: På sporene av en tapt språkkompetanse. NORNA-rapporter 97. 119–132.
 Indrebø, G. 1924: *Norske innsjønamn I*. Upplands fylke. Kristiania.
 Jakobsen, J. 1922: Gamle elvenavne og fiskepladsnavne på Shetland. NoB 10. 20–54.
 Jönsson, F. 1994: *Ortnamn i Kronobergs län*. 3 uppl. Växjö.
 LSA = Lantmäteristyrelsens arkiv, Riksarkivet, Stockholm.
 OAU = ortnamnssamlingar, Institutet för språk och folkminnen, Uppsala.
 OGB 3, 11 = *Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län* 3, 11. Göteborg.
 SOV 9 = *Ortnamnen i Värmlands län* 9. Uppsala.

Om fjellnamn på Sunnmøre

Av Stig J. Helset

Mountain names may be seen as a neglected question in Norwegian toponymy. In this article I will present some findings regarding mountain names in Sunnmøre, Norway, from my master's thesis "Fjellnamn på Sunnmøre – tolking og komparasjon" (Helset 2005). The topography of the Sunnmøre region is unique in the sense that the shape as well as the height of the mountains vary significantly between three different parts of the researched area: near the coast the mountains are low and rounded; in the mid part of the region the mountains are higher and exhibit typical alpine forms; still further in the fjords, the mountains are even higher but more rounded again. The main goal of this article is to determine to what extent the mountain names in the three different parts of Sunnmøre reflect the differences in height and shape of the mountains in the same parts. The conclusion is that the names reflect the differences in shape to a great extent, but the differences in height not at all. Before this main question, however, I will present some central finding and discuss some questions regarding standardisation and the use of parallel names in the official maps of the region.

Det sunnmørske landskapet

Før vi kjem inn på fjellnamna, vil eg kort gje ein karakteristikk av det sunnmørske landskapet. Den første omfattande skildringa av sunnmørstopografien kom så tidleg som i 1762, då opplysningspresten Hans Strøm gav ut første bandet av det topografiske storverket *Physisk og Oeconomisk Beskrivelse over Fogderiet Søndmør, beliggende i Bergens Stift i Norge* – det første i sitt slag i Noreg. Her gjev Strøm (1762: 23) denne treffande karakteristikken av det sunnmørske landskapet:

Hvad ellers dette Fogderies Beskaffenhed i Almindelighed angaaer, da er det [...] ujævnt og Biergefuldt, samt igiennemskaaret af mange store og smaa Fiorde, hvilke ei alene dele Landet i utallige Øer og Holme (dvs. smaa Øer, som gemeenlig ere eller i det mindste tilforn have været ubeboede) men og indskiære det paa alle Kanter og derved danne utallige Vige (dvs. Havbugte) Næss eller Næss-Odde (dvs. Land-Pynte) Eid (dvs. Isthmi) og Halv-Øer, med videre;

For eiga rekning kan eg leggje til at øyane og særleg halvøyane igjen er gjennomskorne av hovuddalar og sidedalar. Eit anna karakteristisk drag ved den sunnmørske topografien er den høge tettleiken i dreneringsnettverket. Dette har vore ein viktig premisseleverandør for dei alpine fjellformene i midtre strok av Sunnmøre, som står i kontrast til topografien i grannedistrikta med sine meir avrunda fjellformasjonar (Foldal 2001: 4).

Den mest kjende av sunnmørsskildrarane etter Hans Strøm er truleg Kristofer Randers. I 1890 gav han ut den første utgåva av *Søndmøre. Reisehaandbog*. Her skriv han (1962: 291) dette om utsynet frå fjelltoppane:

På Sunnmøre er det annerledes. Her har man alt like inn på livet: fjordene, tindene i broket flokk og ute i synskretsen der hvor steinen og snøens linjer slipper, blinker, i rolig høyhet en lokkende stripe av det store, blånende hav.

Men Randers er ikkje åleine om å ha gjeve flatterande skildringar av fjella i distriktet. Allereie i tiåra før og etter 1900 vart sunnmørsfjella, og då særleg tindane kring Hjørundfjorden, nytta til rein fysisk utfalding og rekreasjon. Denne første pionerperioden vart dominert av tilreisande klatrarar frå høgre sosiale lag. Særleg den bergenske kjøpmannssonen Emanuel Mohn og britane W. C. Slingsby og C. W. Patchell var framståande ambassadørar for det som førstnemnde kalla «De Søndmørske Alper». Men sjølv om Sunnmørsalpane er kjende for sine ville tindar som stuper ned i fjordane, er det store lokale skilnader i topografien på Sunnmøre. Ei rask jamføring av kartblada som dekkjer området, avslører tydelege topografiske skilnader mellom ytre, midtre og indre strok. Det er med utgangspunkt i desse lett identifiserbare variasjonane i det sunnmørske landskapet eg vil freiste å påvise ein samanheng mellom topografi og namngjeving.

Til ytre strok høyrer alle øyane utanfor Rovdefjorden–Vartdalsfjorden–Storfjorden, og dessutan halvøya utanfor eidet mellom Fiskå og Eidså, Brattvåg-halvøya og halvøya mellom Samfjorden og Vatnefjorden. Det mest fram-tredande landskapstrekket i dette området er strandflata. Det lokale relieffet når likevel 400–500 moh. på dei mindre øyane og 600–800 moh. på dei større øyane og halvøyane. I heile området er fjellformene runde.

Til midtre strok høyrer halvøyane mellom fjordane på innsida av akse Rovdefjorden–Vartdalsfjorden–Storfjorden – inn til Sunnlyvsfjorden. Fjellformene i dette området er rankare og kvassare enn i ytre og indre strok, og jamt over er dei høgare enn i ytre strok, men lågare enn i indre strok. Likevel er det nokså store interne skilnader både med omsyn til form og høgd på fjella i midtre strok. Området på innsida av Vartdalsfjorden–Storfjorden, på bae sider av den nordvest–søraust-gåande Hjørundfjorden, er særmerkt av ville tindar som stuper rett i fjorden. Nett dette området har vorte omtala som det best utvikla alpine landskapet i Noreg (Follestad 1994: 4). Dei høgste toppane når 1600 moh. Men innanfor dette kjerneområdet for alpine former finst også tydeleg avrunda toppar og ryggar, og i grenseområda mot ytre og indre strok i sør og nord får relieffet gradvis eit meir bølgjande preg. Høgda på dei avrunda ryggene og toppane når berre unntaksvis 1000 moh., og berre sporadisk stikk det i dei nemnde grenseområda opp små felt med alpine former

Til indre strok høyrer dei områda av Sunnmøre som ligg aust for Sunnlyvsfjorden. Dei ytre og lågaste delane av området er prega av avrunda fjellformasjonar, nett som i ytre strok. Men dei alpine formene kjem att i dei indre og høgste delane av området, sjølv om dei ikkje er så store og samanhengande som i midtre strok. Topp høgdene stig nokolunde jamt, frå om lag 1400 moh. ytst i området til bortimot 2000 moh. inst i området.

Nedanfor vil eg freiste å vise korleis desse topografiske skilnadene speglar seg i namnsetjing på fjella i dei tre nemnde stroka av Sunnmøre. Men først vil eg vise nokre generelle trekk ved fjellnamna i området og drøfte nokre problem knytte til normering og namneval. Alt dette blir gjort med utgangspunkt i dei funna eg gjorde i hovudfagsoppgåva «Fjellnamn på Sunnmøre – Tolking og komparasjon» (Helset 2005), der alle dei 766 fjellnamna frå den delen av den topografiske hovudkartserien (N50) som dekkjer Sunnmøre, er tekne opp til nærmare drøfting.

FJELLNAMN PÅ SUNNMØRE

Namnematerialet

I den generelle stadnamnlitteraturen er det blitt hevda at ein stor del av fjellnamna er samansette. Mitt materiale støttar den generelle utsegna, i det heile 677 (88 %) av namna er samansette (*Kolåstinden*) og berre 89 (12 %) er usamansette (*Slogen*). Det er elles vanleg å rekne med at dei samansette namna jamt over er yngre enn dei usamansette namna. Resultatet ovanfor peikar då i retning av at dei fleste fjellnamna har ein relativt låg alder.

Dei samansette namna består av eitt eller fleire utmerksledd og eit hovudledd. Desse kan knytast i hop ved hjelp av ulike typar komposisjonsfuger. I mitt materiale er desse ledda knytte saman på fire ulike måtar. Det er ved 0-fuge

(*Ansokhornet*), s-fuge (*Aurdalsnibba*), e-fuge (*Bjørnenakken*) og a-fuge (*Botnaberget*). Av alle dei 766 fjellnamna har heile 480 (63 %) 0-fuge. 123 (16 %) har s-fuge, 64 (8 %) har e-fuge, medan berre 10 (1 %) har a-fuge. Resten av namna er som nemnt usamansette.

Heile 753 (98 %) av alle namna i materialet mitt har bunden form. Berre 13 (2 %) av namna har ubunden form. Dette er svært slående tal, og dei styrkjer påstanden om at dei fleste fjellnamna har ein etter måten låg alder, i det den etterhengde bundne artikkelen ikkje var fullt utvikla før på 1200-talet.

Dei aller fleste namn står i eintalsform. Slik er det også med fjellnamna i materialet, der så mykje som 714 (93 %) av namna har eintal, medan 52 (7 %) har fleirtal. Når innslaget av fleirtalsformer trass alt utgjer nær 7 % av det samla namnetilfanget, kan dette forklarast med at ein heil del fjellmassiv består av fleire toppar som då stundom får eit felles namn i fleirtalsform.

Relasjonsnamn utgjer ein relativt stor del av alt namnetilfang. Men fleire (Hovda 1967: 242, Stemshaug 1985: 84 og Helleland 1997: 51) har hevda at ein finn eit særleg stort innslag av relasjonsnamn i kategorien fjellnamn (*Kolåstinden*, *Rognestøyltindane*, *Vassdalstinden*). Påstanden byggjer nok dels på faktisk talmateriale, men like mykje på grunntesen om at dei yngre namna oftare er blitt danna i relasjon til andre namn enn dei eldre namna, samstundes som ein reknar med at storparten av fjellnamna er relativt unge. For å granske reliabiliteten i denne påstanden samanlikna eg mitt eige materiale m.a. med materialet frå eit anna hovudfagsarbeid (Engeset 1995) som handsama *alle* typar namn innanfor eit avgrensa geografisk område. I mitt eige materiale er så mange som 39 % av dei samansette namna relasjonsnamn, noko som utgjer heile 34 % av det totale namnetilfanget. I samanlikningsmaterialet er 30 % av dei samansette namna relasjonsnamn, noko som utgjer 22 % av det samla namnetilfanget. Samanlikninga tyder på at fjellnamna faktisk har eit særleg stort innslag av relasjonsnamn.

Fleire (Hovda 1967: 242 og Helleland 1997: 50 f) har hevda at fjellnamna som gruppe også har eit særst stort inventar av samanlikningsord – såkalla metonymisk namngjeving (*Fingeren*, *Sylen*, *Molaupssåta*). For å teste påstanden samanlikna eg mitt eige materiale med materialet frå andre namnesamlingar. Resultatet av denne samanlikninga var ikkje like eintydig som ved relasjonsnamna. Men når så mange som 69 av dei i alt 108 orda som i mitt materiale står åleine eller som hovudledd i samansetjingar, er samanlikningsord, kan ein iallfall ikkje avvise påstanden om at fjellnamn har eit stort inventar av samanlikningsord.

Normering

I lov 18. mai 1990 nr. 11 om stadnamn (§ 4) er det nedfelt to berande prinsipp for normeringa av stadnamn:

Dersom ikkje anna er fastsett i denne lova, skal det ved fastsetjing av skrivemåten av stadnamn takast utgangspunkt i den nedervde lokale uttalen. Skrivemåten skal følgje gjeldande rettskrivingsprinsipp for norsk og samisk.

Dette er to til dels motstridande prinsipp, sidan det ofte er store skilnader mellom «den nedervde lokale uttalen» og «gjeldande rettskrivingsprinsipp for norsk». For medan den lokale uttalen ofte har mange særdrag som er spesifikke for ein viss namnebrukarkrins (t.d. ei grend), er nynorsk ein slags fellesnemnar for ei rekkje dialektar frå store delar av landet, noko som inneber at nynorsken ikkje kan ta opp i seg alle særdraga frå dei ulike dialektane. Vidare seier lova at «når særlege grunnar talar for det, kan skrivemåten av stadnamn avvike frå gjeldande rettskrivingsprinsipp» (§ 4). I merknadene til § 4 i lova er slike særlege grunnar nemnde som «at skriftforma har vore lenge i bruk og er vel kjend og innarbeidd». På dette viset lyt ein ofte vege det eine prinsippet opp mot det andre før ein fastset skrivemåten av stadnamn.

No har ikkje desse til dels motstridande prinsippa ført til dei største konflikta i normeringa av fjellnamna. Det har vore langt større usemje om skrivemåten av namn frå andre namnekategoriar. I normeringa av fjellnamn på Sunnmøre har heller ikkje skiljet mellom gjeldande rettskriving innanfor nynorsk og bokmål skapt store konflikter, sidan Sunnmøre er eit kjerneområde for nynorsken. Men det at normeringa av fjellnamna ikkje har vore utsett for dei største protestaksjonane, tyder ikkje at det er uproblematisk å fastsetje skrivemåten av fjellnamna på Sunnmøre. I det følgjande freistar eg å kaste lys over nokre generelle problem ved normeringa av fjellnamn vist gjennom konkrete døme frå Sunnmøre.

Bunden eller ubunden form

Storparten av dei norske stadnamna, og då særleg naturnamna, er brukte i bunden form. Grunnen til dette er at det er bunden form som oftast er brukt i den nedervde lokale uttalen, som altså er det ein etter stadnamnlova og eldre føresegner skal ta utgangspunkt i ved fastsetjing av skrivemåten. Når ein i andre tilfelle har valt ubunden form, botnar det som hovudregel i eitt av to tilhøve:

- 1) Det er denne forma som *er* brukt i den lokale uttalen frå gammalt av og fram til i dag. Dette gjeld særleg gards- og bygdenamn som t.d. *Berg*, *Nes*, *Sørheim*, *Ullaland* og *Helset*. Mange av desse namna kan først attende til tidleg mellomalder, då den bundne artikkelen enno ikkje hadde festa seg som ein del av ordet.
- 2) Forma har lang skrifttradisjon (som altså er det andre hovudpunktet i lovverket), noko som i sin tur har ført til at ho i nokre høve har vorte vanleg

også i den lokale uttalen i nyare tid, særleg hjå yngre. Dette gjeld også hovudsakleg for gards- og bygdenamn som t.d. *Barstadvik(a)* og *Gurskøy(a)*. Nokre av desse formene skriv seg frå 1920-åra, då ubunden form vart valt i ein del kommunenamn, sjølv om dei før hadde vore skrivne i bunden form, t.d. i *Norske Gaardnavne*. Men mange av dei kan først attende til dansk skriftform, som i større grad nytta ubunden form i norske stadnamn.

Det er ikkje overraskande at det er innanfor dei nemnde namnegruppene ein finn flest namn i ubunden form. Mange av kulturnamna høyrer til det eldste namnesjiktet vårt, og dei vart mykje brukte i administrativ samanheng under hopehavet vårt med Danmark. Slik kan valet av den ubundne forma vere legitimt for ein del namn innanfor desse namnegruppene. Det same kan seiast om ein del naturnamn med høg alder og/eller lang skriftradisjon. Men når det kjem til vårt studieobjekt – dei sunnmørske fjellnamna – er bruken av ubunden form vanskeleg å forstå. For det første har det vore eit vanleg syn mellom stadnamngranskarar at dei fleste fjellnamna er relativt unge, sjølv om nokre få av fjellnamna truleg tilhøyrer det eldste namnesjiktet. Slik kan bruk av ubunden form i dei sunnmørske fjellnamna iallfall ikkje generelt forklarast ut frå argumentet om høg alder. For det andre medfører fjellnamna sin låge alder og tilsvarande låge prestisje at ein heller ikkje kan forklare bruken av den ubundne forma med skriftradisjonen frå dansketida. For det tredje er bruken av ubunden form framand i den nedervde lokale uttalen. Det er derfor påfallande at ein i N50-serien og i ein del litteratur finn namneformer som *Blåtind*, *Høgestind* og *Storetind*. Slik eg vurderer det, må opphavet til dei ubundne formene vere Kristofer Randers si bok *Søndmøre. Reisehaandbog*, som skriv seg heilt attende til 1890 og har kome ut i heile fire utgåver. I denne boka er nemleg dei fleste fjellnamna skrivne utan bunden artikkel. Det er i så tilfelle mykje uheldig at ein austlending på dette viset har skapt feil presedens for normeringa av fjellnamn på Sunnmøre, og at innfødde sunnmøringar har rekna han som påliteleg heimelsmann.

Eintal eller fleirtal

Dei aller fleste namn står i eintalsform. Når ein del namn likevel opptrer i fleirtalsform, botnar dette i at sjølve lokaliteten består av fleire einingar som blir oppfatta som ein einskap. Slik er det også med fjellnamna på Sunnmøre. Dei fleste toppane står for seg sjølve og har såleis fått namna i eintal. Men her og der finn ein fleire einskildtoppar som utgjer delar av eit større fjellmassiv, og då har det falle naturleg å gje heile dette fjellmassivet eit namn med fleirtalsform. Slik finn ein i N50-serien namn som *Kvistadjerringane* og *Rognestøyltindane*. Elles har ein også innarbeidde namn som *Sunnmørsalpane* og *Taffjordfjella*, som er samleomgrep på *alle* fjella innanfor eit større geografisk område.

I motsetnad til bruken av ubundne former er ein slik bruk av fleirtalsformer etter mitt syn heilt legitim etter stadnamnlova, først og fremst fordi dei er i bruk i den lokale uttalen, både mellom eldre og yngre brukarar.

Andre normeringsspørsmål

Når ein skal namnsetje lokalitetar som skal festast til eit kart, vil det ofte oppstå eit dilemma: Bør ein velje skriftformer som tek omsyn til den nedervde lokale uttalen, eller bør ein velje skriftformer som stemmer overeins med gjeldande rettskrivingsprinsipp for norsk? Dess lenger opp mot den nedervde lokale uttalen ein legg seg dess meir kulturhistorie vil ein fange opp. Men samstundes vil kartbiletet bli kaotisk om ein legg seg for nær opp mot den lokale uttalen, sidan ein då vil få eit konglomerat av ulike dialektar innanfor ein kartserie.

Sjølv innanfor det vesle geografiske området Kolås- og Rånahalvøya (i kommunane Ørsta, Sykkylven og Stranda), vil ein kunne høyre mange ulike uttalevariantar av namna. Dersom ein t.d. samanliknar uttalen av det mykje brukte grunnordet «tind m.» i bunden form eintal i ulike delar av dette området, vil ein høyre iallfall tre klart ulike variantar av utlyden, nemleg [tindŋ] – [tindjŋ] – [tindɪ]. Eit anna høgfrekvent grunnord, «horn n.», har minst to klart fråskilde vokalfonem i rotstavinga, nemleg [hɔŋ:]–[hɔj:]. Slik kan ein halde fram og finne større og mindre nyansar i uttalen av namna innanfor nokså små geografiske område. Det seier seg sjølv at ein ikkje kan freiste å gje att alle slike nyansar når namna skal få ei skriftform – iallfall ikkje på ein kartserie av typen N50. Derfor støttar eg at ein i desse tilfella konsekvent har nytta former som følgjer gjeldande rettskriving, slik som *tinden* og *hornet*.

Ut frå reglane i stadnamnlova (1990) burde det også vere greitt at ein namnset fjell med to ulike talemålsvariantar av eit grunnord når bae variantane ligg innanfor gjeldande rettskriving, slik ein har gjort det i tilfella *Gardnestua* – *Eidstuva*.

I attgjevinga av ordet «seter f.» har ein på N50-serien konsekvent nytta vokalen æ i fjellnamn av typen *Særetindane*. Dette samsvarar rett nok med den nedervde lokale uttalen i visse delar av Sunnmøre, men yngre brukarar vil nok helst nytte vokalen e, og innanfor gjeldande rettskriving på nynorsk heiter det også «seter». Ved neste revisjon bør ein slik vurdere å endre namn av typen *Særetindane* til *Setretindane*.

Eit tvilstilfelle finn vi i attgjevinga av grunnordet «hei f.». I N50-serien ser ein nemleg ulike former som *Austeliheida* – *Robbeheia*. Den siste forma er grei, for i det området som det aktuelle fjellet ligg (Stranda kommune), samsvarar den lokale uttalen av grunnordet med gjeldande rettskriving. Annleis er det med den første forma, der ein i normeringa har teke omsyn til at ein på Søre Sunnmøre uttalar «stungen d», sjølv om dette ikkje samsvarar med gjeldande

rettskriving i mange ord. Men også denne normeringa meiner eg kan forsvart med utgangspunkt i regelverket, sidan den stungne d-en står sterkt i målføret i dei områda han er nytta, og normeringa kan også seiast å vere innafør gjeldande prinsipp for å normere ord i norsk.

I attgjevinga av ordet *liten* (adj.) har ein på N50-serien derimot konsekvent nytta gjeldande rettskriving i fjellnamna på Sunnmøre, slik at ein får former som *Litledalshornet*, sjølv om dette slett ikkje samsvarar med den nedervde lokale uttalen. Av uttalematerialet som eg henta inn i samband med hovudfagsoppgåva mi, går det fram at det her heiter [liʃøðɑ:lshoɲə], noko som kunne ha lagt grunnlaget for normeringa *Lisjedalshornet*. Den siste skriftforma er nytta i fleire bøker som omhandlar fjella på Sunnmøre, og eg meiner at ein burde ha gjort det same på N50-serien.

Når det gjeld attgjevinga av bunden form av det høgfrekvente grunnordet *egg* f., har ein prioritert gjeldande rettskriving på kostnad av den nedervde lokale uttalen. I 59 av i alt 60 fjellnamn på *-egg* har ein såleis valt formene *-egga/-eggene* – utan å markere for palatalisering, trass i at Sunnmøre er eit kjerneområde når det gjeld palatalisering både av dentalar og velarar, slik at vi får uttaleformer som [jæi:thoɲə]–[stu:rəfjɛʌ] og [klok:sæçɔ]. Palatalisering av dentalar er ikkje vanleg å gje att i normert skriftspråk, og det har ein heller ikkje gjort i N50-serien. I nokre skriftlege kjelder er derimot palataliseringa av velarane markerte slik at ein får skriftformer som *Klokkseggja*. Men sidan dette korkje stemmer overeins med det normerte skriftspråket eller med uttalen til yngre brukarar, støttar eg dei normeringane som er nytta på N50-serien.

Val av namn ved parallellnamn

Ved å bruke andre kjelder enn N50-serien har eg funne heilt ulike namn på eitt og same fjell. I materialet har eg også funne døme på parallellnamn som peikar ut delar av eit større fjellmassiv. Ved å sjå nærmare på konkrete døme på slik dobbel namnsetjing vil eg freiste å kaste lys over moglege årsaker til at parallellnamn oppstår.

I Noreg har ein lang tradisjon for å regulere dei offisielle stadnamna, men både eldre føresegner (1933 og 1957) og den nye stadnamnlova (1990), som har lege til grunn for N50-serien, set søkjelyset på *skrivemåten* – og ikkje på *val* – av stadnamn. Det einaste punktet som direkte går på val av stadnamn, står i § 6-1 i føresegnene til lova av 1990. Der heiter det at «*Dei [namnekonsulentane] kan også gi råd i spørsmål om namnsetjing og elles svare på spørsmål om stadnamn og stadnamnbruk generelt*». Eg finn det merkeleg at ein kan lage ei eiga lov for stadnamn utan samstundes å gje retningslinjer for val av stadnamn, t.d. ved utarbeiding av offisielle kart av typen N50. Spørsmålet om ein fjelltopp skal få namnet *Nonshornet* eller *Fremste Nøvedalshornet*, er minst like enga-

sjerande og interessant som spørsmål om skrivemåten – *Nevedalshorn* eller *Nøvedalshornet*. Det er liten tvil om at mykje av den gamle namnetradisjonen med munnlege overleveringar frå generasjon til generasjon, gradvis vil forsvinne i ei tid då bygdene blir stendig meir avfolka og gamle driftsformer blir erstatta med nye. Dermed vil overleveringa av stadnamn i aukande grad skje gjennom lesing av kart (og bøker, som ofte følgjer karta), noko som i sin tur inneber at namneutvalet på karta vil ha ein monaleg innverknad på namnebruken i eit område.

Ein kartograf som skal namnsetje eit kartblad, står overfor to overordna problemstillingar når det gjeld namneutvalet. Sidan kartbladet skal innehalde mykje annan informasjon enn berre attgjeving av stadnamna, må han/ho for det første ta stilling til kva for lokalitetar som er store og viktige nok til å bli namnsette på kartet, og kva for lokalitetar som ikkje er det. For det andre må han/ho ofte velje mellom to eller fleire parallellnamn på den same lokaliteten. Som overskrifta peikar mot, er det denne siste problemstillinga eg har vist mest merksemd. Den første problemstillinga er mest aktuell i område med stor namnetettleik. For lokalitetstypen fjell er problemstillinga mindre aktuell, sidan det til vanleg er relativt stor avstand mellom dei einskilde namneobjekta. På det viset kan nemleg dei aller fleste fjella bli namnsette på kartet utan at det reduserer informasjonsverdien elles. Likevel kan det nemnast at på dei kartblada som dekkjer Kolås- og Rånahalvøya, har eg funne iallfall fire fjell som ikkje er namnsette på N50-serien, trass i at dei aktuelle lokalitetane har vel kjende namn i den lokale brukarkrinsen. Det er *Gullmorhornet*, *Raudfanntinden/Hellefjellet*, *Litlehornet* og *Bjønнатanna*. Dei same lokalitetane er dessutan namnsette på *Sunnmørsalpane Turkart* (Ugland IT Group 1999), som har same målestokk som N50-serien, utan eg kan sjå at dette har gått utover informasjonsverdien elles på dette kartet. Etter mitt syn burde derfor desse lokalitetane vere namnsette på N50-serien, kanskje med unntak av *Bjønнатanna*, som er ein mindre fjellformaasjon som er knytt opp mot fjellmassivet *Vellesæterhornet*.

Eit anna moment som vedkjem spørsmålet om kva for lokalitetar som er store og viktige nok til å bli namnsette på kartet, bør også nemnast her. Ikkje så reint sjeldan er det nemleg slik at eit fjellmassiv består av fleire separate toppar som innanfor den lokale brukarkrinsen er namnsette ved hjelp av ulike typar presiseringskonstruksjonar. Her på Sunnmøre nyttar vi fjellnamn som *Nordre Grøtdalstind*, *Midtre Grøtdalstind* og *Søre Grøtdalstind*, *Store Brekketind*, *Midtre Brekketind* og *Søre Brekketind*, og *Fremste Nøvedalshornet* og *Heimste Nøvedalshornet*. Alt dette er døme på det ein kan kalle innskrenkande presiseringskonstruksjonar (Haslum 1998: 79). Føremålet med desse er å skilje ut ein nærmare bestemt del av heilskapen. Problemet er at dei ulike namneobjekta/fjelltoppane ligg relativt nær einannan, slik at namnetettleiken lett blir så

høg at det går ut over informasjonsverdien elles om ein freistar å få med alle desse presiseringskonstruksjonane på kartet. Derfor er dei ofte, men ikkje alltid, erstatta med fleirtalsformer av typen *Grøtdalstindane* og *Brekketindane*.

Hovudproblemet når det gjeld namnsetjing av lokalitetstypen fjell, oppstår likevel når ein av omsyn til informasjonsverdien på kartet må velje mellom to eller fleire parallellnamn på den same lokaliteten. Vi skal no sjå nærmare på dette problemet ved å trekkje fram konkrete eksempel på parallellnamn frå utvalsområdet Kolås- og Rånahalvøya. Heile 21 av dei 85 kartfesta fjellnamna i dette området har eitt eller fleire parallellnamn, noko som tilsvarar om lag 25 %. Dette er truleg ein særst høg prosent samanlikna med andre namnegrupper. Hovudårsaka til dette er nok at lokalitetstypen fjell i større grad enn andre lokalitetstypar er blitt namnsett frå ulike ståstader, dvs. frå motståande grender og eventuelt også av sjøfarande. Når ein held dette saman med det faktum at det i eldre tider var liten eller ingen kontakt mellom grendene på grunn av dårlege kommunikasjonar, forstår ein at parallelle namn på den same lokaliteten har fått fotfeste innanfor ulike brukarkrinsar. Om ein ser på alle fjellnamna på Sunnmøre, vil ein oppdage ei rad ulike motiv bak namnsetjinga, særleg når det gjeld utmerkingsledda. I mange tilfelle er det då slik at motiva vil variere ut frå kva ståstad ein har i namngjevingssfasen. I det følgjande har eg lista opp dei motiva som etter mitt syn oftast er bakgrunnen for at parallellnamn oppstår.

1. Når utmerkingsleddet i fjellnamnet viser til lægje, er det opplagt at ståstaden i namngjevingssfasen vil vere avgjerande. Eit typisk døme på parallellnamn av denne typen er *Fremste Nøvedalshornet/Nonshornet*. Det første namnet blir brukt av innbyggjarane i grenda Follestaddalen, naturleg nok i kombinasjon med namnet *Heimste Nøvedalshornet* på nabofjellet. Namngjeving er her deiktisk. Innbyggjarane i nabogrenda Standal brukar det andre namnet, *Nonshornet*, med bakgrunn i at sola står over fjelltoppen ved nonstider – sett frå denne ståstaden.
2. Når utmerkingsleddet i fjellnamnet er danna av eit anna primærnamn, seier det seg sjølv at ståstaden i namngjevingssfasen kan vere avgjerande. På det viset kan ein få parallellnamn av typen *Langenestinden/Standalhornet*. Det første namnet er danna med utgangspunkt i skjergardsnamnet Langeneset, medan det andre er danna med utgangspunkt i gardsnamnet Standal.
3. Når utmerkingsleddet i fjellnamnet viser til ein eigenskap ved fjellet, kan også ståstaden i namngjevingssfasen vere avgjerande. På det viset kan ein få parallellnamn av typen *Breitinden/Standalhornet*. Eit fjell som ser breitt ut frå sjøen, kan sjå alt anna enn breitt ut frå ei grend under fjellet.
4. Eit anna motiv som relativt ofte gjev opphav til eitt av to eller fleire parallellnamn, er når utmerkingsleddet viser til eit kulturnamn, og då særleg til historiske personar og segner. *Molladalstindane* og *Ytstenestinden* ber også

gentivnamna *Randers' topp*, *Mohns topp* og *Slingsbys topp* etter historiske personar som alle har gjort Sunnmørsalpane kjende. (Opphavleg var det forresten mest truleg C. W. Patchell som namnsatte desse toppane. Han kalla dei *Aslaug*, *Hjørdis* og *Solveig* etter døtrene til den lokale bonden Ingebrigt Kolaas, men desse namna slo aldri gjennom.) Også den nordlegaste av Moladalstindane har to parallellnamn som båe moglegvis har sitt opphav i eit mannsnamn, nemleg *Ramoen*, som opphavleg var brukt lokalbefolkninga på Vartdalstranda og av dei sjøfarande, og *Jønshornet*, som opphavleg var brukt av folk på austsida av Hjørundfjorden, og som no vel er det mest vanlege. Elles kan eg nemne at *Grøtdalstindane* (eigentleg *Søre Grøtdalstind*) også ber namnet *Supetinden* etter ei segn om Svartedauden.

5. Eit motiv som ofte gjev opphav til ein bestemt type parallellnamn, er når ein snevrare brukarkrins med tilhald i nærleiken av det aktuelle fjellet nyttar avstytt namn – ofte kalla nærnamn. Det kartfesta namnet *Staven* er egentleg eit nærnamn brukt av ein snevrare brukarkrins på Trandal. Dei fleste innbyggjarane i distriktet vil heller bruke namnet *Nes-Staven/Nesstaven*. Eit anna døme på denne typen parallellnamn finn vi i samband med eit av dei mest vidgjetne fjella i heile Sunnmørsalpane: *Kolåstinden*, som av nokså mange iallfall i ein del samanhengar berre blir kalla *Tinden*.

Med desse momenta og ei drøfting av Haslum (1998) som utgangspunkt, har eg undersøkt i kva grad kartografen har gjort dei rette vala når han skulle kartfeste fjellnamna på Kolås- og Rånahalvøya. Konklusjonen er at kartografen i hovudsak har gjort gode val i kartfestinga av fjellnamna på Sunnmøre, særleg når ein tek omsyn til dei heller vage retningslinjene ein finn på dette feltet i den karttekniske litteraturen og til det faktum at ein kartograf trass alt skal namnsetje objekt innanfor store geografiske område som det kan vere vanskeleg å skaffe seg detaljerte kunnskapar om. Likevel må det strekast under at det er gjort eit par uheldige val.

Samanhengen mellom formasjon og namn

Avslutningsvis skal vi sjå nærmare på samanhengen mellom fjellformasjonar og namnsetjing. I hovudfagsoppgåva mi har eg samanlikna den appellative tydinga og den propriale bruken av dei fem mest brukte grunnorda i fjellnamna på Sunnmøre. Når det gjeld orda *fjell*, *nibbe/nipe* og *tind*, finn eg høg grad av samsvar mellom appellativ tyding og propriar bruk, sjølv om det også her finst unntak. Når det gjeld orda *egg* og *horn*, er samsvaret ikkje like eintydig.

Resultatet av granskinga viser at mange av fjellnamna har ein stor grad av stabilitet i tydingsinnhaldet. I namngjevarens medvit er det skilnad på eit *fjell* (som berre har nokre heller lause kjenneteikn) og ein *tind* (som så å seie gjer krav på visse karakteristiske kjenneteikn). Med dette som utgangspunkt kan vi

no sjå nærmare på påstanden om at dei ovanfor skildra topografiske skilnadene speglar seg i namnsetjing på fjella i dei tre ulike stroka av Sunnmøre. Meir presist lyder påstanden slik:

Skilnadene i høgd og form på fjella i ulike strok av Sunnmøre blir spegla i fjellnamna: at grunnorda i ytre strok i hovudsak har tydingar for låge og avrunda former, at grunnorda i midtre strok i hovudsak har tydingar for høge og alpine former, og at grunnorda i indre strok i hovudsak har tydingar for høge og avrunda former, sjølv om ein også her finn alpine former.

Premissen er at 58 % av alle grunnordförekomstane er å finne i midtre strok, medan vi finn 25 % i indre strok og 17 % i ytre strok.

Gjennomgangen av dei fem grunnorda viser klart og tydeleg at det er liten eller ingen samanheng mellom høgdene på fjella og grunnorda som knyter seg til dei. Eit *horn* kan vere lågt, høgt eller ein stad midt imellom. Det same gjeld dei andre grunnorda, kanskje med unnatak av *tind*, som kan hende ber i seg eit krav om ei viss høgd over havet.

Derimot syner den same gjennomgangen mest like klart og tydeleg at det er ein samanheng mellom formene på fjella og grunnorda som knyter seg til dei. Særleg markante er utslaga når vi ser på karakteristiske grunnord, men også for dei meir nøytrale grunnorda finn ein korrelasjon mellom topografi og tyding.

Grunnordet *horn* står i særstilling på to måtar. For det første er det dette grunnordet som har klart høgst frekvens både på Sunnmøre sett under eitt og innanfor kvart av dei tre stroka av landsdelen, og på det viset kunne det ha vore godt eigna til å kaste lys over samanhengen mellom topografi og tyding. Men for det andre har det eit todelt, innbyrdes motstridande tydingsinnhald, nemleg den spisse delen av eit dyrehorn versus heile dyrehornet, som er avrunda. Dette gjer at *horn* er lite eigna når vi skal drøfte samanhengen mellom fjellformer og namn i ulike delar av Sunnmøre.

Grunnordet *egg* har ikkje på same viset eit innbyrdes motstridande tydingsinnhald som *horn*, men også dette ordet ser ut til å ha eit noko fleirtydig innhald i namnesamanheng, noko som gjer det vanskeleg å bruke rein statistikk på det. Om ein likevel gjer det, samstundes som ein legg til grunn at dette grunnordet trass alt har ei tyding som går i retning av noko kvast, stemmer det bra at ein finn berre vel 5 % av alle namna på *egg* i det avrunda fjell-landskapet i ytre strok. Noko meir overraskande er det at heile 43 % av alle namna på *egg* er lokaliserte til indre strok, som i hovudsak er kjenneteikna av eit avrunda fjell-landskap. Men dette ser ut til å botne dels i at ein i dette området faktisk også finn ein god del meir kvasse fjellformasjonar, og dels i at ein her har operert med ei litt anna tyding av ordet *egg* – iallfall i namnesamanheng.

Grunnorda *nibbe/nipe* er langt meir eintydige med omsyn til tydingsinnhald

enn både *horn* og *egg* – ikkje minst om vi ser på namnebruken. På det viset er desse orda godt eigna til å kaste lys over samanhengen mellom topografi og tyding, sjølv om dei har litt låg totalfrekvens. Når ein legg til grunn at desse orda inneber ei tyding i retning av noko bratt, gjerne overhengande og kvast, er det ikkje overraskande at berre vel 7 % av alle namna på *nibbe/nipe* er lokaliserte i det avrunda fjell-landskapet i ytre strok. Noko meir overraskande er det at vel 38 % av namna på *nibbe/nipe* er lokaliserte til indre strok, som i hovudsak er kjenneteikna av eit avrunda fjell-landskap. Men også dette ser ut til å botne i at ein i dette området faktisk også finn ein god del meir kvasse fjellformasjonar. Ser vi derimot på frekvensen i tre utvalde og typiske delområde for orda *nibbe/nipe*, talar nemleg statistikken sitt tydeleg språk idet heile 54 % av alle desse namna er lokaliserte til det typisk alpine fjell-landskapet på Kolås- og Rånahalvøya.

Med dette står vi att med dei to grunnorda som etter mitt syn er best eigna til å kaste lys over samanhengen mellom topografi og tyding: *tind* og *fjell*. Grunnordet «tind» er nokså eintydig med omsyn til tydingsinnhald, og det har ein etter måten høg totalfrekvens. Når ein legg til grunn at dette ordet inneber ei tyding i retning av noko spist og kvast, er det ikkje overraskande at heile 75 % av alle namna på *tind* er lokaliserte til midtre strok, medan 21 % av dei er lokaliserte til indre strok og berre 4 % til ytre strok.

Grunnordet *fjell* har eit noko vidare tydingsinnhald enn *tind*, men generelt blir det mest brukt om avrunda fjellformasjonar, ved sida av det også kan bli brukt som eit slags samleomgrep på område som ligg relativt høgt over havet. Samstundes har det ein relativt høg totalfrekvens i mitt materiale. Med dette som utgangspunkt er det ikkje overraskande at så mykje som 15 % av alle namna på *fjell* er lokaliserte til ytre strok og 37 % til indre strok, medan 47 % av dei er lokaliserte til midtre strok.

Slik kan vi hevde at det er hald i påstanden om at dei topografiske skilnadene i dei ulike stroka av Sunnmøre typisk speglar seg i namnsetjing på fjella i det same området, sjølv om det finst ein del unnatak frå regelen.

Litteraturliste

- Engeset, R. 1995: *Stadnamn frå Hovdebygda på Sunnmøre*. Universitetet i Bergen 1995 [Uprenta hovudfagsoppgåve].
- Haslum, V. 1998: Mellom språkvitenskap og kartografi. Noen problemstillinger og avveiningar knyttet til kartografisk navnebehandling. *Namn og Nemne* 15, 75–92.
- Helleland, B. 1997: *Fjellnamn. Norsk stadnamnleksikon* (red. J. Sandnes og O. Stemshaug, 4.utg.), 49–53. Oslo.
- Helset, S. J. 2005: *Fjellnamn på Sunnmøre – Talking og komparasjon*. Universitetet i Oslo [Upublisert hovudfagsoppgåve].

- Hovda, P. 1967: *Naturnamn. Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingtid til reformasjonstid* (red. F. Hodnebo). Oslo.
- Foldal, K. M. 2001: *Botnar på Sunnmøre. Morfometrisk kartlegging – morfologisk tolking*. Universitetet i Bergen [Upublisert hovedfagsoppgåve].
- Follestad, B. A. 1994: 1. Berggrunn og landformer, i Follestad, B.A., Larsen, E., Blikra, L. H., Longva, O., Anda, E., Reite, A. og Aa, A. R. 1994: *Løsmassekart over Møre og Romsdal fylke – Beskrivelse*. Norges geologiske undersøkelse, Skrifter 112, 3–6.
- Randers, K. 1962 [1890]: *Sunnmøre* (4. utg.). Ålesund.
- Stemshaug, O. 1985: *Namn i Noreg*, 3. utg. Oslo 1985.
- Strøm, H. 1762: *Physisk og Oeconomisk Beskrivelse over Fogderiet Søndmør, beliggende i Bergens Stift i Norge I. Sorøe*.

Hva betyr øynavnet *Tranøya*?

Av Kjell Furuset

In Norway, Tranøya is a common island name. Traditionally, the name has been interpreted to be derived from trana = crane, but all Tranøya islands are located along the west coast of the country where cranes are rare and never breed. In addition, linguistic considerations make the interpretation unlikely. Instead, the name may be derived from an ancient word traner = cranberries. If this is correct, the name will be comparable to a considerable number of other island names derived from the use of the vegetation of the islands.

Navnet *Tranøya* forekommer mange steder langs kysten. Best kjent er *Tranøya* i Troms, men vi finner også samme navn i Hamarøy, Lurøy, Dønna, Alstahaug, Bjugn, Smøla og Fitjar. I tillegg kommer navn som *Tranholmen*, *Tranvikan*, *Tranmyra*, *Tranåsen* osv. Men hva betyr egentlig navnet? Folkelige forklaringer som at navnet kan ha sammenheng med trankoking, kan vi i hvert fall se bort fra. Tran er et forholdsvis nytt ord i norsk, og mye yngre enn øynavnet.

Avledet av *trane*?

Tradisjonelt har navnet vært satt i forbindelse med fuglen trane (Rygh 1897–1936, Sandnes og Stemshaug 1976). Traner er imponerende fugler som inngår i mange stedsnavn, men de foretrekker avsidesliggende fjellmyrer langt inne i landet. Dermed ligger de fleste *Tranøyene* utenfor artens hekkeområder. Riktignok kan fuglen ha hatt større utbredelse tidligere, men noen kystfugl har nok trane aldri vært.

Heller ikke språklig virker tolkningen særlig overbevisende. Det gamle navnet på fuglen var *trana* (f.), og svake hunkjønnsord beholder gjerne endevokalen i sammensetninger. Dermed får vi navn som *Tranatjønning* (Verdal), *Tronnotjønna*

(Meldal) og *Tranamyrane* (Hol), der fuglenavnet inngår i lokale former som *trana* eller *tronno*. Tilsvarende former er ikke kjent for noen av Tranøyene.

Tranebær

Sjøl vil jeg tolke førsteleddet som det gamle bærnnavnet *traner* = tranebær. «Traner: et slags Bær saa kaldede» skriver Knud Leem i sin samling av norske ord og uttrykk fra 1740-åra (Hannaas 1923). I dag er dette navnet for lengst gått av bruk, men har overlevd i gamle uttrykk som *transur* og *tranande sur* (= svært sur; Norsk ordbok, setelarkivet). Som kjent kan tranebær være meget sure før de har fått frost.

Her til lands har vi to arter tranebær, stortranebær *Oxycoccus palustris* og småtranebær *Oxycoccus microcarpus*, men artsforskjellene er små og folketradisjonen skiller ikke mellom dem. Begge vokser på myr over store deler av landet. I likhet med øynavnet, har også bærnnavnet vært forklart med fuglen trane, men det er ikke riktig. *Tranebær* er en misforstått etymologisering av *tranbær*, som igjen er sammensatt av det gamle bærnnavnet *traner* (Furuset 2011).

Tranebær har vært et ettertraktet bær og inngår i mange stedsnavn, som *Tranbærmyra*, *Tranbærtjørna*, *Tranbæråsen* osv. (Statens kartverk, Norgesglasset). Det eldste kjente navnet av denne typen er *Tranbera myre* som er nevnt i en grenseoppgang fra Råde (Østfold) fra 1404 (*Diplomatarium Norvegicum* 7: 345). Mye tyder på at *Tranøya*, *Tranholmen*, *Tranmyra* osv. kan være navn av samme type, bare med den gamle formen *traner* i stedet for *tranbær*. Dermed kommer *Tranøya* i samme kategori som *Bærøya*, *Laukøya*, *Ramsøya* og andre øynavn som forteller om bruk av plantelivet på øyene.

Thrandøenn

Et annet forhold som peker i samme retning, er de gamle skrivemåtene *Thrandøenn* (= *Tranøya* (Hamarøy); 1567) og *Tranduigh* (= Tranvikan (Hitra); 1590) (Rygh 1897–1936). Fuglenavnet har aldri vært skrevet på denne måten, derimot kjenner vi ei rekke gamle danske stedsnavn der plantenavnet har vært skrevet som *trandbær* (*Trandber holm* (1531), *Trandbær Moose* (1774), *Trandbær Skift* (1774) osv.; *Danmarks Stednavne* 1922). Det tyder på at *traner* også kan ha hatt formen **trander* som *trandbær* er avledet fra. Det kan være denne formen som har blitt til *tranter* eller *trenter* (= tranebær) i Østfold (Aasen 1860, Høeg 1974) og *tränter* i Bohuslän, Dalsland og Värmland. Mens *Tranmyra* er vanlig stedsnavn i Norge, er *Träntemyren* og *Träntemossen* vanlige stedsnavn i Bohuslän (Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län 1923).

Rygh (1897–1936) fører førsteleddet i *Tranby* (gammelnorsk: *Trandabýr*) i Lier tilbake til ei ordgruppe som i substantiv har grunnbetydning «noe rundt» og i verb «trille, rulle», og antyder at det kan være et forsvunnet elvenavn. Samme navn

forekommer imidlertid flere steder på Østlandet, og alle kan neppe inneholde samme forsvunnete elvenavn. Grunnbetydningen «noe rundt» kan imidlertid være riktig. Mye tyder nemlig på at bærnavnet *traner*, *trenter* kan føres tilbake til samme ordgruppe og tolkes som «bær» (Furuset 2011). Andre ord med samme grunnbetydning er *tran* (fra tysk *Tran* = dråpe; egentlig «dråpe som kokes ut av fett») og *omtrent* (fra nedertysk *trent* = runding, omkrets).

Tranebær på Tranholmen

Hvis Tranøyene har navn etter tranebær, ville det være interessant å undersøke om det ennå vokser tranebær her. Men øyene ligger spredt, og å undersøke alle, ville være en omfattende oppgave. I stedet har jeg nøyd meg med å undersøke Tranøya, Tranholmen og Tranvikan på Trøndelagskysten.

Tranøya i Bjugn ligger i kort avstand fra fastlandet. Øya har vært bebodd siden 1700-tallet, og de laveste partiene er oppdyrka til eng. Dermed kan mye myr ha blitt borte. Fremdele står enkelte myrpartier igjen, men her er det ikke mulig å finne tranebær i dag.

Tranholmen og Tranvikan ligger i Hitra kommune. Ellers på Hitra er det lite tranebær, men her vokser det tranebær begge steder. I Tranvikan måtte jeg riktignok leite litt, men på Tranholmen var det mye. Holmen ligger like utenfor det gamle kommunikasjonsenteret Sandstad og brukes i dag som husdyrbeite. Her er det grunne partier med myr der det vokser rikelig med småtranebær. På de store myrene nord for Sandstad mangler derimot arten helt. Det gir god mening til navnet. Hadde *traner* vært like vanlig over alt, ville det ikke vært noen grunn til å kalle holmen etter bærene.

Litteraturliste

- Danmarks Stednavne. 1922. 3–7: *Søndejske stednavne*. Institut for navneforskning, Kbh.
Diplomatarium Norvegicum. 1847–1995. Christiania.
 Furuset, K. 2011: Hva betyr plantenavnet tranebær? *Blyttia* 69:168–172.
 Hannaas, T. 1923: *Professor Knud Leems norske maalsamlinger fraa 1740-aari*. Kristiania.
 Høeg, O.A. 1974: *Planter og tradisjon*. Universitetsforlaget, Oslo, Bergen, Tromsø.
Norsk Ordbok, setelarkivet (u.d.). Lastet ned 12/3 2012 fra <http://www.edd.uio.no/perl/search/search.cgi?tabid=436&appid=8>
Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län. 1923. Stockholm.
 Rygh, O. 1897–1936: *Norske Gaardnavne*. Kristiania.
 Sandnes, J. og Stemshaug, O. 1976: *Norsk stadnamleksikon*. Det norske samlaget, Oslo.
 Statens kartverk, Norgesglasset (u.d.). Lastet ned 12/3 2012 fra <http://kart.statkart.no/adaptive2/default.aspx?gui=1&lang=2>
 Aasen, I. 1860: *Norske Plantenavne*. Særtrykk av Budstikken 1, 1860.

Abbor-, Åbor- og Tryte- i navn på tjern

Av Ragnvald Lien

The fish perch (Perca fluviatilis L.) is a common freshwater species in south eastern parts of Norway. 'Abbor' or 'åbor', etymologically similar to the Danish 'aborre', are literary names as well as local names in the southeastern counties (Hedmark, Oppland, Akershus and Østfold).

In the counties Aust-Agder, Telemark and Buskerud 'tryte', with an Old Norse origin, is the local and traditional name. The article concludes how the frequency of the word 'tryte' diminishes in the eastern areas of use. One obvious reason is the competition with the literary name 'abbor/åbor'.

Fiskenavnet *abbor/åbor* har gitt navn *til* mange tjern, spesielt på de østlige deler av Østlandet. *Tryte* brukes som navn på den samme fiskearten i de vestlige deler, i Buskerud, Telemark og Aust-Agder. Ringerike og Krødsherad ligger i overgangen, og på grensen mellom disse kommunene ligger *Tryterud*, et bostedsnavn. *Trytetjern* er det to av, og garden ligger midt imellom. Slektsnavnet *Tryterud* er sjeldent, men noen bosatt i Ringerike bærer navnet. *Tryte* som navn for fiskearten *abbor* brukes fortsatt i Krødsherad, men synes å være gått ut av bruk i Ringerike kommune.

I artikkelen blir det gjort en avgrensning av områdene med *Abbor-/Åbor-* og *Tryte-* i navnsetting av tjern. Som verktøy er brukt Statens kartverks sentrale stedsnavnsregister og søkemuligheten i *Norgeskart.no*. Fiskeslaget er spesielt knyttet til tjern, og for å få et inntrykk av fordelingen av navnene i dialektene, har navn med *-tjern* blitt brukt. Siden *tjern* kan skrives på mange forskjellige måter, er søkeordet *-tj* egnet for å dekke alle former.

BIOLOGI

Abbor (*Perca fluviatilis* L.) er en svært tilpassningsdyktig fiskeart, og den klarer seg selv i sure småtjern. Jensen (1968: 2) skriver: «Det er rent utrolig hvor mange mer eller mindre isolerte småvann og tjern den har tatt i besittelse. Til slike steder er den nok som regel hjulpet av mennesker.» Det ligger i hans beskrivelse at abborren var god å ty til som «matauk» og at den derfor har fulgt menneskene i deres bosetting og bruk av utmarka.

Abborvann forbindes først og fremst med små, næringsfattige skogtjern på Østlandet og lavereliggende områder på Sørlandet. Abborren er en østlig innvandrer og har bredt seg fra Østlandet til Sørlandet litt vest for Lindesnes. Ellers er den i Norge å finne i noen få vann i Nordland og Troms og i det meste av Finnmark (Christiansen 1972: 141).

Spredningen til Sør-Norge fra øst skjedde mest sannsynlig via den baltiske israndsjøen for 10–11 000 år siden (Økland og Økland 1999: 55). Innvandringen til Nord-Norge kan ha skjedd omtrent samtidig, også her fra øst. Økland og Økland (1999: 160) plasserer abbor blant Østlandet–Finnmark-fiskene, og i Finnmark er den særlig å finne på Finnmarksvidda og i Sør-Varanger. De eneste fylkene hvor fiskearten mangler er i Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal og i Nord-Trøndelag.

ETYMOLOGI

Abbor, etymologisk lik da. *aborre* og glsv. *agborre*, forklares som sammensatt av *ag* og *borre* (Falk og Torp 1903–06: 7, Bjorvand og Lindeman 2007: 23). *Ag* betyr *pigg*, og den forreste ryggfinnen hos fisken har stive piggestråler. Gjellelokkene har også pigger og bakre gjellelokk stikker ut i en kraftig pigg (Jensen 1968: 1). Etterleddet *borre* tilsvare det norske «blomsterhode med mothaker» (Bjorvand og Lindeman op. cit.) og har samme hypotetiske grunnform som det tyske navnet på fiskearten, *Barsch*.

Abbor er ukjent i norrønt (Bjorvand og Lindeman op.cit.) og Myrvoll (2006: 197) er klar på at formen *abbor* må komme fra dansk. Myrvoll (2006: 198) problematiserer rundt uttaleformen *åbor*, som også er tatt opp i skriftspråket som likeverdig med *abbor* (Landrø og Wangenstein 1986: 1). Siden framlyd *å-* er den dominerende i dialektene, diskuterer Myrvoll (op.cit.) muligheten for at det finnes en lignende norrøn form, men konkluderer med at det er et lånord uten noen klar norrøn opprinnelse.

Tryte forklares av Falk og Torp (1903–06: 922) med den tykke, klumpete formen slik kroppen kan se ut ettersom fisken er flattrykt fra sidene. Særlig stor abbor er så høy over ryggen at den ser ut til å ha pukkel (Jensen 1968: 1). Falk og Torp (1903–06: 719) sammenligner med plantenavnet *skintryte* eller *blokkebær* (*Vaccinium uliginosum* L.). Den oppsvulmede formen finnes som forklaring på *trut* m. og verbet *trutne* (Falk og Torp 1903–06: 921).

Indrebø (1933: 198) mener at *tryte* henger sammen med *trut* på den måten at munnen på abboren er stor sammenlignet med ørretens. Indrebø (op.cit.) bruker Torp (1919) som kilde, og det kan være uklart om Falk og Torp (1903–06) mener at det er abborens kropp som er tykk og klumpete, eller om det er munnpartiet på fisken. Sett i forhold til ørreten, som forekommer i flere vann sammen med abbor, er det først og fremst abborens korte og butte kroppsform som slår en.

NAVN PÅ TJERN MED *TRYTE*-

For å lete opp navn med sammensetning *Tryte*- og *tjern/tjerna/tjørn/tjørna/tjenn/tjenna/tjønn/tjønna/tjønne/tjernan*, kan en søke på Statens kartverks sentrale stedsnavnsregister. Da kommer også kommunenavnet opp, og det er grunnlaget for følgende tabell:

Fylke	Antall kommuner med <i>Trytetj-</i>	<i>Trytetj-</i> forekomst i % av alle kommuner i fylket
Telemark	13	72
Buskerud	11	48
Aust-Agder	4	27
Vestfold (Lardal)	1	7
Oslo og Akershus (Nannestad)	1	4

Trytetj- forekommer i fem fylker og hyppigst i Aust-Agder, Telemark og Buskerud. Totalt finnes navnet i 30 kommuner. Venås (2002:405) oppgir *Tryte*- som førsteledd i 36 navn i Telemark og av disse 35 med forskjellige skrivemåter av *-tjønn* som siste ledd i 11 kommuner. Venås (op.cit.) har ikke med registrering fra Bamble og Tinn kommuner. Indrebø (1933: 197) oppgir at *Trytetjern* er et svært vanlig navn i Buskerud og at det er notert omkring 40 steder. Spesielt nevner han Hallingdal fra Gol til Krødsherad, Numedal fra Nore til Sandsvær og Sigdal imellom disse dalene. Ellers tar han med et par navn fra Modum på grensen mot Sigdal og ett eksempel fra Skoger (nå Drammen kommune).

NAVN PÅ TJERN MED *ABBOR-/ÅBOR-*

Tilsvarende kan en søke på *Abbor-/Åbor/Åbbor/Åbbår-* og sammensetningen *tjern/tjerna/tjørn/tjørna/tjenn/tjenna/tjønn/tjønna/tjennet/tjernet/tjønnnet*. Opp-telling gir følgende tall: (se neste side)

Abbor/Åbor/Åbbor/Åbbårtj- finnes i 50 kommuner, og er spredd på flere fylker enn *Tryte*-. Venås (1987:96) nevner *Abbor/Åbor-* som førsteledd i 76 innsjønavn fra Hedmark. Vanlig endelse er *-tjørna/-tjernet* og han har med 16 kommuner med første ledd *Abbor-/Åbor-*. Indrebø (1924:1 f.) fant *Aaborr-* 22 ganger i Opp-

Fylke	Antall kommuner med <i>Abbor-/Åbor-/Åbbor-/Åbbårtj-</i>	<i>Abbor-/Åbor-/Åbbor-/Åbbårtj-</i> forekomst i % av alle kommuner i fylket
Oppland	17	65
Hedmark	14	64
Oslo og Akershus	10	43
Østfold	6	23
Buskerud	4	19
Finnmark (Sør-Varanger)	1	5
Sør-Trøndelag (Roros)	1	4

land, derav *-tjernet/tjørni* 15 ganger. En variant i Nord-Aurdal er *Øbbertjednet*. Indrebø (1933: 1) oppgav *Aabbortjern(et)* 12 steder i Buskerud (Øvre Eiker, Modum, Ringerike og Hole kommuner).

Det er flere muligheter for å finne navn dersom en også åpner for å søke på *Abbor-/Åbor-* med andre sisteledd. Det er da nødvendig å vurdere det geografiske stedet i forhold til fiskeartens utbredelse. Ut fra forekomsten av fiskearten skulle en vente flere navn på *Abbor/Åbor-* i Troms og Finnmark. Det er noen tilslag på *-vatnet*, men ellers dominerer samiske navn. I Karlsøy, Troms finnes *nordre* og *søndre Åborsneset*, med en helt annen betydning da det har sammenheng med *åbor* (eldre *aaburd* m) brukt om steinrøys eller steinhop til båtfeste (Aasen 1873: 28). *Åborneset* har flere tilslag i Nordland, og *Åboreneset* i Solund i Sogn og Fjordane finnes i et fylke uten fiskeslaget. Også disse navna har bakgrunn i betydningen 'båtfeste'.

FORDELING AV NAVNENE MELLOM KOMMUNENE I BUSKERUD

Med unntak av at både *Trytetjern* og *Åbortjern* finnes i Nannestad kommune i Akershus fylke, er Buskerud det eneste fylket som har begge former. Tabellen viser funn for Buskerud med kommunene satt opp fra vest mot øst: (se neste side)

De eneste kommunene med begge navn er Modum og Ringerike.

ABBOR-/ÅBOR/ÅBBORTJ- I MODUM OG RINGERIKE

Aabbortjern er det forekomst av på Øst-Modum, øst for Tyrifjorden og Drammenselva.

Øst i Ringerike finnes *Åbortjern* flere steder, spesielt øst for Sperillen og Tyrifjorden (på Krogskogen).

Indrebø (1933: 1) skriver om et funn vest for Sperillen i Ådal i en kilde fra 1743: «'Aborkjernet' kallast 1743 ei tjørn med avlaup gjennom Strande-elvi.» Kilden er Palludan (1745) som skriver (sitert i Røgeberg 2005: 57): «Strandeevlen af nord-

Kommune	Kommunen har navn med <i>Trytetj-</i>	Kommunen har navn med <i>Abbor-/Åbor/Åbbortj-</i>
Nore og Uvdal	X	
Rollag	X	
Flesberg	X	
Kongsberg	X	
Gol	X	
Nes	X	
Flå	X	
Sigdal	X	
Krødsherad	X	
Øvre Eiker		X
Drammen	X	
Modum	X	X
Ringerike	X	X
Hole		X

vesten som tager sin opprindelse i et vand ved navn Aborkiernet, beliggende omtrent en mil oppe i aasen [...].» Det er mulig at Palludan mener *Fisketjenn*, det største vannet i vassdraget. Wiel (1743) skriver (sitert i Røgeberg 2005: 121): «Ved gaarden Strande falder ud Strandeelven som begynder i nordvæst paa aassen i nogle smaae myhrkiern, hvoraf en kaldes Fanteputten og har abor, og derfra løper i Spirilden.» Indrebøs kilde (Palludan 1745) er noe tvilsom, og dette bekreftes av Gudbrand Viker (f. 1938, pers. medd. 2011) som ikke kjenner til *Åbbortjern* i Strandeelvas (= Tossevikelvas) vassdrag.

Inn for Hjelle på Ask på Ringerike, men vest for Tyrifjorden, finnes også navnet *Åbbortjern*.

Indrebø (1933: 1) oppgir et *Aabbortjern* på Holleiaspira, på grensen mellom Ringerike og Modum. Angivelsen er usikker da den ikke er kjent lokalt (Elling Stigsrud f. 1925 og Arne Åsmund Kristiansen, f. 1957, begge pers. medd. 2011) eller angitt på kart. Belegg for bruk av navnet *åbor* i Soknedalen er *Åbbortjernet* på Rognlihøgda nord for dalen.

TRYTETJ- I MODUM OG RINGERIKE

I Modum finnes *Trytetjern* vest for Simoa mot Sigdal. Ringerike har også *Trytetjern* i den vestre delen på grensen mot Krødsherad, som nevnt i innledningen. Erling Langvandsbråten (1921–2012, pers. medd. 2011) bodde ved Blikrudlang-

vannet i Soknedalen på Ringerike på grensen mot Krødsherad. Han mente at *tryte* ble brukt om fiskeslaget i Blikrudlangvannet, men at navnet var gått ut av daglig tale. Han refererte til *Tryteberget* som blir brukt om en fiskeplass i vannet sørvest for garden Blikrud og til *trytekjerr*, som ble lagt ut som gyteplass for abbor slik det er beskrevet av Mørch (1976: 399).

Trytetjern på Heierenåsen ytterst i Soknedalen, Ringerike, ligger bare fem kilometer nord for *Åbortjern* ved Ask, vest for Tyrifjorden. Elling Stigsrud (pers. medd. 2011), født på Sandaker under Haukedalen sentralt i Soknedalen, Ringerike, kjenner imidlertid ikke navnet *tryte* for *abbor*.

Gert Falchs ordliste fra 1744 omfatter både Eger, Modum og Sigdals sorenskriveri og har med «*Tryde: kaldes Een liden Abor-Fisk*» (Hunstadbråten 1994: 352 og Røgeberg 2005). I Krødsherad er *tryte* det mest brukte navnet ifølge Mørch (1976: 397).

Lyse (1976: 255) oppgir kun *åbor/åbbår* som navn fra Steinsfjorden/Tyrifjorden. Han har med *tryte* i ordsamlinga, men det er i betydningen *trut*: «*Høll tryta på dei!*» Hunstadbråten (1994) nevner heller ikke *tryte* for Modum, men *åbor*, *åborkrugg* og *åborpinne*, de to siste med betydningen «*liten abbor*».

TRYTERUD

Tryterud som bruksnavn er sjeldent, og søk på *Norgeskartet.no* gir bare fire tilslag, tre i Buskerud og ett i Oppland:

- 1) *Tryterud* på østsiden av innsjøen Eikeren i nåværende Øvre Eiker nær grensen til Hof i Vestfold. Garden er gammel og finnes omtalt i 1468. *Tryterudelva* danner grensen mot Vestfold og renner ut i Eikeren. Elva er skrevet med dette navnet i 1542, men NG mener at elva opprinnelig het *Tryta* og at garden har navnet etter elva. NG oppgir at *tryta* er et gammelt norsk navn for *abbor*. Like oppe på åsen, men geografisk beliggende i nåværende Drammen kommune og i et annet vassdrag, finnes *Trytetjern* og *Trytetjernåsen*.
- 2) *Tryterud* i Krødsherad kommune er nevnt i innledningen. Garden ligger helt inne ved bygdedelet mot Soknedalen i Ringerike kommune i Buskerud og nær *Øvre Trytetjennet*. I 1793 er det nevnt at *Tryterud* var ryddet og bebyggt, og like ved var *Tryterud* kvernstø (Mørch 1974: 167). Det er fortsatt demning i *Øvre Trytetjenn*, som er størst av vannene, og kverna var i bekken mellom *Trytetjenna*.
- 3) Bruk i Nore og Uvdal
- 4) Et jorde på Gran på Hadeland.
- 5) I Matrikkelutkastet av 1950 (Finnmark fylke er ikke inkludert) finner vi *Tryterud* (67/6) under Bergan på Modum. Det er et lite bruk med skyld 0 mark og 7 øre. Bergan ligger på Sysle, og det er vest for Drammenselva.

KONKLUSJON

Mens *åbor/abbor* er et østlig navn på Østlandet, brukes *tryte* i Buskerud, Telemark og Aust-Agder. *Tryte-* er særlig brukt vest for Begna- og Drammensvassdraget og grovt sett finner vi *Tryte-* vest for ei linje omkring 10 grader østlig lengde og *Abbor/Åbor-* i hovedsak øst for denne. Lenger nord dreier grensen mot vest og følger fylkesgrensen mellom Buskerud og Oppland slik at *Tryte-* kjennetegner Hallingdal.

Tryte som navn på fisken har gått ut av bruk i grenseområdet for stedsnavna med dette navneleddet, og den østlige formen *åbor/abbor* får større utbredelse. En forklaring er at det litterære navnet overskygger og tar over for *tryte* over tid. De to enkeltforekomstene av *Trytetjern* i Nannestad/Akershus og *Tryterud* i Gran/Oppland kan vurderes som relikter eller rester av en større utbredelse også i stedsnavn.

Aasen (1873: 840) oppgir *tryta* som navn på *Aborre* (da.) i Telemark og Hallingdal. Stemshaug (1985: 67) skriver at *tryte* (*trite*) er navn på åbor fra Hallingdal til Aust-Agder. Denne artikkelen viser at *tryte* gikk lenger øst i navnsetting i Buskerud, til nåværende Ringerike, Modum, Øvre Eiker og Drammen kommuner, og at *åbor* nå har overtatt i daglig tale i disse kommunene.

Litteraturliste

- Bjørvand, H. og F. O. Lindeman, 2007: *Våre arveord. Etymologisk ordbok*. Revidert og utvidet utgave. Oslo: Institutt for sammenlignende kulturforskning/Novus Forlag.
- Christiansen, B., 1972: Nøkkelbind. Bind 6 i Frislid, R. & A. Semb-Johansson (red.): *Norges dyr*. Oslo: J. W. Cappelens Forlag.
- Falk, H. og A. Torp, 1903–06: *Etymologisk ordbog over det norske og danske sprog*. Bjørn Ringstrøms Antikvariat faksimile i 1991 etter utgaven fra 1903–06.
- Hunstadbråten, K., 1994: *Modumsmålet. Gammelt moingsmål*. 2. utgave. Lokalhistorisk Forlag.
- Indrebø, G. 1924: *Norske innsjønamn. I. Upplands fylke*. Videnskapsselskapets skrifter. II. Hist.-filos. Klasse 1923. No 7. I kommisjon hos Jacob Dybwad
- Indrebø, G. 1933: *Norske innsjønamn. II. Buskerud fylke*. Skrifter utgitt av Det norske videnskapsakademi i Oslo. II. Hist.-filos. Klasse 1933. No 1. I kommisjon hos Jacob Dybwad
- Jensen, K. W. 1968: *Sportsfiskerens leksikon*. Bind 1. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Landrø, M. I. og B. Wangenstein, 1986: *Bokmålsordboka*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lyse, P. 1976: *Attved Tyriffjorden. Målføre og tradisjon frå Ringerike*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Myrvoll, K. J. 2006: Kva er eit erveord i norsk-dansk? Noko um den nære ordsoga i *Våre arveord*. Maal og Minne 2006: 173–212.
- Mørch, A. 1974: *Krødsherad. Bind I. Gard og slekt*. Utgitt av Krødsherad kommune.
- Mørch, A. 1976: *Krødsherad. Bind II og III. Bygdehistorie*. Utgitt av Krødsherad kommune.
- NG: Se Rygh, O.
- Røgeberg, K. M. 2005: *Norge i 1743. Innberetninger som svar på 43 spørsmål fra Danske Kancelli. Bind 3 Akershus stiftamt, Buskerud, Vestfold, Telemark*. Oslo: Solum Forlag.

- Rygh, O. 1909: *Gaardnavne i Buskeruds Amt*. W. C. Fabritius & Sønner A/S. Faksimileutgave Børsums Forlag og Antikvariat 1967
- Stemshaug, O. 1985: *Namn i Noreg. Ei innføring i norsk stadnamngransking*. 3. utgåva. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Torp, A. 1919: *Nynorsk etymologisk ordbok*.
- Venås, K. 1987: *Norske innsjønamn. III. Hedmark fylke*. Oslo: Novus forlag.
- Venås, K. 2002: *Norske innsjønamn. IV. Telemark fylke*. Oslo: Novus forlag.
- Økland, J. og K. A. Økland, 1999: *Vann og vassdrag 4. Dyr og planter: Innvandring og geografisk fordeling. Vett & Viten*.
- Aasen, I. 1873: *Norsk Ordbog med dansk Forklaring*. Mallings Boghandel.

Håja/**Håey* i Troms og Finnmark – høgøya og hai(finne)øya?

Av Eldar Heide

*Abstract: The island name Håøya/Hoøya/Håja is explained as 'the high island', and this makes sense in most cases, including the two Håjas in Troms and western Finnmark, Northern Norway. However, what makes these islands landmarks is first and foremost the characteristic profile, which is similar on both. It very much resembles a hár/hå 'thole/(dorsal fin of a) shark (swimming in the surface)'. This word has given rise to the name of the mountain Håen, situated in the same area and possessing a similar profile. The author therefore suggests that these two names *Håey/Håja were understood in a double meaning: both as 'the high island' and 'the shark dorsal fin island' (or 'the thole island').*

Namnet *Håøya/Hoøya/Håja* blir forklart som 'høgøya', og det gjev meining i dei fleste tilfelle, også om dei to *Håja*-ene i Troms og Vest-Finnmark. Det som gjer desse to øyane til landemerke, er likevel mest den karakteristiske profilen, som er nokså lik på begge. Han liknar svært på ein *hár/hå* 'keip/(ryggfinne på) hai (som sym i vass-skorpa)'. Dette ordet har gjevi namn til fjellet *Håen*, som ligg i same området og har liknande profil. Forfattaren føreslår derfor at desse to namna **Håey/Håja* kan ha vore oppfatta i dobbel tyding: Både som 'høgøya' og 'haifinneøya' (eller 'keipøya').

Langs norskekysten finst det ein del øyar med namnet *Håøya*, ofte samandregi til *Håja* (/ˈhoːja/) i uttalen, og med varianten *Hoøya*, særleg i Trøndelag. Dette namnet blir forklart som ei samansetjing med adjektivet (gammalnorsk) *hár/hór* 'høg' (Indrebø 1929: 74–75, Stemshaug og Sandnes 1997: 235), for dette er stort sett høge øyar. Til dømes *Håøya* i Oslofjorden (ved Drøbak) har bratte sider og er med sine 231 m høgre enn det næraste fastlandet på begge

sider av fjorden. I det tilfellet står namnet *Håøya* dessutan i motsetnad til *Lågøya*, som er den nørdeste av øyane i denne gruppa. *Håøya* i Meland nord for Bergen står på same vis i motsetnad til *Flatøya*, som ho faktisk heng i hop med. Når eg sjekkar i namnebasen til Statens kartverk på www.norgeskart.no, er det tydeleg at denne forklaringa av **Håey* gjev meining i dei fleste tilfelle. Det same gjeld *Hoy* på Orknøyane, norrønt *Háey*; ho er den høgste av Orknøyane, og i alle fall nokre av dei islandske *Háey*-ane. Til dømes *Háey* utføre Tjörnes på austre Nord-Island ligg rett attmed *Lágey* (ser eg av kartet Miðnordurland i målestokk 1:250 000 frå Landmælingar Íslands). Nokre norske *Håøy*-ar ser likevel ikkje ut til å vere særleg høge (på kartet, i alle fall), t.d. *Håøya* ved Grimstad, *Håøyna* i Tysvær i Nord-Rogaland, og *Håøya* på innersida av Hitra i Trøndelag. Desse øyane verkar ikkje høgere enn landet ikring eller naboøyane. Korleis dei då kan forklarast, skal eg ikkje gje meg inn på her.

Derimot skal eg sjå på to nordnorske øyar med namnet *Håja*, som er høge, men som truleg bør forståast på annan måte i tillegg. *Håja* vest for Kvaløya i Tromsø kommune er med sine 486 m mesta 200 m lægre enn *Sessøya*, som ligg like innanfor, men *Håja* er høg til å vera så lita, og ho er den ytste høge øya i området. *Håja* sørvest for Hammerfest er med sine 296 m om lag jamhøg med øyane og fastlandet ikring, men den òg er høg til å vera såpass lita som ho er. Det som gjer desse øyane til kjende landemerke, er likevel meir den karakteris-

Figur 1. *Håja* vest for Tromsø i juli 2012, sedd frå sør. Foto Eldar Heide.

Figur 2. *Håja* ved Hammerfest i juli 2012, sedd frå sør. Foto Ivar Svare Holand.

Figur 3. Håkjerring i vass-skorpa, på veg mot høgre, med ryggfinnen og toppen av sporden stikkande opp. Frå <http://www.tussi.no/>

tiske profilen deira enn høgda, og den profilen er nokså lik på begge øyane – slo det meg sommaren 2012, då eg segla forbi Håja i Troms. Lange strekningar i leia – både på nordsida og sørsida – er begge *Håja*-ene synlege med denne profilen:

På eine sida av profilen stuper øya i sjøen, og på andre sida er det eit langt skråplan som «skyt rygg» ned til sjøen. Dermed liknar profilen svært på ryggfinnen på ein hai, jf. Figur 3, som viser ei håkjerring, ein av dei vanlegaste haiartane på norskekysten:

Grunnen til at dette er interessant i høve til øynamna, er at hai på gammalnorsk heitte *hár* m. – dagens *hai* er same ordet etter at det har vori ein tur om nederlandsk, som fekk det frå gammalnordisk (de Vries 1962: 209, Ásgeir Blöndal Magnússon 1989: 306). I dag lever ordet i norsk mest i samansetjingar som *håkjerring*, *håbrann*, *hågjel*, mfl., alt haiartar, men finst òg usamansett (*há*), helst om pigghå (*Nynorskordboka* 1986: 297), som er den vanlegaste haiarten på norskekysten. Føreleddet i **Háey* kan formelt sett uproblematisk vera dette *hár*, slik at tydinga kan vera 'hai(finneprofil)øya', som altså ville høve svært godt.

Tolkinga føreset at folk i gammal tid verkeleg oppfatta ryggfinnen som karakteriserande for haien (slik som i dagens kinofilm), og det ser det ut til. Det er nemleg ryggfinnen som er grunnen til at hai på gammalnordisk heitte *hár*; han liknar på ein keip (altså ein tidleg tollepinnevariant, til roing, sjå Figur 4), som på gammalnordisk heitte både *keipr* m. og *hár* m. *Hár* 'keip' og *hár* 'hai' er faktisk same ordet (de Vries 1962: 209, Ásgeir Blöndal Magnússon 1989: 306). Men det er tydinga 'keip' som er den eldste, for den etymologiske tydinga er noko slikt som 'hake, grein, kjepp' (ibid), altså det ein keip i utgangspunktet er (Figur 4). Keipane som liknar mest på hairyggfinnar, er den eldste typen, den vi kjenner frå Nydamskipet (Engelhardt 1865) frå ikring år 320 e.Kr. (Til ikkje så lenge før dette vart alle farkostar i Nord-Europa padla). Seinare keipar har brattare nev utan den lange, slake skråen framover (sjå t.d. ein keip frå Gokstad-funnet, slutten av 800-talet, hos Brøgger og Shetelig 1971:

Figur 4. Keipar på Nydamskipet frå ikr. år 320 e.Kr., funni i Nydam mose i Sønderjylland. Frå Wikipedia.

43, og mellomalderkeipar hos Christensen 1985 t.d. s. 130, og yngre hos Færøyvik 1987).

At det nemnde ordet *hár* i området ikring dei to *Håja*-ene verkeleg vart brukt i gammal tid om fjell med slik profil som figurane viser, går fram av *Håen*, som er namnet på eit fjell synst på Sørøya i Vest-Finnmark.¹ Det er føreleddet i namna *Hasvik(a)* og *Hasfjorden*, der *Has-* kjem av **Hás-*, som er genitiv av *hár*. Fjellet *Håen* er òg nokså høgt i høve til omlandet, så for den del kunne namnet vera samansett med adjektivet *hár* 'høg', men då skulle det ikkje vori genitivsform; den føreset at *há-* er substantiv. At *Håen* verkeleg er det nemnde ordet *hár* går fram av det samiske namnet på *Hasfjorden*, som er *Ákņovuotna*, som tyder 'keipfjorden' (Qvigstad 1938: 67, Stemshaug og Sandnes 1997: 198).² Etter kartet å dømme har *Håen* sedd frå sørvest liknande profil som *Håja*-ene.

Kanskje skulle ein tru at namna *Hasfjorden* og *Hasvik(a)* viser at dersom **Háey/Håja* verkeleg er samansett med substantivet *hár*, så burde **Háey/Håja* heitt **Hásey/*Håsøya*. Men på norrønt var det fritt val mellom stammesamansetjing og genitivssamansetjing, jf. t.d. *skógdýr* = *skógardýr*, i dag «skogsdyr» (*skógar* var den gamle genitiven), eller *knésbót* 'kalvbót (baksida av kneet)', med genitivs-*s*, men *knéliðr* 'kneledd' utan -*s*- (ibid II: 308).

Så kan ein meine at dersom namna på desse øyane/fjella er samansette med hankjønnsordet *hár*, så kan det like gjerne vera fordi dei liknar keipar som hairyggfinnar. Ja, men dei liknar meir på haifinnar enn på keipar, og då verkar det rimelegare om det er den sekundære tydinga som ligg bak.

Eg meiner ikkje at **Háey* ved Kvaløya og ved Hammerfest i gammalnorsk tid ikkje vart oppfatta som 'høg-øya'. Poenget mitt er at når profilen på desse øyane lange strekningar i skipsleia slåande liknar på ein *hár* 'hai(finne)/keip', så er det vanskeleg å tru at folk ikkje samtidig oppfatta dei som 'haifinneøya' (eller 'keipøya'). Namna kan ha vorte laga som ordspel, slik som *Bolsjevika* på Utøya.

Det kan hende *Håen* på Værøya i Lofoten bør forklarast på same måten som *Håen* på Sørøya, men eg kjenner ikkje til om Værøy-fjellet har nokon slåande haifinneprofil. Det har derimot fjellet *Håven* på Gimsøya i Lofoten (sett frå sør. Takk til Finn Myrvang for tips om desse namna). Det kunne derfor vera freis-tande å tolke det namnet på same viset (v-en kunne vera eit innskot som det ville finnast mange parallellar til), men det er problematisk, for like på nordsida av fjellet ligg garden *Hov*, som vi må tru er minst frå gammalnorsk tid, sidan det er fleire gravhaugar på garden (Rygh 1905: 317). Eldste skriftbelegg 1567) og namnet har bunden form.³ Det er derfor all grunn til å tru at fjellnamnet er avleidd av gardsnamnet, slik Rygh seier.

Eg har ikkje dregi inn dei mange stadnamna på *keip* i drøftinga. Ein del av dei kan nok vera frå gammalnorsk tid, men det er grunn til å tru at dei som gruppe er yngre enn *hå*-namna, sidan *hå* stort sett er gått ut or bruk om tolle-pinnetyten, medan *keip* har vori allment kjent heilt opp til i dag.

Litteraturliste

- Ásgeir Blöndal Magnússon. 1989: *Íslensk orðsifjabók*. Reykjavík: Orðabók Háskólans.
- Brøgger, A. W. og H. Shetelig. 1971: *The viking ships. Their ancestry and evolution*. [New. English translation by K. John. Oslo: Dreyer.
- Christensen, A. E. 1985: *Boat finds from Bryggen*. The Bryggen papers. Main series 1. Avhand-ling (doktorgrad) – Universitetet i Oslo, 1985. Bergen: Universitetsforlaget.
- Engelhardt, C. 1865: *Nydam mosefund 1859-1863*. Med 15 kobberstukne plader og en del kemity-pier, udførte af I. M. Petersen. Udgivet med understøttelse af det kongelige ministerium for hertugdømmet Slesvig. Kjøbenhavn.
- Fritzner, J. 1883–96: *Ordbog over Det gamle norske Sprog* 1–3. 2. utgåve. 1. utg. Christiania 1867. Kristiania: Den norske Forlagsforening.
- Færøvik, Ø. 1987: *Vestlandsbåtar. Frå oselvar til sunnmørsåttring*. Norske båtar 5. «Ei bok bygd hovudsakleg på granskingsarbeid som B. Færøvik let etter seg.». Oslo: Grøndahl & søn.
- Haslum, V. 2003: *Artikkelløse stedsnavn i norsk talespråk. En studie i onomastikk og dialektologi*. Dr. art.-avhandling, Universitetet i Bergen. [Bergen]: Nordisk institutt, Det historisk-filosofiske fakultet.
- Indrebø, G. 1924: «Litt um bortfallet av fleirtal i verbalbøygjingi i norsk.» *Festskrift til Amund B. Larsen på hans 75-års fødselsdag 15. desember 1924*. Kristiania: Aschehoug. 106–14.
- 1929: *Stadnamn fraa Oslofjorden*. Skrifter utgitt av Det norske videnskaps-akademi i Oslo. II, Hist.-fil.klasse. Oslo: I kommisjon hos Dybwad.
- Nynorskordboka. Definisjons- og rettskrivingsordbok*, 1986. Utarbeidd av Avdeling for nynorsk ved Norsk leksikografisk institutt, Universitetet i Oslo, i samarbeid med Norsk språkråd. Redaksjon M. Hovdenak m. fl. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Qvigstad, J. 1938: *De lappiske stedsnavn i Finnmark og Nordland fylker*. Instituttet for sammen-lignende kulturforskning, serie B, skrifter 33. Oslo: Aschehoug.

- Rygh, K. 1905: *Norske Gaardnavne 16. Nordlands amt*. Kristiania: Fabritius.
- Stemshaug, O. og J. Sandnes, 1997: *Norsk stadnamleksikon*. 4. utg. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Vries, J. de, 1962: *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. Zweite verbesserte Auflage. Fyrste utgåve 1961. Leiden: E.J. Brill.

Noter

- 1) Når Indrebø (1924:75) nemner eit fjell *Håja* på Sørøya, går eg ut frå at han er feilinformert og at det er *Håen* det er snakk om.
- 2) Qvigstad 1938:67 meiner namnet *Ákŋovuotna* kjem av at «Fjorden ser i forhold til Sørøysund ut som en gammeldags båtkjeip», men det kan ikkje vera rett. Slikt ser ein berre på kartet, og Qvigstad har tydelegvis ikkje vori klar over at *Has-* i *Hasfjorden* kjem av *Håen* eller at *Håen* kan tyde 'keipen'.
- 3) Bunden artikkel kom ikkje før på 1100-talet, i stadnamn ikkje før på 1200-talet, men seinare i Nord-Noreg (og på Island stort sett ikkje enno. Sjå Haslum 2003: 68–72).

Socioonomastics – a critical approach

Av Gunnstein Akselberg

Artikkelen er eit framlegg til presentasjon og avgrensing av fagdisiplinen sosioonomastikk. Forfattaren kjem med utkast til ein generell og vid definisjon og gjev ein stutt historikk for disiplinen. Vidare presenterer forfattaren onomastiske og sosiolingvistiske karaktertrekk til disiplinen, og peikar avslutningsvis på sentrale faglege utfordringar og forskingsområde. Den gjennomgåande problemstillinga er å utfordra den etter kvart noko etablerte deskriptive og labovske makroorienterte tilnærminga i disiplinen.

1. PRELUDE

Socioonomastics is still a fairly new and little comprehensive and delineated science.

There are few or no descriptions available that explicitly focus on what should be the features of the field. Socioonomastic research questions and results may occur in previous onomastic research, yet as a field in its own right socioonomastics is a rather new phenomenon.

Most of the studies in socioonomastics, and mainly the early studies, focus on personal names: first names, surnames and nicknames. This narrow scope applies to both national and international studies (cf. Johannessen 1995, Van Langendonck 1980, Nedrelid 2009). In recent years, some explicitly socioonomastic studies of place names have also been published (cf. e.g. Gläser 1996, Pablé 2009). Socioonomastic approaches to other classes of names are currently scarce.

The aim of this article is to discuss what should be the main contents of the field socioonomastics. The description provided is based on major questions such as How might socioonomastics be differentiated from other onomastic disciplines? Upon which theoretical and methodological foundations would one expect socioonomastics to be based? I would also like to highlight areas of research and research

questions that could be particularly fruitful to focus on within the field of socioonomastics.

2. A GENERAL DEFINITION

In order to treat such questions one must have an idea of or an opinion on what *socioonomastics* is. Formulating definitions is challenging as there will always be certain aspects of a particular case that are not included in a formal definition. For this particular purpose I will employ the following broad and general definition:

Socioonomastics is the science of how the usage of names in a society varies according to extra-onomastic factors in society such as social, cultural and material factors.

I will in particular focus on some central questions connected with the relation between onomastic variation and different extra-linguistic factors.

3. SOCIOLINGUISTICS – A DISCIPLINE IN ITS OWN RIGHT

In many works by older Nordic onomastic scientists such as Oluf Rygh, Magnus Olsen, Gustav Indrebø, Kristian Hald, John Kousgård Sørensen, Elof Hellquist and Valter Jansson there are socioonomastic approaches and assessments, for instance the distribution of certain types of names in time or space viewed according to *social factors* (*staðir* names were mainly based on proper personal names, e.g. Rygh 1897), *religious factors* (names of farms may reflect heathen or Christian cults, e.g. Olsen 1926) and *cultural factors* (the names of agricultural field boundaries (home fields vs. outlying fields) often reflect traditional farming methods, e.g. Indrebø 1921).

It was, however, not until the early 1970s that socioonomastics emerged as a discipline in its own right. The first works that may be classified as explicitly socioonomastic were written by German onomastic scientists. Many of them lived in the former German Democratic Republic and worked within a framework of Marxist-oriented linguistics. These onomastic scientists employed terms such as *Sozio-Onomastik* and *Namenssoziologie* to describe the new discipline. Hans Walther (cf. e.g. Walther 1974), Horst Neumann (cf. e.g. Neumann 1984), Odo Leys (cf. e.g. Leys 1974) and Willy Van Langendonck (cf. e.g. Van Langendonck 1980) were among the pioneers in the field. In Nordic onomastics surveys of a rather explicit socioonomastic character were also published in the same period of time, e.g. the surveys of Eero Kiviniemi (e.g. 1976) and Sven Benson (e.g. 1976).

4. AN ONOMASTIC AND SOCIOLINGUISTIC DISCIPLINE

New fields and sciences often emerge at the intersection of two or several established disciplines. Socioonomastics is a case in point as it is based on both onomastics and sociolinguistics. Ideas, models and methods from both fields

have contributed significantly to the emergence of the idea and tenets of socioonomastics.

One could view socioonomastics as a sub-discipline of onomastics as onomastic variation is the object of study. The name-*onomastics* also reflects this particular category. It would, however, also be possible to view socioonomastics as a sub-discipline of sociolinguistics. Sociolinguistics focuses on language variation in its social context, and the variation of names is a particular language variation, i.e. the variation and distribution of proper nouns. The sociolinguistic nature of socioonomastics is the most challenging aspect of the discipline and the aspect that should be investigated further in order for the field to expand in the future.

5. THE ONOMASTIC NATURE OF SOCIOONOMASTICS

The object of study in socioonomastics based on onomastic research has mainly been the social distribution and variation of personal names. The onomastic empirical data of socioonomastics have consequently mainly been data related to personal names (*anthroponymical data*).

Socioonomastic topics of particular relevance are topics such as *first names and social taste* (e.g. Leslie and Skipper 1990), *nicknames and social consequences* (e.g. Morgan, O'Neill and Harré 1979), *nicknames and gender stereotypes* (e.g. Phillips 1990), *the socioonomastic features of nicknames* (e.g. Van Langendonck 1982), *trends in personal names* (e.g. Alhaug 2004), *nicknames as family names* (e.g. Schmidt 1983), *the social distribution of imported names* (e.g. Johannessen 1985), *imported family names and trends in names* (e.g. Nedreliid 2006), *nicknames in Norse literature* (e.g. Nedreliid 2009) etc.

Many of these studies are lexically descriptive in the sense that they describe the social and/or geographical distribution of specific classes of names. Such studies often show the distribution of first names, surnames and nicknames according to certain patterns. This has been a common socioonomastic research practice in Germany, the Netherlands and Norway.

Many Norwegian theses at the master's level concern personal names as empirical data, e.g. Anne Svanevik (1981), Bente Ramsvik (2000), Gro Sørensen (2002), Trine Sand Bakken (2002) and Ingunn Wetterstrand (2005). The empirical data in these theses include first names, surnames and nicknames and the theses are fairly representative of Norwegian socioonomastic student research.

There are few explicitly socioonomastic studies of names other than personal names, but there are some studies devoted to place names whose onomastic empirical data are place names (*toponymical data*). Pablé (2009), for instance, has investigated the names of Italian castles. The focus is on whether these names are common knowledge or whether they are only used by certain cultural and social groups. Such investigations are similar to studies on the use and knowledge of

vocabulary in speech (appellatives) (e.g. the active use, the passive use, the death of words; here: the death of names).

Certain theses in the field of socioonomastics focus on names other than personal names (*anthroponyms*) and place names (*toponyms*), for instance, names of cabs and names of months (cf. Neethling 2005). Van Langendonck (2007) has also investigated non-lexical factors such as the structural distribution of names, i.e. the order of first name, middle name and nickname in a socioonomastic perspective.

One must consequently conclude that the onomastic branch of socioonomastics has been – and is still mainly concerned with the variation and distribution of personal names. In addition, there are studies devoted to other classes of names and some exceptions with regard to topic, e.g. the structure of names.

6. THE SOCIOLINGUISTIC NATURE

6.1 *General socioonomastics*

The sociolinguistic part of socioonomastics is often of a general sociocultural nature as the study of the use of names and the variation and distribution of names takes place within a general sociocultural framework. Such studies rarely employ a specific sociolinguistic apparatus to measure or analyse connections and relations between onomastic variation and distribution and social factors.

The term *socioonomastics* or *socio-onomastics* is often employed without giving a clear description of what the term covers or what the socioonomastic approach consists of and why this particular approach is used. Many of the studies referred to in section 5 seem to be of a general socioonomastic nature.

6.2 *Specific socioonomastics*

Some socioonomastic studies may, however, be more sociolinguistic in nature as both the framework and methods used are of sociolinguistic origin yet adapted to suit a particular purpose. These approaches and methods are predominantly Labovian. Socioonomastics is, in fact, a field heavily influenced by Labovian sociolinguistics. Norwegian theses in socioonomastics at the Master's level tend to reflect this fact (see section 5). William Labov is considered the founder of scientific sociolinguistics. In New York in the 1960s he conducted research focusing on the relation between linguistic variation and social factors (Labov 1966).

What characterises Labov's studies in particular is the fact that he statistically correlates a set of linguistic variables (e.g. phonetic and morphological variables) and macro level social factors (e.g. gender, age, social 'class', income, education, profession). We often assign the label *variationist linguistics* to such studies as the object of study is linguistic variation in society. Labovian studies are also termed *quantitative* as Labov measured the 'amount' of linguistic variation in relation to social factors. The keywords that may summarise Labovian sociolinguistics are as

follows: (linguistic) *variation, quantification, macro level (social) factors* and *correlation* (between linguistic and social data).

The Labovian paradigm has influenced the linguistic part of socioonomastics as one has tended to focus on variationist linguistic factors. The variation of names has been treated as a specific type of lexical variation. These linguistic data have represented linguistic variation as do other types of variation associated with Labovian sociolinguistics (e.g. phonological, morphological, syntactic and suprasegmental variation). The names thus acquire the function of *socionyms* in socioonomastics (cf. Debus 1995: 393) (cf. section 5).

Specific socioonomastics may also be termed Labovian as it studies the variation of names in relation to one or several macro-social factors, often factors such as gender, age and socio-economic factors (profession, income, education). Studies by Van Langendonc (cf. 2007) and many theses published in Norway are examples of this approach. In these studies variation in names is viewed in relation to macro level social factors such as gender, age or ‘class’.

It is therefore safe to draw the conclusion that specific socioonomastics is based on traditional Labovian sociolinguistics with emphasis on macro level social factors such as gender, age and ‘class’.

7. ONOMASTIC CHALLENGES

7.1 Expansion of empirical data

In socioonomastics the onomastic focus has predominantly been on personal names (first name, surname, nickname), yet some studies have been devoted to place names (e.g. names of castles). Socioonomastic studies devoted to other classes of names are scarce (e.g. names of cabs, names of months), yet there are exceptions (e.g. the structure of names).

Any type of name may, however, be considered a relevant object of study in socioonomastics. Onomastics is a field that covers all types of names – although place names and personal names have been favoured in the past. We have gradually acquired knowledge of other types of names such as animal names (names of cattle and goats, cf. Karbø and Kruken 1991 and 1994), names of societies (Pettersen 2004), names of institutions, names of cars (Stemshaug 2008), names of ships (Johannessen 1998) etc. The potential for the expansion of empirical data is great. Potential objects of study are as follows: names of hotels, motels, B and Bs, hairdressers, restaurants, names of ships, firms, names in everyday usage, names of cars, newspapers, publishing houses, bicycles, computers, software, military installations, flowers, plants, trains, locomotives, goods (domestic goods, toiletries, food) etc.

An important reason for the expansion of onomastic empirical data is that a diverse vocabulary will not only provide traditional onomastics with an improved

basis for general onomastic knowledge and insight but also the foundation from which a socioonomastic understanding of the function of particular names in society may emerge.

7.2. Names as social markers and social thermometer

According to Van Langendonck names constitute valid sociolinguistic data. He believes that the field of socioonomastics has been neglected by sociolinguistics and that the potential for its inclusion is great.

Van Langendonck (2007: 308–309) emphasises the simple character of names in particular compared to common nouns as proper nouns are primarily referential and semantically simple. Proper nouns do not distinguish between singular and plural forms, countable as opposed to uncountable nouns and regular as opposed to irregular forms. Names often occur in the singular form, they are specific (referential) and generally have regular forms. Names possess what Langendonck terms unmarked features. Since names have an ad hoc referential status compared to common nouns (appellatives), their formal forms are consequently rather unstable. A name may quite easily be replaced by other names or forms, for instance *St. Petersburg* > *Petrograd* > *Leningrad* > *St. Petersburg*. Personal names may also be replaced or change form. What Van Langendonck does not mention, and this is a crucial observation in this particular context, is the fact that all names (forms) may be replaced in principle and because of this instability, names constitute excellent social thermometers.

New people and new objects require new names. Names may therefore reflect changes in society at a faster pace than appellatives: changes between e.g. social classes, men and women, old people and young people and changes related to ideologies etc. Proper nouns and personal names in particular are, according to Langendonck (2007:309), flexible and adaptable and may therefore reflect social structures in a direct and descriptive way. Langendonck states that as opposed to other linguistic variables, first names and nicknames are valid barometers of social changes. This does, however, also apply to other types of names. All types of names are generally good social thermometers.

7.3. Morphological, phonological and orthographic variation in names

Place names and personal names may have different bound or unbound morphological forms that are found according to certain geographical patterns of distribution (cf. Haslum 2003), but the social distribution of these forms is less known (e.g. *Storehaug* and *Storehaugen*).

The phonological realisations of a name may vary considerably, yet we know little about their social distribution (e.g. /bʉlken/ or /bʉlçen/, two different phonological realisations of *Bulken*).

There are norms related to the orthographic forms of names of farms (cf. Law concerning place names 1990/2008), yet there is no law concerning other types of names, i.e. no binding norms. We know little, for instance, about the social distribution of different spellings of the same name (e.g. *Oluf*, *Ola*, *Ole*, *Olav* and *Olaf*), and whether such forms are considered the same name or two or several different names socially.

In addition, we know little about the distribution of ‘non-traditional’ norms. Brand names and names of firms may be spelt as e.g. *Kremfresh*, *Xhibition* and *Zupperia*. An investigation into the distribution of such names would be important from the point of view of soionomastics.

7.4. Structural variation in names

Van Langendonck has studied the onomastic distribution of the structure of names (see section 5). He has focused on the distribution of the combination (the syntactic order) of first name, nickname and family name in a dialect area (South Brabant, Flanders) and has discovered different binary combinations of these three classes of names (e.g. *first name + surname*, *first name + nickname*, *nickname + surname*). There are obvious differences with regard to female and male names (311–314). There are also differences in the use of certain structures between high and low social groups (314–316).

Another variation related to the structure of names is that of composition patterns.

Which exceptional words and which common words occur in a particular name? We know that there are certain typological restrictions with regard to the distinguishing part of names (e.g. there are no personal names that distinguish *vin*-names) and that there are certain geographical restrictions with regard to common words (e.g. there are few *torp*-names in the Western part of Norway). We know little about the social distribution of such composition patterns.

8. SOCIOLINGUISTIC CHALLENGES

Much water has passed under the sociolinguistic bridge since William Labov introduced scientific sociolinguistics in the early 1960s through quantitative and correlated variationist studies at a social macro level. There is a great potential for further development in the field of soionomastics within a post-Labovian sociolinguistic framework. After the 1960s many sociolinguistic approaches and phases have modified, added to, changed or replaced the Labovian paradigm. Many of these sociolinguistic approaches may provide us with new knowledge and insight in matters of a soionomastic nature.

We have previously seen that the Labovian sociolinguistic paradigm dominates soionomastics and that most of the references in this article are based on this

paradigm. The most characteristic feature of these studies is the fact that they concern the social macro level and treat macro social factors as reference. The people are socially non-active representatives of a particular macrosocial group.

Post-Labovian sociolinguistic research has, among other things, focused on the social meso- and micro- levels, and these studies concern, for instance, the mental state of and actions carried out by individuals and small social groups. The active agent, his/her actions and his/her use of names are deemed worthy of analysis not the passive representative. Important questions are therefore which users of names and which names to focus on and which social and cultural factors and contexts the interviewees and users of names should represent.

Socioonomastics focuses on the use of names and the needs of the people in a particular context in which this usage takes place. Names reflect their current usage and needs in many ways. I will briefly mention three; a person's choice of names and preferences (e.g. their christenings and their attitudes towards names), their resources and their knowledge of names (e.g. their onomasticons) and their linguistic realisation of names (e.g. pronunciation and spelling). It is therefore important for the discipline of socioonomastics to cover users of names and social contexts as extensively as possible. I will present some of these socioonomastic approaches below.

8.1. Social practices and social fields

Pierre Bourdieu (1930–2002), the French sociologist, has influenced sociolinguistics to an ever greater extent. His sociological model which emphasises the social practices of people in different social fields based on differences in social and cultural capital has proven fertile ground for interesting analyses of linguistic variation in society (cf. Mæhlum 1992, Akselberg 1995, Røyneland 2005, Stokstad 2007). Knowledge of the users of names' social practices, social preferences (taste) and cultural capital may also prove an important alternative to traditional macrosocial approaches in order to gain insight into mechanisms that influence variations in names in society.

8.2 Social networks

The Scottish sociolinguist Lesley Milroy believes that the Labovian approach is too broad and therefore lacks nuance. The approach does not succeed in describing the characteristic features of a particular speech community. She therefore introduced studies of social networks in the mid-1970s. These studies focused on language users' relations to and cooperation with other people (e.g. Milroy 1980). By studying their different types of networks, she gained new sociolinguistic insight. Onomastic studies of networks which focus on the relationships and activities of users of names in particular networks may provide new socioonomastic knowledge.

8.3. Onomasticons and semantic fields

An onomasticon is the vocabulary of names of which there are two types: mental and textual/literary. The mental onomasticon concerns our possession of a mental resource or a mental archive, while the textual or literary onomasticon concerns written, printed or digitised sources and text archives. The mental onomasticon may further be divided into the following sub-categories: individual, social, cultural, local, regional, national, international (cf. Akselberg 2005). Within these onomasticons there are different semantic fields (with regard to names) that reflect both culture and function. Van Langendonck (2007: 307 pp) emphasises the fact that these onomasticons constantly evolve and expand. Since they are continually renewed, they are also good onomastic thermometers.

The textual onomasticons are generally easily accessible. The mental onomasticons, on the other hand, are hard to pinpoint. We can, however, gain some insight into these by registering the active and passive knowledge of names and the death of names. The study of different types of social and cultural onomasticons in a broad social context is an avenue worth exploring in socioonomastics.

8.4. Choice of names and preferences – names and identity

This area is the area that has received the most explicit attention in socioonomastics. The area has been investigated using the traditional Labovian sociolinguistic approach. The most direct bestowal of names where preferences are explicitly expressed is the choice of and decision about a personal name. Thorough deliberation generally precedes such a choice, and there are often norms to be taken into consideration (e.g. to name somebody after somebody else). The identity related to a name may be considerable. There are often clear regional, local and family-related patterns with regard to names and this is probably the main reason why personal names have been a popular object of study in socioonomastics.

The socioonomastic study of place names has been less common as a particular language user is less active and less directly involved in the choice of name and the naming ceremony itself. The sense of identity related to the name of a farm is, however, noteworthy.

Onomastic studies of identity should embrace other classes of names.

8.5. Attitudes to norms and usage of names

A disputed branch of sociolinguistics that has been employed in the last twenty years is the study of attitudes and the relation between attitudes towards norms (attitudes towards different linguistic varieties) and usage (which categories of names are used). In order to investigate this matter, mask tests are used, an approach that has been further developed by the Danish Norwegian Tore Kristian-

sen (cf. Kristiansen 2009). This approach may also be employed in socioonomastics to study the relation between norms and the usage of particular names.

8.6. *Ethnoonomastics*

The new citizens of Nordic countries have brought many new names and naming traditions. We have gradually gained more insight into this area, but we know little about the social mechanisms behind these choices. A socioonomastic investigation could uncover many interesting factors as did the sociolinguistic studies of multiethnolects carried out by Pia Quist (e.g. Quist 2008). The future of ethnoonomastics is bright.

9. POSTLUDE

An increased understanding of the prefix *socio-* and the term *socioonomastics* is required. A common understanding of the prefix *socio-* in socioonomastics is that it concerns studies based on macro approaches and macro factors in sociology. This also applies to newer works, e.g. Van Langendonck 2007. If socioonomastics is to match sociolinguistics, it must expand the concept of *socio-* so that it may include social surveys at macro- meso- and micro levels in a broad cultural context.

Literature

- Akselberg, G. 2005: *Fenomenologisk dekonstruksjon av det labov-milroyske paradigmat i sosiolingvistikken. Ein analyse av sosiolingvistiske tilhøve i Voss kommune*. Unpublished doctoral thesis. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Alhaug, G. 2004: *Fornamn i Noreg frå 1900 til 1975 – med vekt på endringar i namnemønsteret*. Oslo.
- Bakken, T. S. 2002: *Fra Hansen til Figenschou. En undersøkelse av etternavnendringer i Nord-Norge fra 1996 til 2000*. Unpublished master thesis. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Benson, S. 1976: Psykologiska och sociologiska aspekter på tillkomsten av ortnamn. In: *Ortnamn och samhälle. Aspekter, begrepp, metoder*. Rapport från Nordiska samarbetskomitén för namnforsknings (NORNAs) symposium i Hanaholmens kulturcentrum den 25–27 april 1975. 43–48. Helsingfors.
- Debus, F. 1995: Soziolinguistik der Eigennamen. Name und Gesellschaft (Sozio-Onomastik). In *Name Studies*. 1. 393–398.
- Gläser, R. 1996: Australian toponymy in the light of socio-onomastics. Nicolaisen, W. F. Hermann (red.): *Proceedings of the XIXth International Congress of Onomastic Sciences*, August 4–11, 1996. Vol. 2. 133–40. Aberdeen: University of Aberdeen.
- Haslum, V. 2003: *Artikkelløse stedsnavn i norsk talespråk. En studie i onomastikk og dialektologi*. Phd thesis. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Indrebø, G. 1921: Stadnamni i ei fjellbygd. Maal og Minne 1921. 113–210.
- Johannessen, O.-J. 1985: Personnavnbruk i Bergen, Christiania, Hobøl og Os prestegjeld i 1801. En studie i regional og sosial navnevariasjon. In: *NORNA-rapporter* 29. 57–85.

- Johannessen, O.-J. 1998: Systembundet navngivning i bergenske skipsnavn 1945-1998. In: *Ord etter ord. Heidersskrift til Oddvar Nes 1998*. 163–178.
- Karbø, A. and K. Kruken 1991: *Gullhorn og dei andre. Kunamn i Noreg*. Oslo: Landbruksforlaget.
- Karbø, A. and K. Kruken 1994: *Blåmann og Lykle. Norske geitenamn*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Kiviniemi, E. 1976: Om namngivningens sociala bakgrund och systematiska karaktär. In: *Ortnamn och samhäll. Aspekter, begrepp, metoder*. Rapport från Nordiska samarbetskommittén för namnforskning (NORNAs) symposium i Hanaholmens kulturcentrum den 25–27 april 1975. 49–58. Helsingfors.
- Kristiansen, T. 2009: Mig og de danske dialekter. En fortælling om baggrunden for mine fortællinger. In: *Dialektforskning i 100 år*. København: Københavns universitet.
- Labov, W. 1966: *The Social Stratification of English in New York City*. Washington, D.C.: Center for Applied Linguistics.
- Leslie, P.L. and J.K. Skipper 1990: Towards a theory of nicknames. A case for socio-onomastics. *Names* 38. 273–283.
- Leys, O. 1974: Sociolinguistic aspects of namegiving patterns. *Onoma*. 18. 448–455.
- Milroy, L. 1980: *Language and social networks*. Oxford: Blackwell.
- Morgan, J., C. O'Neill and R. Harré 1979: *Nicknames. Their origins and consequences*. London and Boston: Routledge and K. Paul.
- Mæhlum, B. 1992: *Dialektal sosialisering. En studie av barn og ungdoms språklige strategier i Longyearbyen på Svalbard*. Oslo: Novus.
- Neumann, H. 1984: Soziolinguistische Aspekte der Onomastik. In: Friedheim, D. og W. Seibicke (red.): *Namentheorie*. Hildesheim: Georg Olms Verlag, 43–165.
- Nedreliid, G. 2006: Eingeführte Familiennamen und Namenmoden. In: *Scripta Neophilologica Posnaniensia* 8. 163–175. Poznan.
- Nedreliid, G. 2009: Titlar og tilnamn i Heimskringla. *Namn og Nemne* 26. 7–26.
- Neethling, S. J. 2005: *Naming among the Xhosa of South Africa*. Lewiston og New York: Edwin Mellen.
- Olsen, M. 1926: *Ættegård og helligdom. Norske stedsnavn sosialt og religionshistorisk belyst*. Oslo: Aschehoug.
- Pablé, A. 2009: The 'dialect myth' and socio-onomastics. The names of the castles of Bellinzona in an integral perspective. *Language & Communication*. Volume 29, Issue 2. 152–165.
- Pettersen, E. 2004: Noen navn på godtemplarlosjer. *Namn og Nemne*. 20/21. 129–136.
- Phillips, B. S. 1990: Nicknames and sex role stereotypes. *Sex Roles* 23. 281–289.
- Quist, P. 2008: Sociolinguistic approaches to multiethnolect: language variety and stylistic practice. *International Journal of Bilingualism*. Number 1&2. 43–61.
- Ramsvik, B. 2000: *Navn i 100 år. En studie av fornnavnsikken i Harstad på 1900-tallet*. Unpublished master thesis. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Rygh, O. 1897: *Smaalenes Amt. Norske Gaardnavne. I*. Kristiania: Fabritius.
- Røynealand, U. 2005: *Dialektnivellering, ungdom og identitet. Ein komparativ studie av språkleg variasjon og endring i to tilgrensande dialektområde, Røros og Tynset*. Doctoral thesis. Universitetet i Oslo.
- Schmidt, T. 1983: Yrkesnemningar på 1500-talet – tilnamn eller slektsnamn? Eit forsøk på å kasta lys over nokre terminologiske problem. In: *NORNA-rapporter* 23. 158–74. Uppsala.
- Stemshaug, O. 2008: Bilnamn nordafjells. *Namn og Nemne* 25. 93–117.
- Stokstad, I. 2007: *Talemål og livsverd. Ein aldersavgrensa populasjonsstudie blant ungdom i Aurland i Sogn*. Unpublished master thesis. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Svanevik, A. 1981: *Perssonavn i Oslo. En studie av perssonavn sett på bakgrunn av sosiologiske forhold etter en undersøkelse av barn født i 1967/68 med søsken, foreldre og besteforeldre*. Unpublished master thesis. Oslo: Universitetet i Oslo.

- Sørensen, G. 2002: *Motiv til navnevalg i to kommuner i Norge. En sosio-onomastisk undersøkelse om valg av personnavn i Arendal og Harstad kommuner*. Unpublished master thesis. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Utne, I. 2006 : Ukrainsk etternavnsskikk. *Namn og Nemne* 23. 85–116.
- Van Langendonck, W. 1980: Sozioonomastische Aspekte der Übernamen. In: Eichler, E. and Hans Walther (red.): *Beitrage zur Onomastik = Linguistische Studien A: Arbeitsberichte* 73 (2). 203–212. Berlin: Die Akademie.
- Van Langendonck, W. 1982: Socio-onomastic properties of by-names. *Onoma* 26. 55–62.
- Van Langendonck, W. 2007: *Theory and typology of proper names*. Berlin–New York: Mouton de Gruyter.
- Walther, H. 1974: Soziolinguistische Aspekte der Eigennamen. In: Friedheim, D. and W. Seibicke (red.): *Namentheorie*. Hildesheim: Georg Olms Verlag. 357–362.
- Wetterstrand, I. S. 2005: *En sosio-onomastisk studie av kallenavn i Vålerenga idrettsforening*. Unpublished master thesis. Oslo: Universitetet i Oslo.

Bokmeldingar

Norsk ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet. Band 10. skodde-stæveleg. VIII s. + 1629 sp. Hovudredaktørar: Oddrun Grønvik, Lars S. Vikør og Dagfinn Worren. Prosjektdirektør: Åse Wetås. Redigert av Olaf Almenningen m.fl. Det norske samlaget. Oslo 2012. ISBN 978-82-521-8168-5.

Dette er det tiande bandet av ordboksverket Norsk ordbok (NO). Det er planlagt i tolv band og er meint å vera ferdig i 2014, til tohundreårsjubileet for Noreg som nasjon i moderne tid. Det målet ser det ut til at ein kan nå med den stramme disiplinen og den gode farten ein ser ut til å ha. – Tidlegare er banda 3, 4, 5, 8 og 9 av dette verket melde i Namn og nemne, og eg viser til desse meldingane.

Band 10 har VIII sider og 1629 spalter, og det er om lag som i tidlegare band. Opplegget elles ser ut til å vera som ved det førre bandet, altså med den sterke auken i tekstkorpus som ein da fekk.

Dette bandet inneheld ord som byrjar på *s*, frå *skodde* til *stæveleg*, altså den kvantitativt største initialen i germanske ord og ordbøker. For etymologar og namnegranskarar er slike ord gjerne av spesiell interesse, for *s*-en i framlyd er av og til ein såkalla *s*-mobile. Det vil altså seie at han er rørlig av seg, han kjem og går, stundom etter ein ikkje altfor forutseieleg struktur. Denne bokmeldinga blir såleis skriven på Strinda i Trøndelag, og hokjønnsordet og adjektivet *strind* blir som rett og rimeleg nemnt å stå i avlydstilhøve til *strand*. Her er det da at den sprelske *s*-en viser seg, for eigentleg er han berre lagt til ordet *rand* (med ei klusil-utviding framfor *r*-en). Grunntydinga er 'kant, lang stripe, noko som er langstrekt'. Og det veit namnegranskarane er noko som høver godt for både Rondane og Strinda.

Slik dukkar den rørlige *s*-en opp både her og der i dette bandet. Han viser seg rett nok ikkje på folkvis ved eit **smøl(a)* som vi må ha i øynamnet *Smøla*, men vi finn *smyldre* f. 'småbit, mole' frå Setesdalen, og det er bra nok, for utgangsvokalen er /u/. Slik finn vi da òg *smule* m. som ordboka tydeleg demonstrerer har gått inn i norsk folkemål, ved sida av mitt nynorske og nordmørske *mole* (det er eit eige oppslag på den hybridnære forma *smole* m.).

For namnegranskarar er det også elles mykje å glede seg over i dette bandet. Vi

kan nemne dei mange toponymiske ord (grunnord) som *skore f.*, *skot n.*, *skrede f.*, *skrent m.*, *skule m.*, *slor f.*, *slu f.*, *slå f.*, *smog n.*, *snag n.*, *snage m.*, *snar n.*, *spong f.*, *stein m.*, *stoe m.*, *strand f.*, *straum m.*, *streng m.* Og så har vi i tillegg *stad m.* som m.a. er det mest utbreidde av dei store etterledda i norske gardsnamn, og som i tal berre blir overgått av *rud/rød n.* Det er òg med fleire kulturnemne i toponymisk bruk, som t.d. *slætt(e) n.* og *stig m.*, og dessutan sekundære terrengnemne som *skolt m.*, *skål f.*, *stol m.* og *stove f.*

Vidare er det mangt å finne glede i for den som puslar med namnegransking. Eg vil særleg dra fram den fyldige dokumentasjonen av norske innbyggjarnamn som dei siste banda av NO har fått. Her er det stor skilnad til dei første banda der ein forgjeves kunne leite etter både *brandalingen* og *brekkingen*, for ikkje å snakke om den overførte tydinga som mange slike ord kan ha. Men *staværing* om person frå Stavern i Vestfold, og med den overførte tydinga ‘knappt tilmålt dram’, har ein ikkje fått med sjølv om dokumentasjonen er tydeleg nok (Stemshaug 2002: 39). Det same gjeld tydinga ‘vinterstøing’ ved innbyggjarnemninga *sokndaling* og ‘smålåten person’ og ‘tomsing’ ved *snåsnning*. Desse glippene må vel helst vera hendelege uhell?

All denne i hovudsak fyldige dokumentasjonen er storveges for ein namnegranskar. Likevel undrast eg over at somme nemningar eller ord frå namnegranskinga ikkje har funne vegen til spaltene i NO. Slike døme frå det nordafjelske området, og som er nemnde i trykte skrifter, kan t.d. vera *skot(t)méd f./n.* som i Lofoten tyder ‘méd å ro etter’ (Myrvang 1981: 46, 1994: 117 f.) eller det elliptiske *slipskjel n.* ‘skur for slipestein’ frå Geitastranda (Stemshaug 1994: 59). Tidlegare har heller ikkje *inmméd* komme med, eller også médlinenemninga *nordheite*, jf. *sørheite* (Kruse 2000: 56).

Sjølv i eit så fyldig og detaljrikt ordboksverk som her vil det altså alltså vera eit og anna ordet ein ikkje har greidd å fange opp, og det er slett ikkje til klander for redaksjonen at brukarane kan spe litt på ordmengda. Som eg har vore inne på i ei tidlegare bokmelding (bd. 9) kan det sjå ut til at det er einskilde moderne, daglegdagse ord som har vore vanskelege å få tak i. Det trur eg er eit generelt problem. Her gjeld det t.d. ordet *skålantenne* for ‘parabol(antenne)’ som er rett vanleg både i norsk tale- og skriftmål. Pussig nok blir parabolantenne definert som *skålantenne* i eit tidlegare band av NO, men ordet lever altså godt også utafør metaspråket. Kanskje kunne vi òg føye til det nye *hoppeslott n.* ‘oppblåsbar leikegreie’, som burde ha vore nemnt i samansetjingsrekkja under *slott n.* Og kvifor er *smiley* (for ‘smilefjes’) som no breier seg på trykk, ikkje med?

Definisjonane synest eg jamt over er retteleg gode – som det òg er ein fin tradisjon for i den nynorske ordbokskrivinga heilt frå Aasens dagar. Men det tyder ikkje at det ikkje er rom for forbetringar. Når ei *skordebikkje* blir sagt å vera ei “(trepunkts) skorde ... for båt”, så skurrar det litt i naustterminologien min, der vi

kystfolket talar om *føter* på bordbikkja (som på ein stol). Kanskje anar eg her ein sviikt i den etnologiske kunnskapen, på liknande måte som når ein ved *stallband* i og for seg har relevante litteraturtilvisingar, men ikkje til Aunes (1976) sentrale monografi om sledenemningar. Mistanken om dette blir ikkje mindre styrkt ved at hjortenemninga *stegle* m. blir sagt å vera ein «ung hannhjort (som enno ikkje har fått spir)». *Spir* er her henta frå elgterminologien. Hos hjorten heiter hornpiggane *taggar* i dialektane og vanlegvis i skriftmålet òg. – Men på den andre sida gleder det meldaren at *langa* har fått lov til å heite folkemålsrett *longe* på Frøya (under *skole* f.).

Eit anna område der det er lett å trø feil, er attgjevinga av talemålsformene. Dette er ei svært vanskeleg oppgåve. Med få lydskriftteikn til disposisjon skal ein på den eine sida gje att orda slik at dei gjev mening for interesserte i vid forstand, på den andre sida skal det vera såpass presist at språkvitskapsmannen helst kan tolke framstillinga trygt fonemisk (og morfemisk). Dette greier vanlegvis medarbeidarane i NO bra, og ut frå materialgrunnlaget truleg svært bra. Men det finst (folkemåls)døme som ein kan susse ved, slik t.d. når ein overveksinfininitiv som *halde* i eit målføresitat frå Follidal endar på *-a* (*halda*), under oppslaget *skrattfull* adj. Dette er ikkje slump, målføresitat får 1938-rettskrivingsform med a-infininitiv sjølv om talemålet i overveksord har e-infininitiv, noko som elles òg var sideform i 1938-rettskrivinga. Ein slik stivbeint praksis er enkel å gjennomføre, men kan føre til dei merkelegaste folkemålssitat, som t.d. frå Sandar i Vestfold: «eg får einskilde slengjarar, sa mannen, han sat og fiska» (under *slengjar* m.).

Elles finst det nok òg i dette bandet, som i alle store ordboksverk, smårusk for den som vil petitmetre seg fram (sjå t.d. feilplassering av tonemteiknet ved *snaps-hot*). Men hovudinntrykket er det gode handverket og den fine akribien. Det er det både redaktørane og brukarane skal ta med seg vidare.

Ola Stemshaug

Litteraturlsite

- Aune, K. 1976: *Sledenemningar. Ordgeografisk studie med kart*. Skrifter frå Norsk målførearkiv. Ved Ingeborg Hoff. XXXII. Oslo.
- Kruse, A. 2000: *Mål og méd. Målføre og médnamn frå Smøla*. Trondheim.
- Myrvang, F. 1981: *I havsauga*. Bd. A. Bodø.
- Myrvang, F. 1994: *Nøkkelen til Utrøst*. Værøy.
- Stemshaug, O. 1994: *Stadnamn på Geitastranda*. Orkanger.
- Stemshaug, O. 2002: *Norske innbyggjarnemningar i overført tyding*. Trondheim.

Navnemiljøer og samfund i jernalder og vikingetid. Rapport fra NORNA's 38. symposium i Ryslinge 12.-15. mai 2009. Redigeret af Lisbeth Eilersgaard Christensen og Bent Jørgensen. NORNA-förlaget. Uppsala 2011. (NORNA-rapporter 86). 350 s. ill.

Rapporten er resultat av et symposium som ble holdt på Ryslinge Højskole 12.–15. mai 2009, der 43 navneforskere og arkeologer deltok. Arrangementet kan betraktes som en oppfølging av en konferanse på Bornholm tre år tidligere, om nordiske navns sentralitet og regionalitet. De 350 sidene består av 12 artikler, halvparten danske bidrag, tre norske, to svenske og ett islandsk.

Lisbeth Eilersgaard Christensen åpner det hele med Afsøgning efter centralpladsrelevante navnemiljøer i Danmark – problemstillinger og perspektiver. Som første artikkel er denne velegnet. Her introduseres flere metodeproblemer som de andre bidragsyterne gjerne går videre med. Forfatteren presenterer en liste med 84 søkeord som er foreslått som mulige sentralplassindikerende. De fleste av disse er imidlertid svært usikre indikatorer. Ett søkeord som ofres begrunnet oppmerksomhet, er «sal». Det vises her til Stefan Brink, som antar at ordet har vært brukt synonymt med hall, og kan indikere sentralitet. *Sal* opptrer i 15 danske bebyggelsesnavn. Av disse er det Salby på Fyn som best kan sammenstilles med svensk materiale som indikator på sentralitet.

Andres Sigfried Dobat står bak eneste tekst i rapporten på engelsk. Med *Mapping social order* som tittel og *Place-names containing rink or karl and the development of political administration in 10th century South Scandinavia* som undertittel, ser Dobat på distribusjonen av sørskandinaviske stedsnavn som inneholder *rink* og *karl*. De fleste av disse er sammenasatt med *by/bo*, og det gir navn som *Rækby*, *Rynkeby* og *Karleby*, etc. Dobat viser til Stefan Brink, som for ordene *rink* (norr. *rekkr*) og *karl* har foreslått betydningen 'warriors, retainers, followers, and escorts (or) some kind of military leader, who could follow the king or leader as his hirð' (s. 46). Det er brei enighet om at disse ordene viser til militære titler, men uten at betydningsforskjellen mellom dem er klarlagt. Dobat tenker seg at det i den topografiske distribusjonen kan ligge et svar. I undersøkelsen framgår det at *karle*-navnene har en orientering som går mot de indre landområdene, mens *rinke*-navnene mer er orientert mot kystområdene.

Neste ut er Birgit Eggert, med *Danske stednavne på -lund*. Ordet *lund* er særnordisk, i motsetning til det semantisk nærbeslektede ordet og navneelementet *-holt*, som samme forfatter i 2006 forsvarte en ph.d.-avhandling om. *Lund*-navnene har en produktivitetssfase fra førkristen tid og like fram til våre dager, og de er tallrike, særlig i deler av Jylland. Det materialet Birgit Eggert gir en analyse av, er *lund*-navn som er overlevert som bebyggelsesnavn i Christian

den femtes matrikkel fra 1688. Det gir et materiale på 247 navn, 27 simplicia og 220 komposita. Ved hjelp blant annet av instruktive tabeller og flere fine kart får forfatteren vist at distribusjonen er variert og komplisert. Bare 2,4 % av navnene kan med rimelig sikkerhet regnes som sakrale. Noe som kjennetegner navn på *-holt*, er at disse er mer frekvente i nykoloniserte områder. En annen forskjell i forhold til *lund* er at det sistnevnte oftere forekommer som usammensatt navn (s. 80).

I rapportens midtre deler har utgiverne plassert artikkelen med størst omfang, Ole-Jørgen Johannessen og Bjørn Ringstads 60-siders vel-illustrerte norske studie, *Jernalder og samfunn på Nordvestlandet*. Forfatterne tar utgangspunkt i det kjente forhold at arkeologiske dateringer av de eldste gårdsbosetningene går mye lenger bak i tid enn det navnegranskere er villige til å datere gårdsnavn. Men hvordan vil dette forholdet arte seg dersom bosetningene blir gransket ved hjelp av de nyeste arkeologiske metoder? Maskinell fflateavdekking er en teknikk som første gang ble prøvd ut her i landet på 1970-tallet i Oddernes ved Kristiansand. I Møre og Romsdal er den anvendt siden 1989. Hvilken betydning teknikken har fått, kommer godt fram i dette sitatet:

Tidligere var gravminner og gravfunn, og i noen grad løsfunn, det arkeologiske kildematerialet som var best egnet til å gi oss innsikt i gårdens utvikling og bosetningshistorie. Det var sjelden man fant spor etter tufter eller anlegg som kunne knyttes direkte til gårdens hus og tunområde. Ved hjelp av maskinell fflateavdekking kom det frem et helt nytt, og på mange måter revolusjonerende kildemateriale til å belyse gårdsbosetningen. Nå var det mulig å avdekke hele gårdsanlegg med tufter, åkrer, inngjerdinger og ulike aktivitetsområder. (s. 120).

Johannessen og Ringstad undersøker fem bosetningsområder på Nordvestlandet: 1. Øya Gossa på Romsdalskysten; 2. Hustad-Farstad-området; 3. Bolsøya/Fannafjorden i nærheten av Molde; 4. Aure – Sykkylven; 5. Stordal på Sunnmøre. Gjennomgangen er to-delt, en om det arkeologiske miljøet og en om navnemiljøet. De arkeologiske undersøkelsene ved hjelp av fflateavdekking viser at bosetningen i de fleste tilfeller går tilbake til yngre bronsealder, om lag 1000 år lenger bak enn det tidligere undersøkelser har anslått. Resultatet viser også at mange gårdsnavn må være yngre enn bosetningen. Forfatterne drøfter den gamle urgårdsteorien som siden slutten av 1900-tallet er blitt sterkt kritisert og nærmest forlatt. Forfatterne finner indikasjoner på at bosetningen i bronsealder kan ha vært organisert i en form for territorier med størrelse som ei bygd eller ei grend. I begynnelsen av vår tidsregning ser det ut til å finne sted en omstrukturering av bosetningen, og mange gårdsnavn som vi passer inn i de tradisjonelle, eldste navneklassene, hører naturlig heime i denne fasen.

Neste i rekken, Bent Jørgensen, drøfter Navne og navnemiljøer omkring de danske *Gudme*-r, der viktige metodologiske problemer synliggjøres gjennom konkret og instruktiv eksemplifisering. De danske navnene er fem i tallet, med former som *Gudme*, *Gudum* eller *Gudhjem*. Etymologisk går dette ut på det samme, en sammensetning med *gud* og *heim*. For Norden skal det være i alt 11 forekomster, tidligere behandlet av J. Kousgård Sørensen 1985. Det er innlysende at en slik navngivning må påkalle oppmerksomhet i en diskusjon om navnemiljøer i jernalderen og vikingtida. Noen mer tydelig indikasjon på uttrykk for gudsdyrkelse eller forestilling om hvor gudene holder til, er navnestoffet neppe i stand til å framvise. Jørgensen skriver at de fem stedene har få tydelige fellestrekk ut over navnet, men det er også en interessant iakttakelse. Av de fem undersøkte er der én, *Gudme* på Fyn som klarest ut fra navnemiljøet har gode indikasjoner på sentralitet, mens det for *Gudhjem* på Bornholm bare er funnet ett navn som kan tyde på det samme. For de tre andre *Gudme*-r er forfatterens vurdering at de «venter stadig på det afgørende gjennombrud».

Mette Pilgaard har under tittelen *Farrisskoven i det nordlige Sønderjylland – myte og realitet?* valgt en innfallsvinkel til rapportens tema som er original og spennende. I Sønderjylland finnes en gammel myte om en stor og ugjennomtrengelig skog vest for Lillebælt, 60 kilometer lang i øst-vest retning og 11,5 km bred. Etter tradisjonen skal dette mytiske urskogsområdet, *Farrisskoven* som det heter, ha blitt bebygd i løpet av middelalderen. Pilgaard foretar en systematisk gjennomgang av kildetyper for å få svar på om det bak denne urskogsmyten skjuler seg en realitet. Et kart over Sønderjylland fra 1652 viser at det aktuelle området var betraktelig mer skogrikt og mindre oppdyrket enn de omkringliggende. Undersøkelser av jordtype tyder på sein bosetning. Arkeologiske funn og navnemiljøet viser signifikante forskjeller i forhold til kontrollområder. Hos Pilgaard blir oppmerksomheten rettet mot navn med skogindikerende innhold (særlig *rød*, *skov*, *holt*) og bebyggelsesutvidende innhold (særlig *bøl*, *torp/rup*). For en norsk leser påkaller navnet *Farrisskoven* nysgjerrighet, fordi det er mistenkelig likt innsjønavnet *Farris*, også brukt som varemerke på et kjent norsk mineralvann. Pilgaard kommenterer ikke denne likheten, men nøyer seg ved å nevne tolkningen av *Farrisskoven* uten å diskutere den. I begge tilfeller er forstavelen tolket som *far*, som uttrykk for ferdsel, mens andre stavelser er gitt forskjellige tolkninger i de to *Farris*-navnene.

Neste forsker ut er Tom Schmidt, med *Jernalderens navnemiljø i Slidre i Valdres*, et område han kjenner bedre enn de fleste. I 2005 og 2009 publiserte Schmidt to store bøker om bebyggelsesnavnene i Slidre, som består av to tydelig atskilte deler, Vestre og Øystre Slidre. De to bøkene er laget etter samme opplegg som Kåre Hoels *Bustadnamn i Østfold*, bare med den forskjell at i *Slidre*-bøkene har forfatteren gått enda mer i dybden, med flere dokumenterte

skriftformer, flere jamføringer og uttaleopplysninger, dessuten noen fotografiske illustrasjoner. I granskningsresultatet framkommer en nøye sammenheng mellom arkeologiske funn, bosetningens alder og spørsmål om sentralitet. Vestre Slidre er rikt på jernalderfunn. I Øystre Slidre er funnene langt færre. I Vestre Slidre er det 13, kanskje 15, navn som er dannet med navneleddet *-vin*, mens tallet for Øystre Slidre er 3–4 sikre belegg. Tom Schmidt avrunder sin artikkel med å fastslå at så vel navnetyper som funn viser at bebyggelsen i Vestre Slidre er betraktelig eldre enn i Øystre Slidre, der bosetningen må ha vært spredt og sparsom ut til vikingtida, da det tydeligvis har foregått et intenst landnåm.

Fra Valdres går ferden videre til *Navnemiljøer og ting på Island*. Svavar Sigmundsson tar for seg navn på islandske tingsteder og navn i miljøet som inneholder ordet *hof*. Svavar lar gjennomgangen begynne med Þingvellir, der Alltinget ble opprettet i 930. Ved tingstedene er navn som Þinghóll og Þingbrekka utbredte. Noe som har vært diskutert, er betydningen av ordet *hof* i islandske bostedsnavn, om noen slike går tilbake på et gudehov, offersted. Svavar Sigmundssons teori er at *hof* opphavlig har betydd 'mindre høyde'. Residensene til de religiøse lederne, godene, fikk navnet *Hof* eller *Hofsstaðir*, ikke først og fremst fordi blót foregikk der, men fordi *hof* etter fremmed innflytelse fikk betydningen 'storgård'. Disse gårdene har vært sentralt plassert i herredet, men som regel ikke i den umiddelbare nærhet til tingstedet. Etter kristendommens innførelse er mange av *hof*-gårdene blitt kirkesteder.

Under tittelen *Teofore stedsnavne og kult* ser Lasse C. A. Sonne på nordiske navn som er regnet for å inneholde norrøne gudenavn *Frøy, Njård, Odin, Tyr, Tor* og *Ull*. Hvis navn av denne typen skal kunne utnyttes som religionshistoriske kilder, må det kunne påvises en sannsynlig navngivningsgrunn. En teori som tidligere har vært framsatt, er at bestemte guder har hatt tilknytning til bestemte naturlokaliteter. Sonne finner i sin undersøkelse ikke noen korrelasjon, og dermed heller ikke noen ledetråd til å kunne få klarlagt navngivningsgrunnen. En mulig farbar vei videre for bedre forståelse av teofore stedsnavn er å se på denne stedsnavntypen i et breiere, komparativt perspektiv. I sitt bidrag synliggjør Lasse C. A. Sonne mange metodologiske problemer i utnyttelsen av stedsnavn som kulturhistoriske kilder.

Jan Paul Strid har arkeologisk studert kulturlandskapet og bosetningene i Östergötland, og stiller spørsmålet: *Brudd eller kontinuitet fra bronsealderen og videre framover?* Det meste av artikkelen tar for seg to særskilte landskapsundersøkelser, nevnt som *Tindraprosjektet* og *Slättbygdsprosjektet*. Ved hjelp av fine kart viser forfatteren hvordan ett bestemt kulturlandskap innenfor Tindraområdet, *Smedstad storäng*, har vært ulikt utnyttet til ulike tider, der det eldste sjiktet gjengir situasjonen i tidlig førromersk tid. Artikkelen inneholder også

kronologiske undersøkelser av måter å inngjerde dyrkningsområder på. Resultater fra nyere forskning gir inntrykket av at utviklingen ikke er så kontinuerlig som mange tidligere har tenkt. Ellers konkluderer Strid med at det er vanskelig å utnytte navnemateriale som kilde til bosetningen. Enkelte navn kan ha overlevd fra eldre jernalder.

Ein gard på kvar hol. Om namnemiljø og sentralitet i eit sørvestnorsk jordbruksamfunn i jernalderen, har Inge Særheim satt som tittel på sitt bidrag. I denne delen av Norge har vi det landskapet som likner mest på det danske, nemlig Jæren, der en høy bosetningsaktivitet kan følges både til jernalder, bronsealder og lenger tilbake. Jæren hører til de områdene som vi har flest arkeologiske undersøkelser fra, samtidig som vi har omfattende registreringer av lokale stedsnavn. Særheim finner mange av de samme tegn på endring av bosettingsmønster og omstruktureringer av jordbruket som ellers i Sør-Skandinavia, men navnemiljøet oppviser interessante og markante særdrag. På Jæren har vi enkle naturnavn som *Vik, Nes, Sunde, Hauge*, men også en hel del svært gamle og unike gardsnavn som ikke er sikkert tolket, *Sola, Goa, Soma, Orre*, m.fl. Dessuten mange navn på *-stad*, og enda flere på *-land*, den klart dominerende navneklassen i antall. Sammenholdt med arkeologi og geografi har de sistnevnte navnetypene en klart sekundær og perifer karakter i forhold til de eldste bosetningene og navnetypene. Ordinnholdet har få tegn på forvaltningsmessige opplysninger, mens indikasjoner på gudsdyrkelse har store likheter med andre sørsandinaviske områder. I undersøkelser av forhistoriske ødetufter viser det seg at et stort antall bærer navn som ender på *-land*. Særheim mener Magnus Olsen har rett i at mange *land*-navn stammer fra folkevandringstida, men en god slump ser ut til å ha overlevd som bruksnavn, teignavn, naturnavn eller navn på ødetufter.

Rekken av artikler avsluttes med *Sakrala ortnamn – och sentrala. Om den religiösa sfärens ställning i dimensionen centrum–periferi under förkristen tid*, av Per Vikstrand. I artikkelen tar Vikstrand opp Lars Hellbergs sentralplassteori til drøfting, en teori som Stefan Brink har arbeidet videre med. Teorien går i korthet ut på at det finnes sentralplassindikerende stedsnavn som gjerne opptrer i klynger. Hellberg tenker seg at leddet *tuna* har betydd forvaltningsgård, mens *Rinkaby, Karlaby, Smedby* og *Godeby* er uttrykk for forskjellige funksjoner omkring en slik forvaltning. Vikstrand mener en vesentlig svakhet ved teorien er mangelen på teori. Hvordan forstå det sentrale i forhold til det ikke-sentrale? Er det tale om sentralplasser eller maktområder? Hvordan skal relasjonen mellom sentralplasser forstås? Vikstrand tenker seg at det er tale om et slags hierarki. Han ser på forekomstene av *tuna*-navn i Mälardalslandskapet og finner at mange ligger nær hverandre. Et annet problem er at navnemønsteret ikke er homogent. I Sverige har for eksempel åker en tendens til å bli sammen-

satt med sakrale ord, men det er ikke slik i Danmark. Forfatteren finner eksempler på at *Frövi* og *Frösvi* ligger nær en kirke. *Gudby* kan ha vært bosted for en kultleder. En konklusjon er at forholdet mellom sakralitet og sentralitet er asymmetrisk. Sentralitet kan indikere sakralitet, og ikke omvendt.

Til NORNA-rapport å være er nr. 86 forholdsvis rikt illustrert, med både kart og bilder, mange i farger, som f.eks. bidragene fra Eilersgaard Christensen, Johannessen/Ringstad, Pilgaard og Vikstrand. Som forventet tjener illustrasjonene forskjellige formål, og i forhold til den tekstlige framstillingen vil viktigheten variere. En bidragsyter som har lykket særlig godt med å integrere et variert og smakfullt utvalg av illustrasjoner i en velstrukturert tekstlig helhet, er Mette Pilgaard. Hos Bent Jørgensen er illustrasjonene konsentrert om kart. Noen har form som enkle instruktive skisser, andre som pene fargegjengivelser av topografiske kart. Et slikt relativt tradisjonelt opplegg viser seg her, som ofte ellers, å fungere meget bra i forhold til den tekstlige framstillingen. Tom Schmidt har på de første sidene av sin artikkel instruktive kart som leder oss inn i undersøkelsesområdet. Noe som hadde vært en fordel i det sistnevnte tilfellet, var et topografisk kart over området med markering av gårder og grenser. Det ville ha gjort den referansetunge framstillingen lettere å lese.

Noen oppsummerende artikkel er ikke tatt med. Et helhetsinntrykk er at rapporten belyser en klassisk problematikk, men som stiller forskerne overfor noe ulike utfordringer alt etter hvilke områder som undersøkes, og der man mellom Norge og Danmark finner de største forskjellene. Fra Norge viser både Schmidt og Særheim at en analyse av navnemiljø, arkeologi og landskap gir viktige opplysninger om bosetningens kronologi og utvikling. Det synes vanskeligere å få de samme linjene til å avtegne seg i Danmark, men der har man på den andre siden en rik navneskatt med mange indikasjoner på eldre tiders samfunnsordninger og forvaltningsområder, som navnemiljøene i Norge er fattige på. Når det gjelder navn med sakralt innhold, viser forekomstene store likheter over store deler av det skandinaviske området.

Ut fra den tittelen som er valgt, har bidragsyterne vært svært lojale. Resultatet er blitt en tematisk konsistent rapport, med et innhold hvor vi titt og ofte erfarer at nye innfallsvinkler og metoder i forskningen kan kaste nytt lys over gamle og velkjente spørsmål.

Vidar Haslum

Gunnstein Akselberg: *Frå Bontelabo til Ånuglo. Stadnamn i Hordaland*. Samlaget. 2012. 379 sider. ISBN 978-82-521-7604-9.

I denne populærvitskaplege boka, som kom ut på vårparten 2012, gjev Gunnstein Akselberg forklaring på 213 allment kjende stadnamn frå bygd og by i Hordaland, nemleg 35 namn frå Sunnhordland, 40 frå Nordhordland, 43 frå Hardanger, 41 frå Voss og 54 frå Bergen. Kvart namn er omtala i ein eigen artikkel på ca. 1–2 sider, ordna alfabetisk under den einskilde regionen. I namneartiklane finn ein opplysningar om normert namneform, lokalitetstype, namnetype, eldre skrivemåtar, normert gammalnorsk form, tradisjonell uttalemåte, inndeling i namneledd, namnetyding og etymologien til orda som førekjem i namna. I artiklane er det òg teke med nokre bakgrunnsopplysningar om namna og stadene, bl.a. om språkleg utvikling av namneforma, dessutan om topografi, historiske hendingar og næringsmessig aktivitet på stadene.

Dette bokprosjektet har bakgrunn i ein populær programserie på NRK Hordaland som Akselberg har delteke i, nemleg *Språkspalten*. *Snakk med oss*, eit program som har gått på torsdagar i 15 år. Til redaksjonen kjem det ofte inn spørsmål frå lyttarane om forklaringa på namn, særleg lokale stadnamn, noko som viser at det er stor allmenn interesse for dette emnet. I 2008 gav same forfattaren ut ei bok med liknande bakgrunn og emne: *Ord og uttrykk frå Hordaland*.

Som forfattaren skriv, viser namnetilfanget frå Hordaland stort mangfald både når det gjeld namnetypar, lagingsmåtar og opphav. I denne boka finn ein drøfting av fleire eineståande øy- og fjordnamn frå kyststroka i Sunn- og Nordhordland, t.d. *Stord*, *Bømlo*, *Sotra*, *Arna* og *Matre*. Her er omtale av gamle elve-, innsjø- og fjellnamn frå indre delar av fylket, som *Veig*, *Kinso*, *Voss* og *Hårteigen*, dessutan av ulike gardsnamntypar og mange gardsnamn frå alle fem regionane, jf. dei mange *vin*-namna frå Voss: *Vinjo*, *Ygre*, *Sonve*, *Styve*, *Æn*, *Bryn*, *Væte*, *Olde*, *Melve*, *Finne* mfl. Forfattaren gjev òg ei rekkje gode døme på namn som no høyrer til urbane strok, først og fremst frå Bergen, der det finst fleire stadnamn som er knytte til viktige hendingar og utviklingsdrag i den eldre noregshistoria, t.d. *Sverresborg* og *Årstad*.

At namneforskarer ofte må vega ulike framlegg til tolking opp mot ein annan, og at det stundom kan vera vanskeleg å setja det eine framlegget framom andre, går fram av fleire namneartiklar, t.d. drøftingane av namna *Kalfaret* og *Bontelabo*, båe frå Bergen. I det førstnemnde står valet mellom det jordnære alternativet 'kalvestigen, krøttervegen' og eit opphavleg **Calvarieveien*, der førsteleddet er ei latinsk omsetjing av namnet *Golgata* frå Jerusalem, med mogleg real bakgrunn i ei tidlegare sørgjemarkering på langfredag ved Kalfar-toppen. Forfattaren stiller seg med god grunn «tvilande til *kalvarie*-tolkinga»

(s. 310). Når det gjeld *Bontelabo*, nemner han fire ulike tolkingar, men konklusjonen blir at dette namnet «framleis er utolka» (s. 285).

Oftast gjer forfattaren godt grunngeve val når det er tale om fleire framlegg til tolking, men i nokre høve let han spørsmåla stå opne, t.d. når det gjeld det opphavlege fjordnamnet – *anгр*-namnet – *Hardanger*. Han nemner både mogleg samansetjing med folkenamnet *hordar* og med adjektivet *hard*. Når det gjeld det gamle øynamnet *Sotra*, let han det vera ope om namnet har samband med verbet *suga* eller *sjoda* ‘koka’, i båe høve med bakgrunn i straumtilhøva. Men i drøftinga av øynamnet *Stord* går han inn for det eine av to ulike tolkingsframlegg, nemleg samband med ei språkrot med tydinga ‘vera stiv, raga opp’, med bakgrunn i nokre markante fjelltoppar på øya, blant anna av di dette namnet har høg alder (s. 103 f.).

Forfattaren er godt orientert innom stadnamnlitteraturen og etymologisk forskning, og han nemner og drøftar ofte fleire framlegg til tolking. I nokre få høve kunne nok endå fleire tolkingar vore nemnde, t.d. Botolv Hellelands tolking av fjellnamnet *Hårteigen* som ‘hårlokken’ – i tillegg til den vanlege tolkinga ‘den gråe vegvisaren’. Akselberg set det opphavlege fjordnamnet *Arna* saman med den indoeuropeiske rota **er-/*or-* ‘setja i rørsle, strøyma’, som ser ut til å liggja føre i fleire elvenamn på *Arn-* i Europa, bl.a. det italienske *Arno*. Det synest ikkje urimeleg, men mogleg samband med fuglenemnet *ørn* f. kunne vel òg vore nemnt.

Også etymologien til ord som ligg føre i namna, t.d. retningsadverba *sør* og *vest*, er teken med, med tilvising til skyldte ord i andre språk og indoeuropeiske røter. Under lesinga kan ein stundom få ei kjensle av at dette ligg litt på sida, men i ei populærvitenskapleg framstilling som dette kan også slike opplysningar vera av interesse for mange lesarar. Av artige samanstillingar kan nemnast skyldskapen mellom ordet *vatn* og det norrøne ordet for ‘vinter’, *vetr*. For namneleddet *båe* (gno. *boði* m.) ‘skjer i vassflata’ er det nemnt samband med verbet *bjoda* ‘by (fram), kunngjera’, medan ei alternativ forklaring som er sett fram, nemleg til tydinga ‘bobla’, ‘noko som hevar seg’, ikkje er teken med.

I namneartiklane finn ein mange interessante og nyttige realopplysningar om dei ulike stadene, noko som mange lesarar vil setja pris på. Mange opplysningar er av kulturhistorisk art, men det er òg gjort greie for lægje, landskapsformer, arkitektur, næringsgreiner m.m. Boka kan til ei viss grad fungera som ein kulturhistorisk guide for dette fylket. Utgreiingane synest vera vel gjenomarbeidde og pålitelege.

Frå Bontelabo til Anuglo er ei velskriven bok som vil vera eit nyttig oppslagsverk både for namneforskarar, lokalhistorikarar og folk med allmenn interesse for stadnamn og kulturhistorie. Mykje vanskeleg fagstoff er i namneartiklane gjort tilgjengeleg for ein vid lesarkrins. Det er ingen illustrasjonar i

boka. Mange lesarar ville ha sett pris på å finna foto og kartskisser som underbygging av framstillinga og tolkingar. Bak i boka er det ei nyttig litteraturliste. Her kunne ein nok venta at ein i tillegg til titlane som er tekne med, ville finna sunnhordlendingen Peter Hallaråkers bok *Skjergardsnamn frå Bremnes* (1976), dessutan nokre av arbeida til hardingen Botolv Helleland. Eit stadnamnregister gjev tilvising til sidene i boka der dei einskilde stadnamna er omtala. Det er òg teke med eit register over historiske og nolevande personar som er nemnde.

Inge Særheim

* * *

Names and Identities. By Botolv Helleland, Christian-Emil Ore & Solveig Wikstrøm (eds.). Published as Volume 4 (Issue 2) of the *Oslo Studies in Language* series by the University of Oslo. Available online at <https://www.journals.uio.no/public/journals/1/images/osla-4-2.pdf>

Introduction - Positioning the Volume in the Wider Research Domain

The editors declare in the opening chapter to *Names and Identities* that ‘it is scarcely controversial to assert that there is an intimate relationship between a person’s self and her or his name, as well as with other names to which the person may feel attached, including place names’. This is certainly true in informal academic conversations – controversy is not courted when describing relationships between people and names. Interested non-expert parties would also probably come to similar conclusions about names and identity being somewhat-obviously linked.

However, it needs to be asserted that until recent times the published records of onomastics research (more so in the domain of toponymy) have been particularly quiet on this topic. That is where recent efforts by Lawrence Berg & Jani Vuolteenaho (*Critical Toponymies*, 2009) and the *Trends in Toponymy* conference series have begun to make an impression in the formal progression of knowledge on the links between people and names (both personal and topographical). The *Names and Identities* volume edited by Botolv Helleland, Christian-Emil Ore & Solveig Wikstrøm makes a vital contribution to this burgeoning field of academic endeavor, by laying out multiple accounts of rigorous research which highlight examples and declare new theories and insights into the world(s) of names and identities.

Comprising twenty chapters, covering topics from personal to collective, surnames to toponyms and official to colloquial, the volume delivers a range of information imperative for academic research in onomastics. The authors are drawn from a wide geographic area, from the northern reaches of Europe to the

southern ends of Africa, with each bringing a localised flavour to their academic investigations.

Discussion - *General Themes*

On the topic of literary onomastics authors including Maria Giovanna Arcamone, Karina van Dalen-Oskam and Benedicta Windt-Val have provided strong papers. Arcamone explores the identity conferred on characters by an author's selection of names, and the power which can be conferred to roles and plots. In a similar manner, Dalen-Oskam explores how naming and non-naming can support and give weight to literary plots. An interesting analysis of accentuating-anonymising is undertaken and will appeal to onomasticians interesting in understanding more about the role of non-naming or un-naming as contrasted to the powerful identity role of naming. Windt-Val's article discusses various aspects of names and identity, particularly as related through the stories and tales of authors. This makes for fascinating reading both to literary onomasticians and toponymists given the breadth of materials covered.

Contributions to the domain of personal naming including chapters from Charlotte Hagström, Lars Kirkhusmo Pharo, Guro Reisæter and Solveig Wikstrøm. Hagström's article explores the multiple variations of a personal name which can be utilized on a daily basis - with a particular focus on the links between names and self and the new world of identity on the web. This article will particularly appeal to those who are keen to explore the brave new world of extensible virtual onomastic identity. Pharo undertakes an interesting analysis of how calendar names have influenced the creation of anthroponyms in Mesoamerican cultures for thousands of years. He queries how identity is linked to and conferred by these naming practices both by and towards a person and community. Reisæter's article on names conferred to first generation citizens of Norway provides great insights into the cultural influences which weigh on parental choices. Correlations are shown between names and identities based on strong qualitative data analysis. Wikstrøm undertook a survey with 314 residents in Oslo to investigate the relationship between surname and identity. The results explore changes in surname, location, etymology and preferences as key indicators of identity and conclusions indicate that attachment to a surname is highly predicated by positive attachment to family history.

In the domain of toponymy there is a wide range of scholarly contributions from Terhi Ainiala, Emmanuel Chabata, Richard Coates, Thomas Hylland Eriksen, Adrian Koopman, Aud-Kirsti Pedersen, Ljubisa Rajic and Inge Særheim. Ainiala's chapter reflects on the important questions of how people choose to use variant names, finding a distinction between self-reported and spontaneous use. The conclusions are that a person's identity (chosen or repor-

ted) will influence their use of variant toponyms – very interesting theoretical proposals which will be of interest to cultural geographers and toponymists alike. Chabata focuses on the role that toponyms can play in defining nation states with a particular emphasis on examples from Zimbabwe. The dual role of place names in both representing and enforcing cultural heritage is explored to a fine level of detail and provides a good basis for comparative studies in other regions of the world.

Coates examines the processes which underpin the creation and use of toponym variants, such as those unofficial versions used by local communities. His key query is on elucidating to a finer level of detail the existence of variant names in the UK compared to the somewhat limited interpretations of these names in the past. Eriksen investigates naming examples from Tehran, Trinidad and Toronto (the Toponymic T-Trifecta!) as a possible portent for Oslo. The specific emphasis of his paper is on the culture of toponymic change borne by political or social changes to communities – the conclusions of which, like Chabata's paper, could prove replicable in other regions.

In a similar vein to those explored by Chabata and Eriksen, Koopman's article on identity in Durban focuses on name changes in the city and proposed for the city itself. The key insights here, which could be taken up to explore possible replication elsewhere in the world, are the public reactions to actualized renaming campaigns from the government. Pedersen's exploration of farm and parish names emphasises the range of attitudes towards types of toponyms and their spelling variations. This article neatly brings together traditional etymological work with new theories and understandings of sociolinguistic toponymy. Rajic's piece on political and ethnic identity in Serbia explores, in a similar vein to Koopman, the precursors and effects of place name changes borne about through economic, political, demographic and cultural changes. Insights into places such as Jevremova Street which has undergone nine changes since 1848, provide for fascinating reading and allow the reader greater understanding of issues which, while intimately localized to their specific place, can be part of a similar cultural thread around the world. Særheim's article explores how identity is represented through the choice of road names used in three municipalities of Norway. The main focus is on elucidating the nexus between traditional cultural practices and official government processes in the formation and capture of local identity.

Theoretical chapters include those by Silvio Brendler, Botolv Helleland, Peter Jordan and Otto Krogseth.

Brendler explores the identity attributes of names, and he utilises various tools including the Dynamic Model of Language to explore aspects of names and identity. His conclusion that identity of name is worthy of recognition 'as a

principal onomastic concept' is of great import to onomasticians and should prove a good foundation for discussion and research debate in coming years. Helleland explores the current landscape of theoretical toponymy, paying particular regard to the theories being developed in the domain of toponymic identity. He concludes that the relationship between place and name is undoubtedly strong and that mediating factors including personal and community mores influence formation of toponymic identities. Jordan's article is an update from one previously published in 2009 and discusses the role of culture in defining spaces, places and their names. The great interest of this article is the precise exploration of aspects of place (and associated toponym) creation, a key starting point to any toponymic research program. Krogseth posits that "the strong interest in cultural and collective identity is the product of an identity crisis [...] a result of the late modern cultural situation". Within this perspective Krogseth embarks on a fascinating exploration of the constitution of personal and collective identity, with various conclusions adaptable for onomastics research in a range of domains.

Conclusions - *Contribution to Onomastics*

Helleland, Ore & Wikstrøm have undoubtedly provided researchers with access to a fabulous array of knowledge specific to the burgeoning domain of theoretical onomastics, particularly as it relates to identity. The many positives of the volume include the wide range of research interests and backgrounds of the contributing authors. The editors have successfully brought together discussions of personal and place names all framed within the context of exploring the role of identity for individuals and communities in the real-lived, virtual-lived and imagined world. Catering to an international audience by providing the volume free online is a windfall for disseminating the key insights and theories which the authors have offered to the onomastics world. Given the intense granularity of detail provided by each author regarding the specifics of their case studies, whilst also reflecting on wider theoretical realms, I believe that the volume has been successful in preserving as much localized identity to each article while allowing them to blossom and prove their value within the greater debates on names and identity.

Laura Kostanski

Tilsend litteratur

- Ainala, Terhi mfl. (red.): Names i focus. An Introduction to Finnish Onomastics. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Akselberg, Gunnstein 2012: Frå Bontelabo til Ånuglo. Stadnamn i Hordaland. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Andersson, Thorsten 2012: Gamla strand- och önamn i Bråviksbygden. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 120. Uppsala: Kungliga Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur.
- Hoel, Kåre 2011: Bustadnavn i Østfold 10. Aremark. [Utgitt ved Margit Harsson]. Oslo: Novus.
- Hoel, Kåre 2012: Bustadnavn i Østfold 11. Onsøy. [Utgitt ved Tom Schmidt]. Oslo: Novus.
- Johannessen, Ole-Jørgen og Tom Schmidt (red.) 2011: Etymologiens plass i navneforskningen. Rapport fra NORNAs 39. symposium i Halden 11.-13. mai 2010. NORNA-rapporter 87. Uppsala: NORNA-förlaget.
- Nyström, Staffan mfl. (red.) 2012: Binamn. Uppkomst, bildning och bruk. Handlingar från NORNA:s 40.e symposium i Älvkarleö, Uppland, 29/9–1/10 2010. NORNA-rapporter 88. Uppsala: NORNA-förlaget.
- Revista Italiana di Onomastica 18:2, s. 423–870. Roma 2012.

Medarbeidarar i årgang 29

- Akselberg, Gunnstein, f. 1949. Cand.philol. 1979 (Bergen), dr. art. 1995 (Bergen). Professor. Universitetet i Bergen. Adr.: Universitetet i Bergen. Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studium (LLE). Postboks 7800, 5020 Bergen.
- Fridell, Staffan, f. 1952. Pol.mag. 1975 (Lund), fil.kand. 1985 (Stockholm, Göteborg, Uppsala), fil.dr. 1992 (Uppsala). Professor. Universitetet i Uppsala. Adr.: Box 527, SE-75120 Uppsala, Sverige.
- Furuset, Kjell, f. 1951. Cand.real. 1977 (Trondheim), cand.polit. 1994 (Trondheim). Førstelektor. Dronning Mauds Minne Høgskole. Adr.: Th. Owesens gt. 18, 7044 Trondheim.
- Haslum, Vidar, f. 1958. Cand.philol. 1996 (Bergen), dr.art. 2003 (Bergen). Førsteamanuensis. Universitetet i Stavanger. Adr.: Revheimsberget 5 B, 4046 Hafrsfjord.
- Heide, Eldar, f. 1966. Magister i norrøn filologi. 1998 (Oslo), dr.art. 2006 (Bergen). Postdoktor. Universitetet i Bergen. Adr.: Kringlebotn 120, 5225 Nesttun.
- Helset, Stig J., f. 1971. Cand.philol. 2005 (Oslo). Høgskulelektor. Høgskulen i Volda. Adr.: Nordalsvegen 11, 6100 Volda.
- Korslund, Frode, f. 1965. Cand.philol. 1991 (Oslo; nordisk språk) og cand.philol. 1995 (Oslo; arkeologi). Lektor. Høgskolen i Oslo og Akershus. Adr.: St. Halvards gate 25 C, 0192 Oslo.
- Kostanski, Laura, f. 1980. Ph.d. 2009 (University of Ballarat). Adjunct Research Fellow. University of Ballarat. Project Director, Geonaming Solutions. Adr.: Ballarat Australia.
- Lien, Ragnvald, f. 1951. Cand.real. 1976 (Oslo). Rektor. Ringerike videregående skole. Adr.: Almemoen 39, 3516 Hønefoss.
- Stemshaug, Ola, f. 1936. Cand.philol. 1965 (Oslo). Førsteamanuensis emeritus. Adr. Tidemannsgate 36, 0850 Trondheim.
- Særheim, Inge, f. 1949. Cand.philol. 1978 (Bergen), dr.philos. 2000 (Bergen). Professor. Universitetet i Stavanger. Adr.: Liljevegen 1, 4352 Kleppe.
- Windt-Val, Benedicta, f. 1952. Cand.philol. 1998 (Oslo). ph.d. 2010 (Oslo). Frilans omsetjar og namneforskar. Diverse forlag. Adr.: Fornes, 8484 Risøyhamn.

Manuskript til Namn og Nemne

Redaksjonen vil helst ha manus elektronisk som vedlegg til e-post. Blir det brukt spesialteikn, ønskjer vi også ei pdf-fil av artikkelen.

Artiklar på skandinaviske språk skal ha eit samandrag på engelsk eller tysk. Samandraget skal kort gje innsyn i dei viktigaste momenta i artikkelen.

Sitat som er lengre enn tre maskinskrivne liner, skal skiljast frå teksten ved innrykking.

Fotnotar (merknader) bør brukast så lite som råd; dei bør oftast takast inn i teksten. Eventuelle fotnotar skal samlast i slutten av artikkelen. Nummertilvisingane i teksten skal ikkje ha parentes kring seg, og dei skal plasserast etter skiljeteikn.

Litteraturlitvisingane skal om mogleg gjerast ved forfattarnamn og utgjevingsår. Døme: ... (Indrebø 1924: 98), eller: Gustav Indrebø (1924: 98) meiner ... , eller: Som opplyst i Indrebø 1924: 98, ... Arbeid som er fotografisk oppattprenta, skal siterast etter originalutgava (av forskingshistoriske grunnar), altså ikkje Olsen, M. 1978. Torp, A. 1963, Aasen, I. 1918 eller 1977. Allment kjende tidsskrift bør ha forkorta titlar (t.d. ANF, APhS, MM, NoB, SvLm); det same kan gjelde kjende seriar (t.d. DS [Danmarks Stednavne], NG [Norske Gaardnavne], men då med tilvising til forfattar eller utgjevar. Undertitlar og serieopplysningar trengst til vanleg ikkje.

Døme:

Andersson, T. 1983: Personnamn. Till begreppets avgränsning. NORNA-rapporter 23. 9–23.

Hovda, P. 1966: *Norske elvenamn*. Oslo–Bergen.

[Hovda, P.] 1978: *Frå hav til hei*. Oslo–Bergen–Tromsø.

Indrebø, G. (red.) 1920: *Sverris Saga etter Cod. AM 327 4°*. Kristiania: Den Norske Historiske Kildeskriftkommission.

Indrebø, G. 1921: Stadnamni i ei fjellbygd. *MM* 1921.113–210.

Indrebø, G. 1924: *Norske Innsjønamn*. 1. Oslo.

Indrebø, G. 1936a: *Hordaland–Hordafylke. Bidrag till nordisk filologi tillägnade Emil Olson den 9 juni 1936*. 72–77. Lund–Köpenhamn.

Indrebø, G. 1936b: Nokre fjellnamn i Sogn. *MM* 1936.36–75.

Indrebø, G. 1938: Þinghá. *NoB* 25.1–17.

Olsen, M. 1926: *Ættegård og helligdom*. Oslo.

NG: Sjø Rygh, O.

Rygh, O. 1905; 1909; 1910: *Norske Gaardnavne*. 16; 5; 11. Kristiania.

Sigmundsson, Svavar, 2002: Nafngiftir útlendra sjómanna á íslenskum stöðum. I: Johansen, A. m.fl. (red.): *Eivindarmál. Heiðursrit til Eivind Weyhe á seksti ára degi hansara 25. apríl 2002*. 353–359. Tórshavn.

Torp, A. 1919: *Nynorsk etymologisk ordbok*. Kristiania.

Aasen, I. 1873: *Norsk Ordbog*. [2.] Udg. Christiania.